

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ALMANYA’DA EXLİBRİS

Sezin Türk

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Baskı Sanatları Anasanat Dalı

Danışman:Doç. Gülbin Koçak

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül 2007

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ALMANYA’DA EKSLİBRİS

Sezin Türk

Baskı Sanatları Anasanat Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 2007

Danışman: Doç. Gülbin Koçak

“*Geçmişten Günümüze Almanya’da Ekslibris*” adı altında yürütülen Yüksek Lisans Tez çalışmasında amaç, ekslibrisin Almanya’da nasıl ortaya çıktığını, hangi aşamalardan geçtiğini ve nasıl geliştiğini araştırmaktır. Dönemlerine göre sanatçıları incelemek, Almanya’daki ekslibris koleksiyonlarına ulaşmak, Alman Ekslibris Derneğinin Almanya’daki ekslibris hareketlenmesindeki rolünü incelemek, günümüzde ekslibrisin nasıl tanımlandığı saptamaktır.

Bu araştırma sırasında kaynak tarama, söyleşi ve anket yöntemleri kullanılmıştır. Tez çalışmasının ilk iki yılı Anadolu Üniversitesinde, son bir yılı ise Almanya da HAWK Hochschule Für Angewante Wissenschaft Und Kunst’da devam etmiştir. Bu amaçla, başta Almanya’da Hildesheim, Hannover, Hamburg, Bremen, Berlin, Köln, Wolfenbüttel de müze incelemeleri ve kütüphane araştırmaları yapılmıştır. Wolfenbüttel’de bulunan Herzog August Bibliothek de bulunan ekslibris koleksiyonu ve bu kütüphanedeki kaynak kitaplar incelenmiştir.

Alman Ekslibris Derneği (DEG) yöneticilerinden Sayın Birgit Göbel Stiegler ile tez çalışması hakkında görüşülmüştür ve kendisinin koleksiyonu incelenmiştir.

Alman Ekslibris Derneği üyesi ve Alman ekslibrisleri üzerine bir doktora çalışması ve bu konu hakkında birçok kitabı bulunan Dr. Henry Tauber ile görüşülmüştür. Tauber’in ekslibris koleksiyonu incelenerek, özel kütüphanesinde araştırma yapılmıştır.

Araştırma süresi içersinde Alman Ekslibris Derneği’nin Nisan 2007’de yapılan kongresi icelenmiştir. Bu kongre sırasında dernek yöneticileri, üyeler ve ekslibris koleksiyonerleri ile tanışılmıştır. Dört sorudan oluşan kısa bir anket çalışması

yapılmıştır. Bu kongre kapsamında Schloßburg Müzesindeki Ekslibris koleksiyonu incelenmiştir.

Tez kapsamında, Dipl. Des. Paul Kunofski danışmalığında, Leipzig Kitap Fuarında HAWK/Hildesheim standında Ekslibris çalışmaları sergilenmiştir.

HAWK Hildesheim’da Dipl. Des. Christoph Lemmer ile birlikte Ekslibris uygulamaları yapılmıştır. 20 Mayıs 2007 de Nienburg da Spargel Museum da Tez çalışmasındaki ekslibris uygulamalarından oluşan kişisel ekslibris sergisi açılmıştır.

HAWK/ Hildesheim, Bilkent Üniversitesi, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Anadolu Üniversitesi ve Y.Ö.K. kütüphanesi, internet kaynakları, incelenerek konuyla ilgili genel bir literatür taraması yapılmıştır. Almanya başta olmak üzere, İtalya, Polonya, İspanya, Belçika, Fransa ve Türkiye de çeşitli müze incelemeleri yapılmıştır. Araştırma sırasında yapılan bütün veriler ve gözlemler, tezin amacı doğrultusunda değerlendirilerek araştırma sonuçlandırılmıştır.

Bu tez çalışmasında günümüz Alman ekslibris tasarımcıları ve kuramsal açıdan bu konu ile ilgilenen insanlar ile iletişime geçilip fikir ve kaynak alışverişinde bulunulmuştur.

Sonuç olarak yapılan tüm bu araştırmalar, günümüz Alman ekslibris sanatına ışık tutmaktadır. Modern ekslibris Almanya’da ortaya çıkmış ve en gelişmiş örneklerini yine Almanya’da vermiştir. Ekslibris kelimesinin evrensel bir hale gelmesi yine Almanya’da olmuştur. Ekslibrisi sadece uygulama olmaktan çıkartıp kuramsal açıdan bu alanda oluşan eksikleri gidermek için makaleler ve düzenli bir dergi yayınlanmıştır. 1891 de kurulan Alman Ekslibris Derneği, sanatçıları ve koleksiyonerleri buluşturan bir kurumdur. Bu dernek kurulan en eski Ekslibris derneğidir ve hala varlığını sürdürmektedir.

Avrupa’da baskıresim alanında önemli bir yere sahip olan Almanya’da ekslibris sanatının gelişimi, bugün bulunduğu konum, Alman ekslibris tasarımcıları bu tez çalışması ile incelenmiştir.

ABSTRACT

The aim of the MA thesis, conducted under the name “ Exlibris from past to present in Germany”, is not only to research how exlibris emerged in Germany, what stages it went through, and how it developed, but also to study the artists according to their era, to obtain to the exlibris collections in Germany, to examine the role of the German Exlibris association in the exlibris movement in Germany and to define exlibris in our time.

During the course of this study, research methods of source scanning, chat and survey have been employed. The first two years of the study were conducted at Anadolu University and the last year of it continued at HAWK Hochschule Für Angewante Wissenschaft Und Kunst in Germany.

With this aim, the study was carried out in museums along with reseach in libraries, firstly in Hildesheim, Hannover, Hamburg, Bremen, Berlin, Kölln and Wolfenbüttel in Germany. The exlibris collection and books in the museum of Herzog August Bibliothek in Wolfenbüttel were examined.

Birgit Göbel Stiegler, one of the excutives of the German Exlibris Assosiation (D.E.G.), was seen interviewed about the thesis and her collection was studied.

Dr. Henry Tauber, who is a member of German Exlibris Assosiation and has a Ph.d. and a great many books concerning the German Exlibris was interviewed. Taubers’s exlibris collection was checked and research was conducted in his private library.

During the research period, the congres of the German Exibris Assosiationin in April, 2007 was observed. At this congres, the executives and members of the assosiation and the exlibris collectionist became acquainted with eachother. A short survey, made up of four questions was conducted. During the course of the congre, the exlibris collection in Schloßburg Museum was examined.

Included in this thesis are the exlibris studies which were exhibited at the HAWK/ Hildesheim stand at the Leipzig Book Fair under the supervision of Dip. Des. Paul Kunofski.

Exlibris was put into practice with Dip. Des. Christoph Lemmer at HAWK/ Hildesheim. The personal exlibris exhibition consisting of exlibris practices in the thesis opened at the Nienburg Spargel Museum on 20th May, 2007.

A general literatur scanning was carried out through study at HAWK/ Hildesheim, Bilkent University, Anatolian Civilization Museum, Anadolu University, Y.Ö.K. library and internet sources.

A variety of museum studies was conducted, firstly in Germany, Italy, Polland, Spain, Belgium, France, and Turkey.research was completed by evaluating all data and observation during the research according to the aim of the thesis. In this thesis, modern German Exlibris conceptionists and people interested in the subject interms of theory were contacted and ideas and sources were exchanged.

As a result, all these studies conducted throw light on the modern German art of Exlibris modern exlibris first emerged in Germany and provided its most developed examples in Germany . the name “ Exlibris” became universal throughout Germany, too. Articles and magazines have been published to promote exlibris, not only in practice, but also to eliminate the theortical deficiencies in this area. The German exlibris assosiation, founded in 1891, is an institution which brings artist and collectionists together. This is the oldest association is its field and it stil exists.

The development of the art of exlibris in Germany, which enjoys an important position throughout Europe in the area of printmaking, its position today and German Exlibris conceptionnists were examined through this thesis.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Sezin TÜRK'ün “**Geçmişten Günümüze Almanya’da Ekslibris**” başlıklı tezitarihinde, aşağıdaki jüri tarafından lisansüstü eğitim öğretim ve sınav yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, **Baskı Sanatları** Anasanat Dalında Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Doç.Gülbin KOÇAK

Üye : Prof. Atilla ATAR

Üye : Prof. Abdullah DEMİR

Prof.Dr.Nurhan AYDIN

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

“*Geçmişten Günümüze Almanya da Ekslibris*” adlı tez çalışmasının konusunun seçimi ve ondan sonraki bütün aşamalarda bana yardımcı olan danışmanım, değerli Hocam Sayın Doç. Gülbin Koçak’a, HAWK /Hildesheim’da tez araştırmam sırasında kaynak ve fikirleri ile destek olan danışmanım Sayın Dipl.Des.Christoph Lemmer’e, Erasmus öğrenci değişim programı ile araştırmama Almanya’da devam etme fırsatı veren Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Atilla Atar’a, katkılarından dolayı, Sayın Hocam Prof. Hasip Pektaş’a, Almanya’da bulunduğum bir yıllık dönemde kaynak kitaplara ve örnek ekslibrislere ulaşmamı sağlayan Sayın Birgit Göbel Stiegler’e, Dr.med.Horst Sparke’e, Dr. Henry Tauber’e, katkılarından dolayı HAWK/ Hildesheim’dan Sayın Hocam Prof Hans Friedrich Müller’e, Dipl.Des Paul Kunofski’e, benim de üyesi olduğum Alman Exlibris Derneği yöneticilerine ve üyelerine, manevi desteklerini esirgemeyen Gürsoy Şeref’e, Perihan Köhler’e, Nazan Özafacan’a, Esin Küçükbiçmen’e ve de tez çalışmamım her aşamasında maddi ve manevi destek olan beni bu günlere getiren aileme teşekkür ederim.

ÖZGEÇMİŞ

Sezin Türk

Sosyal Bilimler Enstitüsü Baskı Sanatları Anasanat Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim

- Ls. 2004 Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü
Resim-iş Öğretmenliği
- Lise 1998 KONAK 50.YIL Lisesi İzmir.

Kişisel Sergiler

- 2007 Ekslibris Sergisi, Spargel Museum Nienburg/ Almanya
- 2006 Baskiresim Sergisi, DYCK&FRANKE Galeri Nienburg/ Almanya

Karma Sergiler

- 2007 “Ich komme aus...”HAWK Uluslararası Öğrenci Sergisi, Hildesheim
- 2006 HAWK, Hochschule für Angewandte Wissenschaft und Kunst, Öğrenci Sergisi
Hildesheim
- 2006 Karma Baskiresim Sergisi, Eskişehir Devlet Güzel Sanatlar Galerisi, Eskişehir.
- 2006 Karma Gravür Sergisi, Turgut Özakman Sanat Galerisi, Eskişehir.
- 2006 Turgut Pura Vakfı Resim Yarışması Sergisi, İzmir
- 2005 Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Mezunları II. Geleneksel
Resim ve Heykel Sergisi, Eskişehir
- 2005 Turgut Pura Vakfı Resim Yarışması Sergisi, İzmir
- 2005 Uludağ Üniversitesi 4. Kültür Sanat Festivali ‘Renk ve Yaşam ‘ Konulu Özgün
Baskı Yarışması Sergisi, Bursa

- 2004 4.Şefik Bursalı Resim Yarışması Sergisi, Ankara
- 2004 65. Devlet Özgün Baskı Yarışması Sergisi, Ankara
- 2004 Eskişehir Sanat Derneği ‘ 2.Eskişehir Sanat Günleri ‘ Genç Heykeltıraşlar Sergisi, Eskişehir
- 2004 Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Mezunları Geleneksel Resim ve Heykel Sergisi, Eskişehir
- 2004 Karma Sergi, Eskişehir Devlet Güzel Sanatlar Galerisi, Eskişehir
- 2004 Turgut Pura Vakfı Resim Yarışması Sergisi, İzmir
- 2003 Eskişehir Rotary Kulübü Resim Yarışması (Mansiyon) , Eskişehir
- 2003 44.Akşehir Nasreddin Hoca Şenlikleri Afiş Yarışması Sergisi, Akşehir
- 2003 Uludağ Üniversitesi 3. Kültür Sanat Festivali ‘Anadolu Uygarlıkları ‘ Konulu Afiş Yarışması Sergisi, Bursa
- 2000–2004 yılları arasında Anadolu Üniversitesinde gerçekleştirilen çeşitli karma sergilere katıldı.

Uluslararası / Yurtdışı Sergileri

- 2007 2nd International Ex-libris Competition-Ankara
(2007 Uluslararası 2.Ankara Ekslibris Yarışması Sergisi)
- 2006 Golden Bee 7, Moscow International Biennial of Graphic Design, Russia
(Golden Bee 7, Moskova Uluslararası Grafik Tasarım Bienali, Rusya)
- 2006 5th International Print Triennial Kahire, Egypt
(Mısır 5. Uluslararası Özgün Baskı Trienniali)
- 2005 13th International Print Biennial Varna, Bulgaria
(Varna 13. Uluslararası Özgün Baskı Bienali, Bulgaristan)

Aldığı Ödüller

- 2003 Eskişehir Rotary Kulübü Resim Yarışması, Mansiyon, Eskişehir

Kongre/ Seminer

2007 Alman Ekslibris Derneği (D.E.G.) Kongresi Wurchbach/Almanya

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri ve Yılı: İzmir 24.04.1980 Cinsiyeti: Kadın Yabancı dil: İngilizce/ Almanca

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iv
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
ÖZGEÇMİŞ.....	viii
RESİMLER LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KİTAP VE KÜTÜPHANE İŞARETLERİNİN GELİŞİMİ

1. ERKEN DÖNEM KİTAP VE KÜTÜPHANE İŞARETLERİNİN GELİŞİMİ.....	8
---	---

İKİNCİ BÖLÜM

ALMANYA’DA KİTAP VE KÜTÜPHANE İŞARETLERİNİN GELİŞİMİ

1. 15.YÜZYIL ve 16.YÜZYIL DA ALMANYA’DA KİTAP VE KÜTÜPHANE İŞARETLERİNİN GELİŞİMİ.....	12
1.1. Albrecht Dürer(1471-1528).....	16
1.2. Lucas Cranach (1472-1553).....	21
1.3. Sebald Beham (1500-1550).....	22
1.4. Barthel Beham (1502-1540).....	24
2. 17.YÜZYIL ve 18.YÜZYIL DA ALMANYA’DA KİTAP VE KÜTÜPHANE İŞARETLERİNİN GELİŞİMİ.....	26
2.1. Johann Striedbeck (1707-1772).....	29
2.2. Johann Christoph Gottsched (1700-1766).....	

2.3. Albrecht von Haller (1708-1777).....	32
2.4. Christoph Friedrich Nicolai (1733-1811).....	34
2.5. John Wolfgang von Goethe (1749-1832).....	35
 3. 19.YÜZYIL ve 20.YÜZYIL DA ALMANYA’DA KİTAP VE KÜTÜPHANE İŞARETLERİNİN GELİŞİMİ “EKSLİBRİS”.....	37
3.1. Fernand Khnopff (1858-1921).....	39
3.2. Josef Hoffmann (1870-1956).....	40
3.3. Hermann Struck (1876-1944).....	41
3.4. Karl Hofer(1878-1955).....	43
3.5. Emil Preetorius (1883-1973).....	44
3.6. Edwin Scharff (1887-1955).....	45
3.7. Ewald Mataré (1887-1965).....	47
 4. 19.YÜZYIL ve 20.YÜZYIL DA ALMANYA’DAKİ EKSLİBRİS ÖRNEKLERİ.....	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE ALMANYA’DA EKSLİBRİS

1. GÜNÜMÜZDE ALMAN EKSLİBRİSLERİ.....	51
 2. GÜNÜMÜZ ALMAN EKSLİBRİS TASARIMCILARI.....	57
2.1. Franz Marc(1880-1916).....	57
2.2. Käthe Kollwitz(1867-1945).....	59
2.3. Erhard Beitz(1955-).....	60
2.4. Utz Benkel(1959-).....	61
2.5. Regina Franke(1953-).....	62
2.6. Andreas Raub(1967-).....	63
2.7. Jens Rusch(1950-).....	64
2.8. Norbert Salzwedel (1950-).....	64
 3. GÜNÜMÜZ ALMAN EKSLİBRİS ÖRNEKLERİ.....	66

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ALMANYA'DAKİ EKSLİBRİS KOLEKSİYONLARI

1.	ALMANYA'DAKİ EKSLİBRİS KOLEKSİYONCULUĞU.....	68
-----------	---	-----------

BEŞİNCİ BÖLÜM
ALMAN EKSLİBRİS DERNEĞİ

1.	ALMAN EKSLİBRİS DERNEĞİNİN KURULUŞU VE TARİHİ GELİŞİMİ.....	73
2.	ALMAN EKSLİBRİS DERNEĞİNİN GÜNÜMÜZ EKSLİBRİS SANATINA OLAN KATKISI.....	82

	SONUÇ	86
	EKLER.....	89
	KAYNAKÇA.....	

RESİM LİSTESİ

	Sayfa
Resim 1: “A” harfinin gelişimi.....	8
Resim 2: Sümer silindir mühür örneği.....	9
Resim 3: Amnenophis III Kütüphanesine ait ekslibris.....	10
Resim 4: Amnenophis III Kütüphanesine ait ekslibris	10
Resim 5: Gutenberg Müzesi Leipzig kitap fuarı standı.Gutenberg tarafından basılan tahta harflerin metal döküm kalıpları.....	12
Resim 6: Resim 3 teki kalıpla basılan İncil den ayrıntı.....	12
Resim 7: Angel and Shield(Melek ve Kalkan/Siper) 1480-1491?.....	13
Resim 8: Jhannes Igler’e ait olan ekslibris 1450?.....	14
Resim 9: Wilhelm von Zell için ekslibris 1479?.....	15
Resim 10: Albercht Dürer, Willibald Pirckheimer’a ait ekslibris 1503.....	16
Resim 11: Albrecht Dürer, Cardinal Albrecht of Brandenburg.1523.....	17
Resim 12: Albrecht Dürer, Willibald Pirckheimer, 1524.....	18
Resim 13: Albrecht Dürer, İmparator Maximillian I için ekslibris 1509.....	19
Resim 14: Lucas Cranach, Prädikatur Öhringen için ekslibris 1509/1540.....	21
Resim 15: Lucas Cranach, Dietrich Bloch için ekslibris 1509.....	22

Resim 16: Sebald Beham, Hektor Pömer için ekslibris 1525.....	23
Resim 17: Bartel Beham, Hieronymus Baumgartner 1530.....	24
Resim 18: Hans Siebmacher, Veit August Holzschuher için ekslibris 1600.....	26
Resim 19: Winckler, Tobias için ekslibris. 17.yy.....	27
Resim 20: Johann Esasias Nilson, Johannes Reis için ekslibris 1756.....	28
Resim 21: Jakop de Lespier, Johann Carl Seyringer için ekslibris 1692.....	29
Resim 22: Johann Striedbeck, Damian Hugo Graf von Schönborn için ekslibris, 1740.....	30
Resim 23: Sanatçısı bilinmiyor, Johann Christoph Gottsched için ekslibris, 1760...	31
Resim 24: Balthasar Anton Dunker, Albrecht von Haller için ekslibris, 1743.....	32
Resim 25: George Daniel Heumann, Albrecht von Haller için ekslibris, 1743.....	33
Resim 26: Sanatçısı bilinmiyor, Christoph Friedrich Nicolai için ekslibris.....	34
Resim 27: Sanatçısı bilinmiyor, Johann Wolfgang von Goethe için ekslibris.....	35
Resim 28: Johann Wolfgang von Goethe, Käthchen Schönkopf için ekslibris.....	36
Resim 29: Emil Doepler, Verein Herold Kilisesi için ekslibris, 1890.....	37
Resim 30: Heinrich Vogeler, Marie Vogeler için ekslibris, 1902.....	38
Resim 31: Fernand Khnopff, G. Montefiori için ekslibris 1899.....	40

Resim 32: Josef Hoffmann, Alma Schindler için ekslibris 1901.....	41
Resim 33: Hermann Struck, Erich Cohn için ekslibris 20.yy.....	42
Resim 34: Karl Hofer, Leopold Ziegler için ekslibris 1903.....	43
Resim 35: Emil Preetorius, Otto Erdmann için ekslibris 1907.....	45
Resim 36: Edwin Scharff, Charlotte Richter için ekslibris 1910.....	46
Resim 37: Ewald Matare, Carl Zart için ekslibris 1908.....	47
Resim 38: Friedrich Christian Klas, Ernst von Teubern için ekslibris, 1800?.....	49
Resim 39: Sanatçısı bilinmiyor, Philipp Joseph Pick için ekslibris,19.yy.....	50
Resim 40: William Unger, Hugo Thimig için ekslibris, 1890.....	50
Resim 41: Gerd Mackensen, C3/C2.....	51
Resim 42 Pan Dergisi Kapağı.....	54
Resim 43: Jugend Dergisi kapağı.....	54
Resim 44: Kolloman Moser, Fritz Waerndorfer için ekslibris.....	55
Resim 45: Franz Marc, Franz Marc için ekslibris.....	57
Resim 46: Franz Marc, Daniel Pesl için ekslibris. 1901.....	58
Resim 47: Käthe Kollwitz, Hans Kollwitz için ekslibris, 1908.....	59

Resim 48: Erhard Beitz, Galina Lwowa için ekslibris, C2, C3, C5, 2000.....	60
Resim 49: Erhard Beitz, Museum Schloß Burgk için ekslibris C3, C2, C5, 1999...	61
Resim 50: Utz Benkel , Alexander Kerrutt için ekslibris C3, C5, 1993.....	61
Resim 51: Regina Franke , Aloys Vertongen için ekslibris C3, C4, 2004.....	62
Resim 52: Regina Franke ekslibris, C3, C4, 2004.....	62
Resim 53: Andreas Raub , Wolfgang Wissing için ekslibris C3, C5, 2005.....	63
Resim 54: Andreas Raub, Dr.Hermann Wiese, için ekslibris C3, C5, 2005.....	63
Resim 55: Jens Rusch , Anka Reise; Brahms/ Justus Frantz için ekslibris C3, 1994.	64
Resim 56: Norbert Salzwedel, Eigenblatt ekslibris C2, 2001.....	65
Resim 57: Erbert Herfurth, Andreas Neumert için ekslibris, X6, 2003.....	66
Resim 58: Otto Kuchenbauer, Steffi Proeller için ekslibris, P6+P7, 1992.....	66
Resim 59: Hanns Studer, ML Hennig için ekslibris, X3, 2000.....	67
Resim 60: Bettina Rulf, Dr.Emil Kunze için ekslibris, X6, 2001.....	67
Resim 61: Örnek ekslibris katoloğu kapağı.....	68
Resim 62: Örnek ekslibris katoloğu kapağı ve iç sayfa.....	69
Resim 63: Örnek ekslibris katoloğu iç sayfa.....	69

Resim 64: Örnek Ekslibris Kataloğu iç sayfa.....	70
Resim 65: Örnek ekslibris kataloğu kapağı.....	71
Resim 66: Schloßburg Müzesi Ekslibris Koleksiyonu.....	72
Resim 67: Alman Ekslibris Derneği(DEG) logosu.....	73
Resim 68: Alman Ekslibris Derneği Dergisi logosu.....	74
Resim 69: Sanatçısı bilinmiyor, Bonifaz I için ekslibris 18.yy.....	75
Resim 70: Alois Kolb, Elisabeth Schultze için ekslibris, 1907.....	76
Resim 71: Franz von Bayros ; Dr. A. Bergmann için ekslibris.....	79
Resim 72: Tasarımcısı bilinmiyor, Nicolaus Peyer Im Hoff 1694.....	81
Resim 73: Alman Ekslibris Derneği 2006 yıllığı kapağı.....	83
Resim 74: Alman Ekslibris Derneği 1999 yıllığı kapağı.....	83
Resim 75: Alman Ekslibris Derneği 1963 yıllığı kapağı.....	84
Resim 76: Alman Ekslibris Derneği dergisi kapağı.....	84
Resim 77: Alman Ekslibris Derneği 2007 yılı kongresi ekslibris değişim odası.....	85

GİRİŞ

Geçmişten günümüze Almanya’da ekslibrisin incelendiği bu tez çalışmasında mağara duvarlarında başlayan yazının yolculuğunun, günümüz sanat anlayışına ulaşana kadar çeşitli aşamalardan geçtiği görülmüştür.

Yazı her toplumun kendini farklı şekillerde ifade etme çabası sonucunda büyük değişimler geçirmiştir.

Sahiplenme duygusunun bir yaşam biçimi haline gelmesiyle birlikte yazı ve yazı öğelerinin önemi artmıştır.

M. Ö. 7000 yıllarında rastlanan ilk mühür örnekleri Mezopotamya’da Hassuma ve Sama dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Bu dönemler ile ilgili yapılan araştırmalar sonucunda dönemin aitlik simgelerinin mühürler olduğu saptanmıştır.¹

İnsanlığın Tel Halaf evresinde şehirleşmeye başlamasıyla mülkiyet kavramı doğmuş, bu da beraberinde mühür kullanımını getirmiştir. Mühürlerin kullanımı ile başlayan belgeleme, zaman içerisinde kitap ve kütüphane kavramlarına zemin hazırlamıştır.

Kitabın ve kütüphanenin insanlığın hizmetine sunulması ile birlikte, bir ihtiyaç grafiği olarak ortaya çıkan ekslibris, kişinin kitabın sahibi olduğunu kanıtlamak amacıyla yapılmıştır.

İlk kez Mısır’da rastlanan ekslibris büyük gelişimini Avrupa’da özellikle de Almanya’da göstermiştir.² 1450 yılında Gutenberg’in matbaayı icat etmesi ve kitap okumanın yaygınlaşması ile birlikte ekslibris kullanımında artış görülmüştür.

¹ <http://www.turkcebilgi.net>, 10 Kasım 2006

² Silwia Wolf, Ekslibris **1000 Examples From Five Centuries**, (Bruckmann 1985) s.14.

Matbaa'nın icadı bu küçük sanat eserlerinin tasarlanmasını ve kullanımını olumlu yönde etkilemiştir.

15. yüzyılda ekslibris'in en yaygın olarak kullanıldığı ülke şüphesiz Almanya'dır. Alman tasarımcılar 1480 yıllarında daha çok ağaç baskı tekniklerini kullanarak ekslibrisler yapmışlardır. Bu tasarımlarda Heraldik döneminin etkisi görülmüştür. Dönemin en önemli tasarımcıları Albrecht Dürer ve Lucas Cranach'dır.

1525 yılına gelindiği zaman tasarımcılar gravür tekniğine yönelmişlerdir. 1450'li yılların aksine, detaylı ve bol süslü hatta şaşaalı diyebileceğimiz ekslibrisler o dönemde çok yaygın olarak üretilmiştir. Vatanseverlik duygularıyla hareket eden kitap sahipleri kendileri için aile armalarının ve nişanların kullanıldığı ekslibrisler tasarlatmışlardır. Bu vatanseverlik duygularının yoğun şekilde yaşandığı ve etkisinin ekslibrislerde görüldüğü dönem 200 yıl kadar sürmüştür.

18 yüzyılın başlarından itibaren exlibrislerde siparişi verenin kişisel özellikleri kullanılmıştır. Bu kimi zaman mitolojik bir hikâye, kimi zaman bir söz, kimi zaman da bir hayvan figürü olarak kendini göstermiştir.

“18.yüzyıldan itibaren ise doğa ve iç mekân betimlemelerine yönelinmiş, bu mekânlar bazen fantastik öğeler, bazen kitabın bulunduğu kitaplıktan görüntüler şeklinde resimlenmiştir. Bu dönemim exlibrislerinin bir kısmını, o günün sanat anlayışına uygun olarak, deniz kabukları ve sarmal çiçek örgüleri süslemiştir.”³

19. yüzyılda ise Sanayi Devrimi'nin etkisi iyice kendini göstermeye başlamıştır. Tasarımcılar ağaç baskı tekniğine tekrar yönelmişlerdir. Bunun yanında gravür tekniği de ucuz ve çok kopyalanabilirliği açısından yaygınlığını korumuştur. Dönemin tasarımlarında eski tip ekslibrislerin yanı sıra değişen sanat anlayışıyla birlikte yapılan Ekslibrisler de görülmüştür. Romantik dönem ve yeni sanat akımları etkisini göstermiştir. Bir sonraki yüzyılda ise dekoratif sanat dışavurumculuk Pop Sanat gibi akımların bütün dünyaya olan etkisi ekslibrise de yansımıştır.⁴

³ Hasip Pektaş. **Ekslibris**. (2.basım) Ankara TR: AED Yayınları (2003) s, 18

⁴ <http://www.lib.udel.edu/ud/spec/guides/bkplates> 8 Kasım 2006

“Geçmişten Günümüze Almanya’da Ekslibris” adlı yüksek lisans tez çalışmasının amacı; başlangıcından bugüne kadar olan tarihi süreç içerisinde Almanya’da ekslibris sanatının nasıl bir değişim ve gelişim geçirdiğinin araştırılmasıdır. Bugün bildiğimiz anlamda ilk ekslibris örneklerine Almanya’da rastlanmıştır. Ekslibris Almanya’da sadece bir koleksiyon objesi olarak değil aynı zamanda bilimsel bir çalışma alanı olarak da incelenmiştir. Bu açıdan ele alındığında Almanya’da ekslibris sanatının gelişimi ile ilgili derinlemesine bir araştırma gerektirmiştir. Bu amaçla da bu çalışmada aşağıda yer alan sorulara cevap aranmıştır.

1. Mülkiyet kavramı nasıl doğmuştur?
2. Tarihte bilinen en eski kitap ve kütüphane işaretlerine “Ekslibrise” nerede ve ne zaman rastlanmıştır?
3. 15.yy. ve 16.yy. da Almanya’da kitap ve kütüphane işaretlerinin (Ekslibrisin) gelişimi nasıl olmuştur ve o dönem içerisinde yaşayan ekslibris sanatçılarının yaptıkları ekslibris tasarımları ve sanat anlayışları nelerdir?
4. 17.yy. ve 18.yy. da Almanya’da kitap ve kütüphane işaretlerinin(Ekslibrisin) gelişimi nasıl olmuştur ve o dönem içerisinde yaşayan ekslibris sanatçılarının yaptıkları ekslibris tasarımları ve sanat anlayışları nelerdir?
5. 19.yy. ve 20.yy. da Almanya’da kitap ve kütüphane işaretlerinin(Ekslibrisin) gelişimi nasıl olmuştur ve o dönem içerisinde yaşayan ekslibris sanatçılarının yaptıkları ekslibris tasarımları ve sanat anlayışları nelerdir?
6. Günümüzde Almanya’da ekslibris tasarımcılarının yaptıkları ekslibris tasarımları ve sanat anlayışları nelerdir?
7. 1891 de Almanya’da kurulan Alman Ekslibris Derneğinin kuruluş amacı nedir ve günümüz ekslibris sanatına katkıları nelerdir?
8. Almanya’daki ekslibris koleksiyonları nelerdir?

“Geçmişten Günümüze Almanya’da Ekslibris” adlı tez çalışmasında cevapları aranan soruların, modern anlamdaki ilk ekslibrisin Almanya’da ortaya çıktığını ve Alman ekslibris tasarımcıların bu sanatın öncüleri olduklarını ortaya koyması beklenmektedir.

“Geçmişten Günümüze Almanya’da Exlibris” adlı tez çalışmasının sınırlılıkları;

1. Tarihteki ilk mülkiyet ve mülk kavramları üzerinde durulmuş, ilk çağdan 15.yüzyıla kadar olan dönem, özel bir çalışma alanı gerektirdiği için Asur Babil ve Sümer mühürleri ile sınırlandırılmıştır.
2. Tez çalışması, ekslibrisin gelişimini sadece Almanya’daki ekslibris hareketlenmesi ile sınırlandırmıştır.
3. Tez çalışmasında Almanya’daki ekslibris 15. yy’dan 20. yy’a kadar olan süreçte üç dönem olarak sınırlandırılmıştır.
4. Tez konusunun yaklaşık olarak son 500 yıllık dönemi ele almasından dolayı Alman Ekslibris tasarımcılarının oldukça fazla sayıda olması çalışmaya sınırlama getirmiştir.
5. Tez çalışmasının asıl amacı tarihsel süreçte Almanya’daki Ekslibris hareketlenmesini incelemek olduğundan çalışmanın sınırlandırılması adına baskı resim tekniklerine özel bir yer verilmemiştir.
6. Araştırma Türkçe, İngilizce ve Almanca kaynaklar ile sınırlandırılmıştır.

Bu araştırma sırasında kaynak tarama, söyleşi ve anket yöntemleri kullanılmıştır. Tez çalışmasının ilk iki yılı Anadolu Üniversitesinde, son bir yılı ise Almanya da HAWK Hochschule Für Angewante Wissenschaft Und Kunst’da devam etmiştir. Bu amaçla, başta Almanya olmak üzere, İtalya, Polonya, İspanya, Belçika, Fransa ve Türkiye de çeşitli müze incelemeleri yapılmıştır. Almanya’da Hildesheim, Hannover, Hamburg, Bremen, Berlin, Köln, Bonn, Wolfenbüttel’de müze incelemeleri ve kütüphane araştırmaları yapılmıştır. Wolfenbüttel’de bulunan Herzog August Bibliothek de bulunan ekslibris koleksiyonu ve bu kütüphanedeki kaynak kitaplar incelenmiştir. HAWK/ Hildesheim, Bilkent Üniversitesi, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Anadolu Üniversitesi ve YÖK kütüphanesi, internet kaynakları ve kişisel kütüphaneler incelenmiştir.

Alman Ekslibris Derneği (DEG) yöneticilerinden Sayın Birgit Göbel-Stiegler ile tez çalışması hakkında görüşülmüştür ve kendisinin kişisel ekslibris koleksiyonu incelenmiştir.

Alman Ekslibris Derneği üyesi ve Alman ekslibrisleri üzerine bir doktora çalışması ve bu konu hakkında birçok kitabı bulunan Dr. Henry Tauber ile görüşölmüştür. Tauber'in ekslibris koleksiyonu incelenmiştir. Özel kütüphanesinde araştırma yapılmıştır.

Araştırmacı, Alman Ekslibris Derneği'nin Nisan 2007'de yapılan kongresine katılmıştır. Bu kongre sırasında dernek yöneticileri, üyeler, sanatçılar ve ekslibris koleksiyonerleri ile tanışmıştır. 4 sorudan oluşan kısa bir anket çalışması yapılmıştır. Bu kongre kapsamında Schlosssburg Müzesindeki Ekslibris koleksiyonu incelenmiştir.

HAWK Hildesheim'da Dip. Des. Christoph Lemmer ile birlikte Ekslibris uygulamaları yapılmıştır.20 Mayıs 2007'de Nienburg'da "*Spargel Museum*"da tez çalışmasındaki Ekslibris uygulamalarından oluşan kişisel ekslibris sergisi açılmıştır.

Tanımlar

Amblem: Bir kurum ya da bir ürünün niteliklerini tanımlamak için tasarlanan görsel imge.

Art Deco: Büyük ölçüde 1920’li 1930’lu yıllarda etkinlik göstermiş olan modern ve dekoratif sanatların bir karışımı olan akım.

Art and Craft: Terimin Türkçe karşılığı tam olarak “sanat ve zanaat” tır.

Barok: M.S. 1600–1750 yılları arasındaki klasik sanatı izleyen resim ve mimarlık üslubu. Barok üslubu dağınık, yüklü, şişkin biçimlerin aşırı ölçüde yığılmasıyla kendini gösterir.

Baskı Kalıbı: Baskıresim sanatında resim yapılması için gerekli olan temel araçlardan biri. Baskı kalıbı; ağaç plaka, metal plaka(alüminyum, çinko, bakır vb.) linolyum (muşamba), fiberglas plaka, taş kalıp ve ipek kalıp gibi çok çeşitli gereçlerden hazırlanabilir.

Baskı Resim: Çeşitli araç ve gereçler ile doğrudan veya hazırlanan kalıplar yardımıyla kâğıt ve benzeri gereç üzerine basılan resimler baskıresim olarak sınıflandırılır.

Çukur Baskı: Grafik sanatlarda baskı kalıbının alçak yüzeylerine boya verilerek resim elde etmede kullanılan bir baskı tekniği.

Ekslibris(Exlibris): Kitapseverlerin, kitapların iç kapağına yapıştırdıkları, üzerinde adlarının ve değişik konularda resimlerin yer aldığı küçük boyutlu özgün baskıresimlerdir.

Heraldik: Sahibinin içinde bulunduğu ailenin nişanlarını barındırmanın yanı sıra, kahramanlık, zafer, kutsallık gibi konuların işlendiğı resimlere Almanya’da verilen özel isimdir.

İpek Baskı: İpek kalıp kullanılarak yapılan baskıda boyanın geçmesi istenen yerler kapatılır ve kauçuk lastik yardımıyla sıyrılarak, boya kağıda aktarılması suretiyle yapılan bir baskıresim tekniğidir.

Jugend Stil: 1896 – 1910 arasında gelişen Yeni Üslubun (Genç Tarz) Almanca konuşan ülkelere özgü tanımı.

Kaligrafi: Güzel yazı sanatı.

Maniyerizm: Rönesans ve barok arası bir geçiş dönemidir. Özellikleri; abartılı uzunlukta küçükbaşlı, çok hareketli, hacimli olarak çok yuvarlaklaştırılmış figürlerdir.

Mühür (Gliptik): Bir kimsenin, kuruluşun adının veya ünvanının tersine kazılı bulunduğu, metal, lastik, gibi şeylerden yapılmış araç, damga, kaşe.

Nişane: Yaptıkları önemli işlerden dolayı kişileri onurlandırmak için devletçe verilen anmalık.

Nü: Çıplak kadın ya da erkeğin resimlendiğı sanat eseri.

Tipografi: Basımda kullanılan öğelerin tasarlanması uğraşı. Yazı.

Yüksek Baskı: Grafik sanatlarda baskı kalıplarının sadece yüksek bölgelerine verilen boyanın, kâğıt üzerine aktarılması yöntemini tanımlamak için kullanılan terim.

BİRİNCİ BÖLÜM

KİTAP VE KÜTÜPHANE İŞARETLERİNİN GELİŞİMİ

1. ERKEN DÖNEM KİTAP VE KÜTÜPHANE İŞARETLERİNİN GELİŞİMİ

Yazının mağara duvarlarında başlayan yolculuğu, taşların üzerinden papirüse, papirüsten mumlu levhalara, mumlu levhalardan parşömene parşömenden kâğıda, kâğıttan ise bilgisayara kadar ulaşmıştır. Bu sıralama, başlangıcından bugüne yazının ve harflerin nasıl geliştiğini ve nasıl değiştiğini göstermektedir. Bu duraklardan en değişken olanı kâğıt ve parşömen üzerinde yaşanmıştır. Bunun sebebi malzemelerin hafif ve taşınabilir olmasıdır. Bununla birlikte yazı, her el değiştirdiğinde başka kültürlerle başka şekillerde geçmiştir. Her toplum onu kendi kültürüyle beslemiştir.(bkz.Resim1)

Resim 1: “A” harfinin gelişimi

Kaynak: Herman, Schmidt. **Schriften Erkennen**, Mainz: Verlag Herman Schmidt. 1998. S.8

İnsanlar çok uzun zaman boyunca farklı malzemelerle yazı yazmayı denemişlerdir. Yazı yazma aracı olarak taş, koyun kürek kemiği, balçık yaprağı, çanak çömlek parçaları, hayvan derileri, ağaç kabukları, çamur, papirüs, parşömen kâğıt, balmumu gibi malzemeler kullanılmıştır.⁵

İnsanların yazmak için doğayla bu kadar boğuşmaları onları yeni keşiflere götürmüştür. Hem kendi aralarındaki iletişimi sağlamak hem de kendilerine ait olanı ispatlamak adına

⁵ <http://www.turkcebilgi.net>. 10 Kasım 2006

yazıya ve yazı öğelerine başvurmuşlardır. İnsanoğlunun “Bu benim malım” dediği ilk çağdan bugüne kadar geçen sürede bu söylem farklı türlerde olmuştur.⁶

Resim 2: Sümer silindir mühür örneği.

Kaynak: Sezin Türk fotoğraf arşivi, “Musée du Louvre” Paris, 2007

Yazının bulunmasından önceki dönemlerde aitlik mülkiyet simgesi mühürdür. Tarihte ilk mühür örneklerine M.Ö.7000’lerde yazının icadından önce rastlanır. Bu mühürler, Mezopotamya da Hassuna ve Sama dönemlerinde kullanılmaya başlanmışlardır.

Neolitik dönemde, insanların yerleşik düzene geçmeleriyle birlikte “tüketici insan”, “üretici insan” ve sonrasında “ürün” ve “mülkiyet” kavramları doğmuştur. Topluluklar arası ticaretin gelişmesiyle birlikte mühür ve arkasından yazı bulunmuştur.⁷

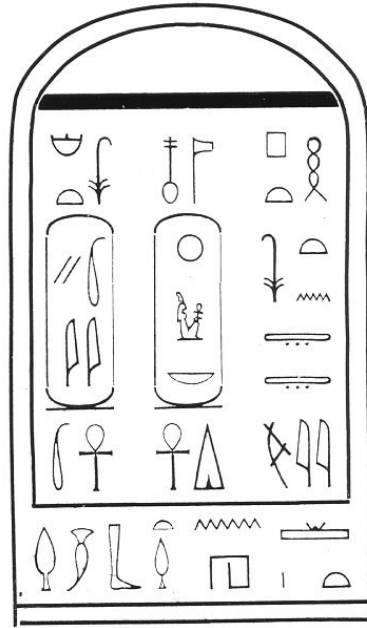
İnsanlar Tel Halaf evresinde şehirleşmeye başlamışlardır. Tel Halaf döneminde özel mülkiyet kavramı doğmuştur; hükümdarın ülkesi, tanrıların mezarları gibi. İnsanlar

⁶ <http://www.turkcebilgi.net>, 10 Kasım 2006

⁷ Güler Akalan. Gravür. Birinci Basım. Ankara: Kaleseramik, 2000. S. 4

bunları kanıtlamak adına mühürler hazırlamış, bu mühürler ticaret ve savaş yollarıyla diğer topluluklara geçmiştir. (bkz. Resim 2) Mühürlerin yer aldığı belgeler kimi zaman bir antlaşma, kimi zaman bir kitabın künyesi, kimi zaman da bir kral mezarı olarak tarihte yer bulmuştur. İnsanların yazdıkları bu tabletleri saklama ihtiyacı duymalarıyla birlikte kitap ve kütüphane doğmuştur.

Bugün bildiğimiz anlamdaki ilk kitaplara ve kütüphaneye Asur, Babil ve Hitit medeniyetlerinde rastlanmıştır. Bu kitap ve kütüphanelere ait bilgiler M.Ö. 2400'lü yıllara kadar uzanır. Tarihteki ilk kütüphanede bulunan kitapların tamamı çamur üzerine yazılarak sonradan pişirmek suretiyle saklanmıştır.⁸

Resim 3: Amnenophis III Kütüphanesine ait Ekslibris, Mavi Ekslibris.
Kaynak: www.moleschino.org/wp/?p=64 13 Kasım 2006

Resim 4: Amnenophis III Kütüphanesine ait Ekslibris
Kaynak: Noirel, Meyer. **Exlibris, Histoire Art Techniques.** Paris: Picard, 1989

⁸ Silwia Wolf. **Aynı.** 1985. S.14.

Günümüzde “Ekslibris” olarak tanımladığımız küçük boyutlu sanat eserlerine tarihte ilk kez Mısır’da rastlanır. Mısır’da Amnenophis III Kütüphanesindeki bu ekslibris;(bkz. Resim 3) açık mavi fayans üzerindedir. Sanat tarihçiler bu ekslibris için *Mavi Ekslibris* adını kullanmışlardır. Mavi Ekslibris bizi M.Ö. 1400’lü yıllara götürmektedir. Bulunduğu dönemde ahşap bir kutu içersinde olan bu ilk Ekslibris örneği papirüse sarılmış olarak bulunmuştur.⁹

O dönem içerisinde bu küçük fayans parçasının görevi, sarılı bulunduğu papirüsün Amnenophis III Kütüphanesine ait bir kitap olduğunu göstermek ve ispatlamak olmuştur. Bu ilk Ekslibris örneğinden yola çıkarak günümüzde Ekslibrisi tanımlamak istersek; *Ekslibris, kişinin kitabın sahibi olduğunu gösteren bir mülkiyet işaretidir.*¹⁰ En önemli özelliği basit bir tasarım diliyle insanın aklında kalmasıdır. İçindeki öğeler tipografik ya da resimsel olabilir.¹¹

Hasip Pektaş ekslibris’i şöyle tanımlamıştır;

*“Kitapseverlerin kitapların iç kapağına yapıştırdıkları üzerinde adlarının ve değişik konularda resimlerin yer aldığı küçük boyutlu özgün yapıtlardır. Kitabın kartviziti yada tapusudur. Sözcük olarak “...’nın kitabı”, “...’nın kitaplığından” veya “...’nın kütüphanesine ait” anlamına gelir...”*¹²

⁹ Silwia Wolf. **Aynı**. 1985. S.14.

¹⁰ Der Grosse Brockhaus. Dritter band D- Faz. Wiesbaden: Eberhard Brockhaus, 1953

¹¹ Helmuth Zebhauser, **Alpine Exlibris**, (F. Bruckmann K.G. 1985.) s.23

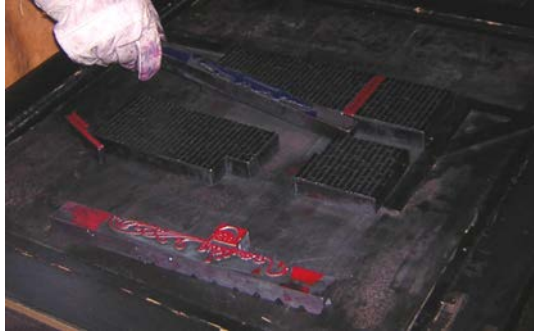
¹²Hasip Pektaş. **Aynı**. s. 13

İKİNCİ BÖLÜM

ALMANYA'DA KİTAP VE KÜTÜPHANE İŞARETLERİNİN GELİŞİMİ

1. 15.YÜZYIL ve 16.YÜZYIL'DA ALMANYA'DA KİTAP VE KÜTÜPHANE İŞARETLERİNİN GELİŞİMİ

Avrupa'da bilinen en eski Ekslibris örneklerine Almanya'da rastlanmıştır. Alman tasarımcılar için kitabın dış tasarımından çok iç tasarımı önemli olmuştur. Almanlar, kitap basımı için maliyeti az ve kolay uygulanabilir birçok yöntem keşfetmiştir. Böylelikle basılan kitapları hızlı ve ucuz bir şekilde çoğaltıp insanlara dağıtmışlardır.

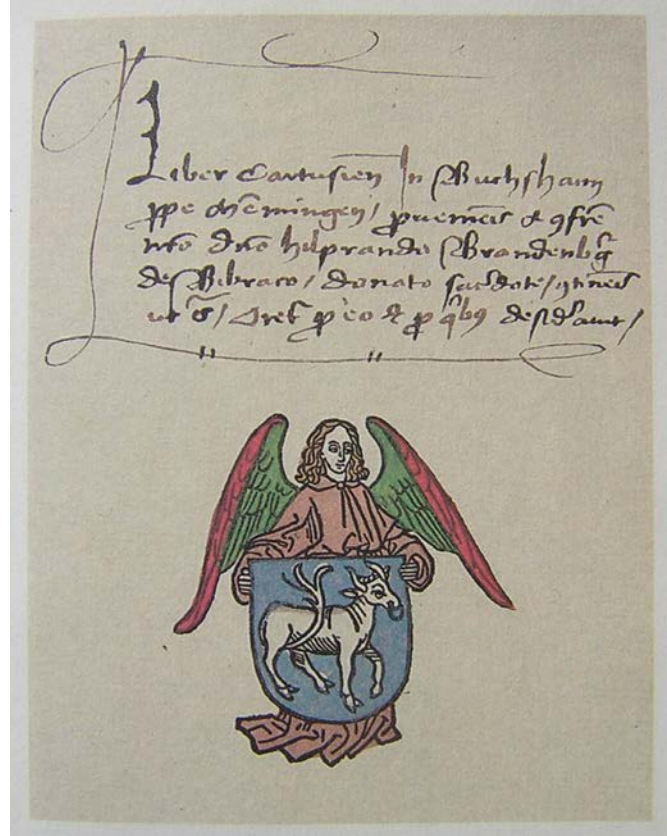

Resim 5: Gutenberg Müzesi Leipzig kitap fuarı standı
Gutenberg tarafından basılan tahta harflerin metal döküm kalıpları
Kaynak: Sezin Türk fotoğraf arşivi.

Resim 6: Resim 5 teki kalıpla basılan İncil den ayrıntı.
Kaynak: Sezin Türk fotoğraf arşivi.

Bu tarihten itibaren kitap sadece zengin insanların ve kilisenin değil; aynı zamanda halkın da okuyabileceği hale gelmiştir. Ortaçağ'ın son dönemlerindeki bu gelişmeyi Gutenberg'in matbaayı icat etmesi takip etmiştir. (bkz. Resim 5) O dönemden sonra Almanya'da kitap ve kütüphane ile ilgili birçok gelişme olmuştur.¹³

¹³ Henry Tauber ile söyleşi, Mayıs 2007

Resim 7: Angel and Shield(Melek ve Kalkan/Siper) 1480–1491?

Kaynak: Schmitt, Anneliese. **Deutsche Exlibris**. 1.Basım. Leipzig: Koehler & Amelang. 1986.

14 ve 15 yy'da Almanya'da kitaplar genellikle sade şekilde hazırlanıyordu. Gutenberg'in matbaayı icat etmesi ve taşınabilir harflerle kitap basımının yaygınlaşması şüphesiz insanlar arasındaki iletişimi çok büyük ölçüde etkilemiştir. Bununla birlikte her kitabın içindeki karakterlerin aynı olması kitap sahiplerini ve kütüphanecileri farklı arayışlara götürmüştür. Kendilerine ait olan kitapları belirtmek, kitabın sahibini yüceltmek, kitabı diğer kitaplardan ayırmak ve kitabın çalınmasını önlemek adına çeşitli işaretler kullanmışlardır.¹⁴

¹⁴ Birgit Göbel Stiegler ile söyleşi, Şubat 2007

Resim 8: Jhannes Iglar'e ait olan Ekslibris 1450?

Kaynak: Schmitt, Anneliese. **Deutsche Exlibris**. 1.Basım. Leipzig: Koehler & Amelang. 1986

Bu kâğıtların ilk örnekleri Almanya'da soylu aileler ve kiliseler için hazırlanan nişanlardır. Brother Hildebrand Brandenburg tarafından Carthusian Manastırı'na hediye edilen kırktan fazla kitabın içinde bulunan *Angel and Shield* (Melek ve Kalkan) ekslibrisi bilinen en eski ekslibris örneklerindendir.(bkz. Resim 7) Bu kâğıt, üzerinde bir tarih içermemesine rağmen kilisedeki tutanaklara ve kitabın üretim tarihine göre 1480 1482 yıllarını göstermektedir.¹⁵ Yine aynı kilise kütüphanesinde bulunan başka bir ekslibris Wilhelm von Zell içindir. (bkz. Resim 9) Bu kâğıt da Brandberg'in Ekslibrisi ile benzer özellikler göstermektedir. Bu iki Ekslibris von Zell ve eşi için tasarlamıştır.¹⁶ Bu bilgiyle birlikte Papaz Johannes Knabenberg "Iglar" e ait olan kâğıt büyük ihtimalle daha eski bir tarihe aittir. (bkz. Resim 8) Üzerinde "*Hans das dich ein Igel Kuss*" yazan bu Ekslibris 1450? tarihli'dir.

"... 1450 yıllarında "Iglar" kirpi, takma adıyla bilinen Alman papaz Johannes Knabenberg için yapılan yapılan ve çayırdaki çiçeği ısırarak bir kirpinin resmedildiği exlibristir. Exlibrisin üst kısmında bir şerit içinde " Hans Iglar öpsün sizi" sözcükleri yer almaktadır. Buradaki amaç; kitabı ödünç alan kişiye kitabı geri getirdiğinde öpücükle

¹⁵ Leslie, Caroline **Bookplates a Brief History**, (Oxford Polytechnic, 1979) S.1.

¹⁶ J. F. Badeley **Bookplates**, (Print collectors club, 1927.) S.12

ödüllendirileceğini aksi takdirde kızgın oklu kirpinin mızraklarına hedef olacağını hatırlatmaktadır..”¹⁷

Bilinen en eski Ekslibrislerden kabul edilen bu kâğıt, aynı zamanda en eski baskı örnekleri arasında yer almaktadır.¹⁸

Resim 9: Wilhelm von Zell için Ekslibris 1479?

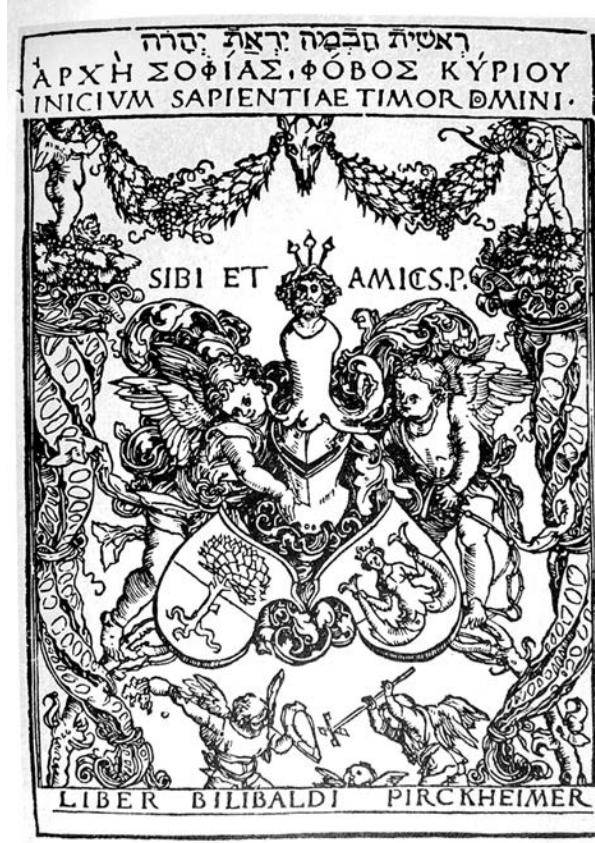
Kaynak: Dr. Henry Tauber koleksiyonu, Fotoğraf Sezin Türk.

Alman Ekslibris uzmanı Warnecke’e göre; Barendenberg’in ekslibrisi 1480?, von Zell için olan Ekslibris 1479? ve Igler için olan Ekslibris ise 1450? tarihlidir. Bunun yanında bazı bilim adamlarına göre Almanya’da Ekslibrisin başlangıç tarihi olarak 1470 yılı kabul edilmiştir. Almanya’daki koleksiyon bilgilerine göre 1500 yılından önce yapılan 8 adet ekslibris vardır. Bu ilk üç örnek o döneme ait olan ekslibrislerdendir.¹⁹ Verilen ilk ekslibris örnekleri için kesin bir tarih vermek çok zordur. Buxheim Manastırı’na hediye edilen; üzerinde; “*Née eggenberger of füssen, hohenfriberg domicellus georg gossenbrot*” yazan, Dul Kadın adlı ekslibris, Brandenburg ve von Zell kâğıtlarıyla büyük benzerlikler gösterir.

¹⁷ Hasip Pektaş. **Aynı.** s. 15

¹⁸ L. Caroline. **Aynı.** s.1

¹⁹ J. F. Badeley. **Aynı.** s.12.

Resim 10: Albrecht Dürer, Willibald Pirckheimer'a ait ekslibris 1503

Kaynak: Schmitt, Anneliese. **Deutsche Exlibris**. 1.Basım. Leipzig: Koehler & Amelang. 1986

1.1. Albrecht Dürer (1471–1528)

15.yy.'da Almanya'da Rönesans yaşanmaya başlanmıştır. Aradan geçen zamana rağmen Dürer ve ağaç baskıları dönemin en iyi çalışmaları olarak hala güncelliğini korumaktadır. 15.yy resimlerinde çok sık karşılaşılan dini temalar; insanın tanrı karşısında acizliği, korku, huzur, kurtuluş Dürer'in resimlerinde de vardır. Sanatçının ilk ağaç baskılarına "Thurn Derebeyi", "Terenz ve Soytarılar Gemisi" illüstrasyonları, "Mahşer" serisi gibi eserleri örnek verilebilir. Yaşadığı dönemin bütün özelliklerini işlerine yansıtan Albrecht Dürer birçok kitabın da resimlemesini yapmıştır.²⁰

²⁰ J. F. Badeley. **Aym**. s.14

15.yy. Almanya'sında ağaç baskı ve buna bağlı olarak kitap basımından söz edildiği zaman akla gelen ilk isim Albrecht Dürer'dir. Sanatçının yaptığı ekslibris örnekleri de bulunmaktadır. Bu ekslibrislerde ağaç baskı sanatının en ince ayrıntılarını görmek mümkündür. (bkz. Resim10) Kendine has geliştirdiği çizgi tekniklerini çok başarılı bir şekilde uygulamıştır.²¹

Resim 11: Albrecht Dürer, Cardinal Albrecht of Brandenburg.1523

Kaynak: www.spaightwoodgalleries.com/Pages/Durer_Othe... 15 Ekim 2006

²¹ Türkiye'de ve Almanya da Ağaç Baskı Sanatı, (Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları:6, 1987) s.33.

Resim 12: Albrecht Dürer, Willibald Pirckheimer, 1524

Kaynak: www.spaightwoodgalleries.com/Pages/Durer_Othe... 15 Ekim 2006

Dürer'in yaptığı ekslibrislere bakıldığında zaman, boyutlarının bugünkü ekslibris boyutları ile aynı olmadığını görülür. Genellikle kitap kadar büyük hazırlanan bu kâğıtlar kitap sahibini yüceltmek, kitabı diğer kitaplardan ayırmak ve çalınmasını önlemek için yapılmıştır. Üzerlerinde "Ekslibris" kelimesine rastlanmamaktadır. Ancak çok yakın arkadaşı Wilibald Pirckheimer (1524) için hazırladığı kâğıt, arkadaşının portresinden oluşmuştur. (bkz. Resim 12) Bulunduğu kütüphane ve koşullar göz önüne alındığında zaman bu kâğıdın bir ekslibris olduğu anlaşılmaktadır. Sanatçının Michael Behaim için hazırladığı kâğıtla ilgili daha sonradan gönderdiği mektupta. "...O senin için hazırlanmış bir çalışmadır, senden başka kimse bununla övünemez..."²² şeklindeki sözleri bunu açıklamaktadır. Dönemin önemli insanları ile yakın ilişkileri olan Dürer Spangler, Hieronymus Ebner, Johann Tscherte, İmparator Maximilian I (bkz. Resim 13) gibi önemli isimlere özel kütüphane işaretleri tasarlamıştır.

²² J. F. Badeley. **Aynı.** s.14

Resim 13: Albrecht Dürer, İmparator Maximilian I, için ekslibris 1509

Kaynak: Deguer, A. Albrecht Dürer. *The Complete Woodcuts*. Berghaus Verlag, D, 1990, s.158

Yaşadığı dönem içerisinde birçok ağaç baskı ustasının yetişmesini sağlamıştır. Kurduğu atölyede yetiştirdiği öğrenciler, atölye disiplini ve usta-sanatçı ilişkisinin oluşması konusunda önemli deneyimler kazanmışlardır. Hector Pomer için hazırlanan kâğıtta Dürer'in imzasının yanı sıra oyma ustasının da imzası vardır. Bu anlamda bilinen en eski örnek bu kâğıttır.²³

Dürer'in ölümünden sonra ağaç baskının yerini yavaş yavaş bakır baskılar almaya başlamıştır. Bu dönemde ekslibris de değişmiştir. Dürer'in öğrencileri ağaç baskı teknikleriyle yaptıkları çalışmaların yanı sıra, bakır kalıplardan gravürlerde yapmışlardır. Kendilerinden önceki dönemde (1140 tarihlerine bakılacak olursa) Berlin de ve Münih'te kâğıt oyunları basan bazı ustaların olduğu bilinmektedir ve bu ustalar

²³ J. F. Badeley *Aynı*. s.14

gümüş ya da bakır plakalar ile baskı yapmışlardır. 15.yy’da çıkan metal baskılar çizgi gravür tekniğinin en iyi örnekleri arasındadır. Alman ustalar “E.S.” ve Martin Schongauer birçok örnek vermişlerdir. Daha sonra bu kâğıtların yapımının yasaklanmasıyla bu küçük baskılara ara verilmiştir.

J. F. Badeley, Dürer’in yetiştirdiği ustaları “*Küçük Ustalar*” olarak tanımlamıştır. Dürer gibi çağına mal olmuş bir ustanın gölgesinde kaldıklarını belki de böyle bir kelime oyunuyla vurgulamak istemiştir. Konumuz içerisinde 16.yy’ın son dönemlerine denk gelen bu ustalar ekslibris için gerçekten önemli bir dönemi yaşatmışlardır. Bu dönemi sanat tarihçileri Alman Rönesans’ı olarak belirtmektedirler (1520–1560). Küçük Ustalar genellikle ağaç baskı tekniğini kullanmış, fakat metal baskının yaygınlaşmasından sonra da bu yeni teknikle de birçok baskı yapmışlardır. 16.yy’ın son dönemlerinde “*Heraldik*” olarak isimlendirilen çeşitli arma ve nişanelerden oluşan tasarımların çok popüler olduğu bilinmektedir. Bu dönem ekslibriste *Heraldik* olarak yer almıştır. Heraldik Ekslibrisler kitap sahibinin içinde bulunduğu ailenin nişanlarını barındırmanın yanı sıra, kahramanlık, zafer, kutsallık gibi konuları da işlemişlerdir. Heraldik akımı Fransa’da 1180 yılında VII. Louis Dönemi’nde ortaya çıkmıştır. Bu tarz amblemlerin kullanımı, Avrupa’ya Fransa üzerinden yayılmıştır. Etkisi 18.yy’daki Fransız Devrimi’ne kadar sürmüştür.²⁴

Dönemin en önemli tasarımcıları arasında, Hans Sebald ve Bartel Beham vardır. Verilen örneklerden tekniğin ve kompozisyon bilgisinin mükemmellik derecesinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu tasarımcıların yanı sıra geride 300 tane ekslibris bırakan Aldegrever, 800 tane çizgi gravür bırakan Virgil Solis, 1550’li yıllarda birçok çalışma bırakan Mathias Zündt, Heraldik çalışmalarıyla ün salmış olan Jost Amman gibi tasarımcılarda vardır. Dürer’in evinde yaşayan Lucas Cranach, Saldörfer Hüpschmann, Springinkle en eski ustalar arasındadır. 17.yy’a gelindiği zaman bu ustaların etkisini kaybettiği ve yavaş yavaş kayboldukları görülmüştür.²⁵

²⁴ J. F. Badeley **Aynı.** s.17

²⁵ **Aynı.** s.16

1.2. Lucas Cranach (1472–1553)

Albrecht Dürer'in yanısıra Lucas Cranach, Rönesans'ın en önemli Alman sanatçılarından biriydi. Yukarı Frank Kronah'ta dünyaya gelmiş ve büyük bir olasılık ile babası tarafından eğitilmiştir. 1500–1504 tarihleri arasında Viyana'da Hümanistler ile bağlantıya geçmiştir. 1505 yılında Prens III. Friedrich tarafından Saksonya'da Wittenberg'e çağırılarak, ona ve her iki veliahdına saray ressamı olarak hizmet etmiştir. Wittenberg'de itibarlı bir vatandaş olarak kendine bir şaraphane, matbaa ve eczane satın almış ve bir çeyrek asır boyunca şehrin belediye başkanı olarak, şehir meclisine mensup olmuştur. Cranach, Martin Luther'in yakın arkadaşı ve takipçisidir ve Reform'un temsilci ressamı olarak kabul edilmiştir. Altare'de, hatıra resimleri, portre ve siparişlerin yoğunluğu arasında zamanla Orta Çağ özellikleri taşıyan büyük bir atölye kurmuş ve burada iki oğlu ile birlikte çalışmalarını yürütmüştür. Ustanın atölyesinden, çıkan oğullarının ve öğrencilerinin eserleri çoğu zaman birbirinden ayırt edilememiştir.²⁶

Resim 14: Lucas Cranach, Prädikatur Öhringen için ekslibris 1509/1540

Kaynak: Schmitt, Anneliese. **Deutsche Exlibris**. 1.Basım. Leipzig: Koehler & Amelang. 1986

²⁶ Tauber, Henry, **Schatze Der Exlibriskunst**, Deutsche Ekslibris- Gesellschaft e.V.2004. s.14

Cranach 40'lı yıllarda yalnız “Cranach Stili” ile ortaya çıkan yassı dekoratif, pürüzsüz eserleri ile değil, aynı zamanda özellikle Reform öncesi hareketli dinamik ağaç oyma çalışmaları ile ünlüdür. Üzerinde çapraz Kursaksonya kılıçları bulunan nişane Cranach’ın Saksonya Saray sanatçısı olduğunu gösteren pek çok işaretten biridir.²⁷(bkz. Resim 14)

Resim 15: Lucas Cranach, Dietrich Bloch için ekslibris 1509

Kaynak: Schmitt, Anneliese. **Deutsche Exlibris.** 1.Basım. Leipzig: Koehler & Amelang. 1986

1.3. Sebald Beham (1500–1550)

Dürer’in okulundan mezun biri olarak Altdorfer ile Holbein’dan da etkilenmiştir. Sebald Beham’ın 250’nin üzerinde bakır oyması ve 1000’den fazla çizimi bulunmaktadır. Oldukça beğeni kazanan “Schweisstuchantlitz” isimli ağaç oyması gibi bazı kâğıtları eskiden benzerliklerinden dolayı Dürer’e atfedilmiştir.²⁸

²⁷Henry Tauber, 2004. s.14.

²⁸Aynı. s.16.

Beham'ın Hektor Pömer için yaptığı ekslibris(bkz. Resim 16); sütun ve yay biçimindeki mimari arasında olan Aziz Laurentius, sağ elinde bir ızgara tutmaktadır. Ayrıca dörde bölünmüş olan siperin birinci ve dördüncü karesinde de yine ızgara simgeleri bulunmaktadır. Efsaneye göre Aziz Laurentius, 258 yılında kızgın ızgaranın üzerinde idam edilmiştir. Siperin diğer karelerinde Pömer ailesinin nişanesi ve onun dışında, kompozisyonun dört ayrı köşesinde farklı kişilere ait nişaneler de resmedilmiştir. Sağ üstte, sırt sırta vermiş iki horoz, Hektor Pömer'in büyükannesi için, sol altta üç çapraz gül Schmiedmaier von Schwarzenbruck'lu annesi Anna içindir. Sağ altta iki kaz başı nişanesi ise annesi tarafından büyükannesi için yaptırılmıştır. Miğfer süsü olarak büyümekte olan kapüşonlu bir erkek gövdesi bulunmaktadır. Resmin altında İncil'den alınmış olan “*Temiz olanlara her şey helaldir*” sözü üç dilde, İbranice, Yunanca ve Latince olarak yer almaktadır. Bu Pömer ailesinin engin bilgisini bir işarettir.²⁹

Resim 16: Sebald Beham, Hektor Pömer için Ekslibris 1525

Kaynak: Schmitt, Anneliese. **Deutsche Exlibris**. 1.Basım. Leipzig: Koehler & Amelang. 1986

²⁹ Henry Tauber, 2004. **Aym**. s.16.

Bu kâğıt, Alman Rönesans'ında ortaya çıkmıştır. Alışılmışın dışında, asimetrik bir düzene sahip olan bu kâğıt, bu özelliği ile hareketli bir etki bırakmaktadır. Bu ekslibris, Maniyerizmin etkilerinin görülmeye başladığı bir eserdir.

1.4. Barthel Beham (1502–1540)

Barthel Beham, öğrencisi olduğu büyük abisi Hans Sebald ile birlikte Nürnberg sanatçılarındandır. “Tanrısız ressamı karşı protesto” sürecinde 1525’de ağabeyi ve Nürnbergli Georg Pencz ile birlikte sürüldükten sonra 1527’de Münih’e yerleşmiş ve Bavyera Dükü IV. Wilhelm’in saray ressamı olmuştur. En temel eserlerinden biri 1530’da yapılan “*Kreuzwunder*”dir. Barthel Beham eğitim amaçlı gittiği İtalya gezisi sırasında beklenmedik bir şekilde 1540’da vefat etmiştir.³⁰

Resim 17: Bartel Beham, Hieronymus Baumgartner için ekslibris, 1530

Kaynak: Tauber, Henry, *Schatze Der Exlibriskunst*, Deutsche Exlibris- Gesellschaft e.V.2004. S.19.

Bakır oymalarının çoğu 1520–1530 yılları arasında meydana gelmiştir. Büyük bir olasılıkla bu dönemin sonuna doğru Hieronymus Baumgartner’a (1498–1565) ait

³⁰ Henry Tauber, *Aynı*. s. 18.

ekslibris ortaya çıkmıştır.(bkz. Resim 17) Nürnbergli Patriziersohn Wittenberg'te özellikle Phillipp Melanchthon yanında Felsefe, Matematik, Hukuk ve Lisan eğitimi almıştır. Ufak bir aşk macerasından sonra Martin Lutherin eşi olan Katharina von Bora ile evlenmek üzereyken, babasının isteği üzerine 1523'te memleketine geri dönmüştür. Bundan sonra hukukçu bir senatör olarak Nürnberg'de çalışmaya başlamıştır. Baumgartner zamanının pek çok bilgini ile iletişim halinde olmuştur.

Ekslibriste koyu zemin üzerinde açık renkte farklı figürler yer almaktadır. Bunlar; zambak ile süslenmiş nişane ve onun üzerinde oturan papağandır. Bu kompozisyon etrafında üç köşeye yerleştirilmiş olan ve insanoğlunun ölümlüğünü temsil eden sembollerden kum saati, saat ve kurukafa bulunması, kâğıdın eski Vanitas-Ekslibrisleri'nden olduğunu göstermektedir. Bu ekslibris, "*İnsanlar ölür ama kitaplar insanlardan daha kalıcıdır*" mesajını vermektedir. Nadiren görünen bu ilk kitap işaretinin kenarlarındaki iç yazıda Baumgartner'a ait çeşitli dillerde yazılmış özdeyişler vardır ki; bunlar onun ne kadar eğitimli olduğunun bir göstergesi olmuştur. Kenarları düzleştirilmiş olan plaka, Friedrich Warnecke ve daha sonra dul kalan eşinin mülkiyetinde bulunmaktaydı. Alman Ekslibris Derneği'nin yayınlamış olduğu Derginin eki için 1896'da kopyalar hazırlanmıştır.³¹

Dönemin diğer önemli ekslibris sanatçıları ise;

Hans Springinkle, Manasse Steuber, Conrad Saldörfer, Hans Sebald Lautensack, Hans der Jungeere Holbein, Augustin Hirschvogel, Wendel Dietterlein, Raphael Custodis, Dominici Custodus, Lucas Granach der Ältere, Hans Burgkmair, Hans Gen Baldung'dur.

³¹ H.Tauber, **Aynı**. s. 18.

2. 17.YÜZYIL ve 18.YÜZYIL'DA ALMANYA'DA KİTAP VE KÜTÜPHANE İŞARETLERİNİN GELİŞİMİ

Bu dönemin Almanya'sına damgasını vuran en büyük olay Otuz Yıl Savaşları olmuştur. Otuz Yıl Savaşları Almanya'da Hıristiyanlar arasında yaşanmış ve Katolikler ile Protestanlar arasında gerçekleşmiştir. 1618–1648 yılları arasında geçen bu savaşlar Almanya'daki ve dolayısıyla Avrupa'daki siyasi kültürel ve sanatsal birçok olayı yakından etkilemiştir.

Resim 18: Hans Siebmacher, Veit August Holzschuher için ekslibris 1600

Kaynak: Schmitt, Anneliese. **Deutsche Exlibris**. 1.Basım. Leipzig: Koehler & Amelang. 1986

Resim 19: Winckler Tobias için ekslibris. 17.yy

Kaynak: Schmitt, Anneliese. **Deutsche Exlibris.** 1.Basım. Leipzig: Koehler & Amelang. 1986

1600'lü yılların başında yaşanmaya başlanan Barok dönemi 1720'li yıllara kadar devam etmiştir. 30 yıl savaşlarının hemen ardından insanlarda oluşan "Carpe Diem" (*Pflücke den Tag*):Gününü Gün et! felsefesi, sanata yeni bir tarz getirmiştir. Bu, bol süslemeli dekorasyona dayalı, abartılı figürlerden oluşan bir sanat ortamı yaratmıştır.

Sanatı içinde yaşadığı dönemden ve siyasi olaylardan ayrı düşünmek mümkün değildir. Konumuzla ilgili olarak siyasi ve kültürel değişimlerden etkilenen ekslibris de dönemin bütün bu özelliklerini yansıtmıştır. Yapılan çalışmalarda bol abartılı dönemin arma ve logolarının burjuva etkisini görmek mümkündür. Bu dönemdeki ekslibrislerde aile işaretlerine sıkça yer verilmiştir. Bu kullanım, bir aile işareti olmayan kesimlerce de bir moda haline getirilmiştir, onlar arasında da popüler olmuştur. Genellikle kullandıkları motifler arasında miğfer ve büyük boynuz simgeleri vardır.³²(bkz. Resim 19)

³² Henry Tauber ile söyleşi Mayıs 2007.

Resim 20: Johann Esasias Nilson, Johannes Reis için ekslibris 1756

Kaynak: Schmitt, Anneliese. **Deutsche Exlibris**. 1.Basım. Leipzig: Koehler & Amelang. 1986

17. ve 18.yy da Almanya ve Fransa arasındaki savaştan dolayı kültürler arasında bir etkileşim olmuştur. Fransa'da özellikle Fransız Kralı 14.Ludwig'in döneminde iki kültür arasındaki ekslibrisler büyük benzerlik göstermiştir. İki türü birbirinden ayıran en büyük özellik ise Fransız ekslibrislerindeki arma ve logoların Alman tarzına göre daha karmaşık yapıda olmasıdır.³³ Bu dönem içerisinde sanki insanlar bir yüzyıl sonrasına hazırlık yapıyorlardı. Bir yüzyıl sonraki Fransız İhtilali'ni oluşturan sebepler o dönemin sosyo-kültürel yapısı, sanat alanını etkilemiştir. Birçok çalkalanmanın içinde insanlar yeni buluşlar ile karşılaşmışlar, o dönem içerisinde önemli filozof ve bilim adamları çalışmalar yapmışlardır.³⁴

17. ve 18.yy'da Ekslibrislerde Barok döneminin etkisi gözükmiştir. Kullanılan aile armalarında kişilerin mesleklerini ön plana çıkaran işaretlere yer verilmiştir. Genel

³³ C. Lemmer ders notu Mart 2007

³⁴ Henry Tauber ile söyleşi Nisan 2007

olarak 17. yüzyıl ekslibrislerinin de dini ve doğa temaları, bunun yanı sıra 18 yüzyıl da ise daha süslü çalışmalar vardır. Deniz kabukları, çiçekler sıkça kullanılmıştır.³⁵

Resim 21: Jakop de Lespier, Johann Carl Seyringer için ekslibris 1692

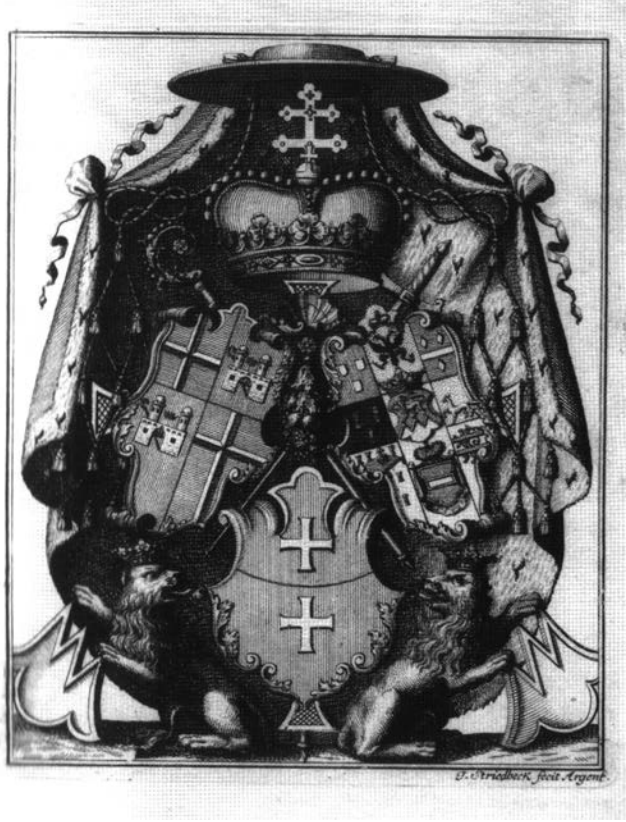
Kaynak: Schmitt, Anneliese. **Deutsche Exlibris**. 1.Basım. Leipzig: Koehler & Amelang. 1986

2.1. Johann Striedbeck(1707–1772)

Johann Striedbeck 1730'dan beri Strasburg'da portre ve manzaraların oymacısı (hakkâk) olarak isim yapmıştır. Dominik Collin, Jean-Joshep Durig, A. Ollivault ve Robert Brichet gibi o zamanın diğer sanatçılarından etkilenmiştir.³⁶

³⁵ Hasip Pektaş, **Aynı**. 2003. S.18.

³⁶ Henry Tauber, **Aynı**. 2004. S.24.

Resim 22: Johann Striedbeck, Damian Hugo Graf von Schönborn için ekslibris, 1740

Kaynak: : H.Tauber, **Schatze Der Exlibriskunst**, Deutsche Ekslibris- Gesellschaft e.V.2004. S.25

Burada resmedilen nişane ekslibrisi Kardinal ve Fürstbischof von Speier, Damian Hugo von Schönborn için Striedbeck tarafından hazırlanmıştır.(bkz. Resim 22) Yerde duran Kardinal haccının altında sadece dört ucu görünen Alman onur haccı iliştilmiştir. Çaprazın ortasında Bişof asası ile kılıç kesişmektedir. Bundan ortaya çıkan boşluklarda kat kat kavisler çizilmiş ve silinmiş siperin altında Alman nişanesi, sağ üstte Speier ve solda Schönborn nişanesi bulunmaktadır. En üstteki boşlukta hac'ın ucuna doğru bir taç asılı durmaktadır. Bu sayede kardinal şapkasını taşıyan kardinal haccı daha da belirginleşmektedir. Arkasında da bütün bu gurubu saran Hermin (kakım) pelerini bulunmaktadır. Her iki tarafta yerde üç sivri uçlu nişane siperi ile aslanlar oturmaktadır.³⁷

³⁷ Henry Tauber, **Aynı**. 2004. S.24.

2.2. Johann Christoph Gottsched (1700–1766)

Bu ekslibris örneği bulunduğu dönemin ekslibris anlayışını açıkça ortaya koymuştur. Tasarımcısı bilinmeyen 1760 tarihli ekslibris araştırmacılara sahibi hakkında birçok bilgi vermiştir.(bkz. Resim 23) Ekslibris sahibi olan Gottsched henüz 14 yaşında iken Königsberg Üniversitesinde eğitim görmüş ve 19 yaşında doktorasını yapmıştır. Aldığı eğitimin ardından hayatına Leipzig’de devam etmiştir. Gottsched bilim ve yazarlık çalışmaları boyunca, özellikle dramatik edebiyat başta olmak üzere, muazzam bir kütüphane oluşturmuştur. Verilen örnek ekslibris Warnecke’nin ekslibris koleksiyonunda da bulunmaktadır.³⁸

Resim 23: Sanatçısı bilinmiyor, Johann Christoph Gottsched için ekslibris, 1760

Kaynak: Decker, Heinz. **Schaetze der Exlibriskunst 5, Von Johann Baptist Fischart bis Ernst Jünger-Dichterexlibris.** 1.Basım. Frankfurt/ Main. Deutsche Exlibris Gesellschaft e. V. 2006.S. 17

³⁸ Decker, Heinz. **Schaetze der Exlibriskunst 5, Von Johann Baptist Fischart bis Ernst Jünger-Dichterexlibris.** 1.Basım. Frankfurt/ Main. Deutsche Exlibris Gesellschaft e. V. 2006.S. 16

Ekslibriste Gottsched'in şair ve bilim adamı kişiliği armanın üzerindeki şaha kalkmış Pegasus ve pergel resmi ile vurgulanmıştır. Armanın yanındaki Pallas Athene birleşme figürü ile kütüphane sahibinin antika merakı sembolize edilmiştir. Rafların üzerinde duran büstler Fransız drama yazarlarına aittir ve Gottsched'in onlara olan hayranlığını göstermektedir. Ekslibriste bulunan küçük anıt heykel; *Zengin kütüphanede bulunan kitaplara yaklaşmak isteyen herkes bilgeliğin koruyucusunun önünden geçmek zorundadır*. Mesajını vermiştir.³⁹

2.3. Albrecht von Haller(1708–1777)

Albrecht von Haller Avrupa Akıl tarihin en büyük evrensel bilim adamıdır. Tübingen'de doğa bilimleri ve tıp eğitimi almıştır. Eğitimi Fransa ve İngiltere'de sürdürmüş ve Basel'de Matematik ile Botanik eğitimi almıştır. Sayısız eleştirileri Aydınlatma Çağı'nı zenginleştirmiş ve çeşitli topluluklar hakkında hayali romanlar yazmıştır.⁴⁰

Resim 24: Balthasar Anton Dunker, Albrecht von Haller için ekslibris, 1743

Kaynak: Decker, Heinz. **Schaetze der Exlibriskunst 5, Von Johann Baptist Fischart bis Ernst Jünger-Dichterexlibris**. 1.Basım. Frankfurt/ Main. Deutsche Exlibris Gesellschaft e. V. 2006.S. 19

³⁹ Heinz Decker, S. 16

⁴⁰ **Aynı.** s. 18

Böyle bir adama, zengin kütüphanesinde bir değil, birçok ekslibris olması yakışır. Dunker, üzerinde adının yazılı olduğu ekslibris olan Hallere ait sade bir ekslibris yapmıştır.(bkz. Resim 25)Bu ekslibrisin üzerinde yazılı olan slogan *NON TOTA PERİT*, Danimarkalı astronot Tycho Brahe ait ve henüz keşfedilmemiş yıldızları anlatmaktadır.

41

Resim 25: George Daniel Heumann, Albrecht von Haller için ekslibris, 1743

Kaynak: Decker, Heinz. *Schaetze der Exlibriskunst 5, Von Johann Baptist Fischart bis Ernst Jünger-Dichterexlibris*. 1.Basım. Frankfurt/ Main. Deutsche Exlibris Gesellschaft e. V. 2006.S. 19

Haller'in kütüphanesi için yapılan ikinci ekslibris(bkz. Resim 24), Göttingen'den Georg Daniel Heumann tarafından yapılmıştır. Heumann, Haller için isim bakırları oymuştur. İsimsiz ekslibris, Göttingen'de botanik bir bahçe kuran doğa bilimci Haller'i işaret etmektedir. Üst kısımdaki yazı şeridine Haller'in bütün ekslibrislerinde görebildiğimiz *NON TOTA PERİT* sloganı iliştilirilmiş ve yaprak teması işlenmiştir. El değmemiş doğadaki kelebeğin üç oluşum safhası gösterilmiştir: Koza, Tırtıl, Kelebek.⁴²

⁴¹ Heinz Decker, *Aynı*. s. 18

⁴² *Aynı*. s. 18

2.4. Christoph Friedrich Nicolai (1733–1811)

Tasarımcısı bilinmeyen ekslibris, araştırmacılara kitap sahibi hakkında birçok bilgi vermektedir. Eğitime kitapçı olarak başlamış, kendini oto didaktik olarak yetiştirmeye devam etmiş ve özellikle babasının yayınevini devir aldıktan sonra döneminin edebiyat öncülerinden olmuştur. 1765’de “*Allgemeine Deutsche Bibliothek*” Umumi Alman Kütüphanesi dergisini kurmuştur. 40 yıl boyunca varlığını sürdüren bu dergide yaklaşık 80000 kitap eleştirisi yayınlanmıştır. Nicolai’nin hayatının merkezinde kitaplar ve kitap sevgisi var olmuştur.⁴³

Resim 26: Sanatçısı bilinmiyor, Christoph Friedrich Nicolai için ekslibris.

Kaynak: Decker, Heinz. *Schaetze der Exlibriskunst 5, Von Johann Baptist Fischart bis Ernst Jünger-Dichterexlibris*. 1. Basım. Frankfurt/ Main. Deutsche Exlibris Gesellschaft e. V. 2006. s. 23

⁴³ Heinz Decker, *Ayn*. s. 22

Ekslibrisin ortasındaki motif, sahibinin yaşantısındaki odak noktasına yani kitaba değinmektedir.(bkz. Resim 26) Doğal ortamda üst üste yığılmış duran kitaplar kitapçıyı, yayımcıyı ve içinde tüy bulunan porselen mürekkep şişesi, yazarı yansıtmaktadır. Bu kâğıt o döneme ait resimler gibi statik değildir, aksine, biri kitabın sayfalarını çevirip alt kısımdaki “et(ve)”i işaret eden iki yaramaz meleği göstermektedir. İsmi içerisindeki bu “et(ve)” dikkat çekicidir: “*Friedrich Nicolai et Amicorum*” *Friedrich Nicolai ve arkadaşlarına ait kitaplar*. Kitap, resimde arkadaşlar arasında değiş tokuş yapılabilecek bir nesnedir. Sadece kendine ait olma düşüncesi hâkim değildir aynı zamanda kitap paylaşılan ortak bir kültürdür.⁴⁴

2.5. Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832)

Resim 27: Sanatçısı bilinmiyor, Johann Wolfgang von Goethe için ekslibris

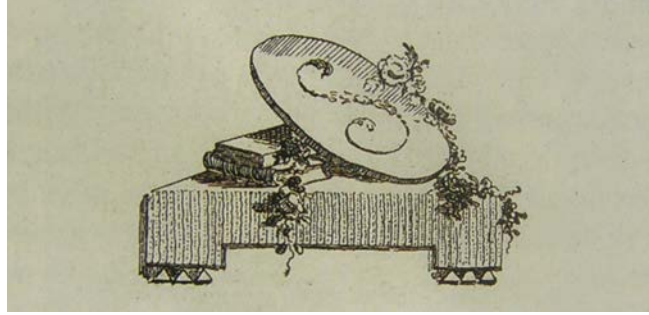
Kaynak: Decker, Heinz. **Schaetze der Exlibriskunst 5, Von Johann Baptist Fischart bis Ernst Jünger-Dichtorexlibris.** 1.Basım. Frankfurt/ Main. Deutsche Exlibris Gesellschaft e. V. 2006.s. 25

Kütüphane sahibi olan Goethe, döneminin diğer arkadaşları gibi, kitaplarını ekslibris ile işaretleyip işaretlememe konusu gündeme gelmiştir. Goethe’nin, Johann Leon, Heinrich Sebastian Hüsken ya da Susanne von Klettenberg gibi hemşerileri kitaplarını ekslibris ile süslemişlerdir. Goethe’nin Kütüphanesi için yapılan sade tipografik ekslibris Goethe’nin ölümünden sonra kitaplarını belirlemek amacıyla sonradan yapılmıştır.(bkz. Resim 27)⁴⁵. Çok daha önceleri Goethe kendisi iki tane ekslibris yapmış ve kendisi oymuştur.(bkz. Resim 28) Onsekiz yaşında öğrenci iken, o zamanlar kalbini çalan Leipzig’li şarap tüccarı ve meyhane sahibi Schönkopf’un kızı Kaethchen’a ekslibris hediye etmiştir ve kitaplarını kendi mülkü olarak işaretlemesini sağlamıştır. Bu sade ekslibris, kitap sahibinin kütüphane oluşumunun başlangıcını ve üzerinde “S” baş harfi

⁴⁴ Heinz Decker, Aynı S. 22

⁴⁵ Henry Tauber ile söyleşi 2007

bulunan bir aynayı göstermektedir. O yalın sarmaşıklar da bir bayan ekslibrisine çok yakışmıştır.⁴⁶

Resim 28:Johann Wolfgang von Goethe, K thchen Schönkopf için ekslibris

Kaynak: Decker, Heinz. **Schaetze der Exlibriskunst 5, Von Johann Baptist Fischart bis Ernst Jünger-Dichterexlibris.** 1.Basim. Frankfurt/ Main. Deutsche Exlibris Gesellschaft e. V. 2006.s. 25

“Henry Tauber “Schaetze der Ekslibris Kunst II ” adlı kitabında Goethe’nin Stecher Stock’daki hakkak eğitimini ayrıntılı bir şekilde anlatmış ve belgelemiştir. Kitabında, resimde Goethe’nin masasında yemek yedi i şarap tüccarı ve meyhane sahibi olan Baba Schönkopf’a ait ekslibrisi de yayımlamakta.  zerindeki    şarap  i esi ile sahibinin mesleğini ön plana çıkartarak “konuşan” bir ekslibris yapmıştır.”⁴⁷

17.yy. ve 18.yy. da yaşayan diğer ekslibris sanatçılarından bazıları ise;

Anna Rosaina Wicker, Johann Heinrich Wicker, Christian Wink, Johanna Michael Zell, Hermann Jakob Tyroff, Ernst Carl Thelott, Julius Schnorr von Carolsfeld, Joseph P.P.Rauschmayr, Johann Essalas Nilson, Gustav Heinrich Naeke, Jakob Wilhelm Mechau, Johann Wilhelm Meil, Johannes Kirchhhoff, Wilhelm Hensel, Carl Friedrich Holzmann, Gottfried Gr ndler, Friedrich Wilhelm Gubitz, Bornaventura Genelli, Jakob Friedrich, Balthasar Anton Dunker, Daniel Chodowiecki, Albrecht Adam’ dır.

⁴⁶ Heinz Decker, **Ayni.** s.24

⁴⁷ **Ayni.** s. 24

3. 19.YÜZYIL ve 20.YÜZYIL'DA ALMANYA'DA KİTAP VE KÜTÜPHANE İŞARETLERİNİN GELİŞİMİ “EKSLİBRİS”

18.yüzyılda gerçekleştirilen Fransız devrimi kendinden sonraki bütün yüzyılları etkisi altına almıştır. Bu yüzyılda Avrupa milliyetçilik akımının etkisinde kalmıştır. Meydana getirilen sanat eserlerinin birçoğunda, vatanperverlik ve ülkeyi yüceltme, ana temaları oluşturmuştur. (bkz. Resim 29)⁴⁸ Ardından 19 yüzyıl Endüstri Devrimi ile birlikte meydana gelen politik ve sosyal değişimler sadece Avrupa’da değil, tüm dünyada etkili olmuştur.

Resim29: Emil Doepler, Verein Herold Kilisesi için ekslibris, 1890

Kaynak: Schutt- Kehm. Elke, **Das Exlibris**, Birinci basım, Harenberger Kommunikation, Dortmund.1990.S.101

Almanya’daki ekslibris hareketlenmesinin en önemli adımı olan “Herold” isimli Berlin Nişane, Mühür ve Aile Bilgisi Derneği kuruldu. Bu derneğin ilgi alanı; Ortaçağa ait Heraldik nişane savaş siperleri, Rönesans sanat kâğıtları, soylu ve orta sınıf aile nişanelerini resmeden, çizen ve basan sanatçıların çalışmalarıydı.⁴⁹

⁴⁸ Henry Tauber ile söyleşi, Mayıs 2007

⁴⁹ D. E. G. **Einhundert Jahre 1891 1991 Deutsche Exlibris Gesellschaft**.(Germany, 1991) S.9.

Bu dernekle birlikte kütüphane ve kitap işaretlerinin incelenmesi daha planlı bir şekilde yapılmaya başlanmıştır. 1890 yılında yayınlanan “Başlangıcından Günümüze Kitap İşaretleri”, 1891 yılında yayınlanan Herold derneği yayın organı olan “Kitap İşaretleri, Kütüphane İlmi ve Tarihi Bilimi Dergisi” bu alandaki en önemli kaynaklar olmuşlardır.⁵⁰

Resim 30: Heinrich Vogeler, Marie Vogeler için Ekslibris, 1902

Kaynak: Schmitt, Anneliese. **Deutsche Exlibris**. 1. Basım. Leipzig: Koehler & Amelang. 1986

Bu yapılan çalışmalar ile birlikte Almanya’da kitap ve kütüphane işaretleri bilimi adı altında yapılan bütün küçük sanat eserleri bir çatı altında toplanmıştır. Bu küçük sanat eserlerinin adı bazen; kitap işareti, kütüphane işareti, kitap sahibi işareti, bütün bu cümleler kulağa oldukça pürüzlü gelmekteydi ve bazı karışıklıklara yol açıyordu.

“aus den Büchern” Kitaplarından, “aus der Bücherei” Kitapçıdan, “Bücherzeichen” Kütüphane işareti, “Bucheignerzeichen” Kitap kimlik işareti “Halt! Mein Buch!” Hey!

⁵⁰ D. E. G. Aynı. 1991. S.9.

Benim kitabım, gibi yazılar “EXLIBRIS (Ekslibris)” kelimesinin yerine kitap kimliğini belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Ekslibris kelimesinin kâğıtlara yerleşmesi ile birlikte bir birlik sağlanmış oldu. (bkz. Resim 30) Bu değişimin resmi anlamda oluşu ise 1907 yılında “Kitap İşareti, Kütüphane İlmi ve Tarih Bilimi Dergisi”nin adının “Ekslibris, Kitap Sanatı ve Uygulanmış Grafik” olarak değiştirilmesiyle olmuştur. Bu değişimle birlikte ekslibris hareketi geleceğe yönelik bir gelişime adım atmıştır.⁵¹

19.yüzyılın son dönemlerinde kurulan Alman Ekslibris Derneği ki bu gün hala varlığını sürdürmektedir. Bu dernek ile ilgili olarak ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı bilgi verilecektir.

Döneme ait olan sanatçıların ve örnek ekslibrislerin incelenmesi ile birlikte yakın yüzyıllara ait olan ekslibris hareketlenmesi ve sanat anlayışı üzerinde durulacaktır.

3.1. Fernand Khnopff (1858–1921)

1879 da Paris teki bir dünya sergisinde eserlerini gördüğü İngiliz Prerafa Elitler, Gustave Moreau’dan etkilenen Fernard Khnopff. Avrupa sembolizmin Belçika baskısının temsilcisi olmuştur ve özellikle Viyana da yaşayan Gustav Klimt ve Münih’te yaşayan Franz von Stuck ilham vermiştir.

Ölümün ve aşkın hâkim olduğu insanı konu alan Sembolizmin ana motifler mistik ve tehlikeli kudrete sahip olan dışının hayal gücüne aittir. Çoğu zaman tamamen doğallığı temsil eden çıplak et ve tamamen yapaylığı anlatan parıldayan kumaşlar ve nesneler arasındaki boşlukta gösterilmektedir. Hiyerarşik duruşlu yüksek ve ince yapılı yeni İngiliz antik kadın tipi, eserlerde çıplak ve altın sarısı saçlar ve hayal görüyor gibi parıldayan gözler Khnopff’un ekslibrislerinde önemli bir rol oynamıştır.⁵²

⁵¹ D. E. G. Aynı. s.16.

⁵² Henry Tauber, 2004.Aynı. s.44.

G. Montefiori için 1899 kitap işareti için iki uzun dişi figür kitap sahibinin nişanesini sınırlamıştır.(bkz. Resim 31) Serpiştirilen gül yaprakları, nişanenin içinde bulunan altı açan çiçek, dağı işaret etmiştir.⁵³

Resim 31: Fernand Khnopff, G. Montefiori için ekslibris 1899

Kaynak: H.Tauber, *Schatze Der Exlibriskunst*, (Deutsche Exlibris- Gesellschaft e.V.2004.) S.45

3.2. Josef Hoffmann (1870 –1956)

Josef Hoffmann, 19. ve 20. yüzyılda meydana gelen değişim döneminin sanatçılarından biridir. Aslında mimar olan Hoffmann aynı zamanda mobilya desinatörü, tekstil, cam ve metal objelerle ve grafikte de uğraşmıştır. İdeali mimari, yontu ve resim sanatı arasında bağ kurarak genel sanat eserleri yaratmak olmuştur. Alma Schindler için tasarladığı Ekslibriste Jugend Stil'in hâkim olduğu serbest form ve yazı karakteri kendisini göstermiştir.(bkz. Resim 32)⁵⁴

⁵³ Henry Tauber, 2004.**Aynı.** s.44.

⁵⁴ **Aynı.** s.48.

Resim 32: Josef Hoffmann, Alma Schindler için ekslibris 1901

Kaynak: H.Tauber, **Schatze Der Exlibriskunst**, (Deutsche Exlibris- Gesellschaft e.V.2004.) s.49

3.3. Hermann Struck (1876–1944)

Aslında Berlinli varlıklı bir Yahudi iş adamının oğlu olarak büyük babası ve büyük büyükbabası gibi Haham olması gerekiyordu ama Struck sanatsal bir yolda ilerlemeyi seçerek bütün hayatı boyunca gönüllü olarak geleneksel Yahudi yaşam tarzına bağlı kalmış ve Yahudi kimliğini bilinçli olarak sanatına da taşımıştır. Struck takdir gören bir grafikçi idi. Eğitimciliği sayesinde; Joseph Budko, Marc Chagall, Lovis Corinth, Max Liebermann, Max Slevogt ile Lesser Ury öğrencileri arasında olmuştur. Meslektaşlarının teknik önerileri ve yazıları ("*Kunst des Radierers*" 1908. Oymacı Sanatı) sayesinde Almanya'daki grafik sanatların gelişimi ve tanınması üzerinde çok büyük bir etkiye sahip olmuştur. O dönemlerde Yahudilik ile ilgili temel nesneler sanatının temel motiflerindendi. Ephraim Mose Lilien yanı sıra 20. yüzyılın başlarında Yahudi sanatının önde giden temsilcisi olmuştur.⁵⁵

⁵⁵Henry Tauber, 2004.**Aynı.** s.58.

Resim 33: Hermann Struck, Erich Cohn için ekslibris 20.yy

Kaynak: H.Tauber, *Schatze Der Exlibriskunst*, (Deutsche Exlibris- Gesellschaft e.V.2004.) S.58.

Struck farklı fonksiyonlu politik topluluklarda aktif bir Siyonist olarak 1922 de Filistin'e gitmiş ve orada toplum içinde önemli bir şahsiyet olmuştur. Kendisi "Almanya Siyonistler Birliği"nin komisyon üyesi, birinci Dünya Savaşı esnasında (1917–18) Kova'daki Yahudi meselelerinin sorumlusu, yani işgalci Alman Devleti ile Doğu Yahudi arasında elçi, savaş sonrası Versay Barış görüşmelerinde Doğu Avrupa'nın Yahudi sorunlarının uzmanı olmuştur.⁵⁶

Sanat ve Yahudilik Struck için birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Avrupa'da Rus heykeltıraş Marc Antolkolski'nin yanı sıra, eserlerini İbranice ismi ya da isminin ilk harfleri, altı köşeli yıldız ile imzalayan tek Yahudi sanatçı idi. Altı köşeli yıldız Erich Cohn için yapılan ekslibriste görülmekte.(bkz. Resim33). Büyük kitaptan okuyan beyaz sakallı ve takkeli yaşlı bir Yahudi. Yahudi halkı için Tevrat'tan okumak Allaha ibadet etmek gibi kabul edilirdi. Okumak ve dua etmek bir bütündür bu nedenle resimde okuyan birisi "Dua eden" anlamında kullanılmıştır. Struck için alışılmış bir davranıştı, günde pek çok saatini Tevrat'ı okuyarak geçirirdi.⁵⁷

⁵⁶ Henry Tauber, 2004.**Aynı.** s.58.

⁵⁷ **Aynı.** s.58.

3.4. Karl Hofer(1878–1955)

On yaşından sonra yetim yurdunda yaşayan ve ticaret eğitimi alan Karla Hofer arkadaşı Leopold Ziegler'nin annesinin yardımları ile Karlsruhe Akademisinden burs almıştır. Hans Thoma ve Leopold von Kalckreuth da aldığı eğitimden sonra 1903 de Paris üzerinden Roma'ya gitti. Burada 1908'e kadar yaşadı ve sonrasında tekrar Paris'e döndü (1908–1913).⁵⁸

Resim 34: Karl Hofer, Leopold Ziegler için ekslibris 1903

Kaynak: H.Tauber, *Schatze Der Exlibriskunst*, (Deutsche Exlibris- Gesellschaft e.V.2004.) S.62.

Birinci Dünya savaşından sonra 1933'de Naziler Onun işine son verene kadar Berlin'de profesördü. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden profesör olarak atandı ve 1947 de Berlin Akademisinin Başkanı ve Alman Sanatçılar Birliğinin başkanı seçildi. Başkanlık döneminde soyut ressamların saldırılarına karşı kendisini savunması gerekmiştir. İki

⁵⁸ Henry Tauber, 2004.**Aynı.** s.62.

savaş, sanatı üzerinde çok önemli derecede etki bırakmıştır: Birinci Dünya Savaşı esnasında Fransız gözaltı kamplarındaki üç yıllık esareti ile İkinci Dünya Savaşı'ndaki Berlin bombalanması. Bu bombalamada hayatı boyunca yarattığı eserlerini yitirmiştir. Alman-Romalı Hans von Mares'den dolayı resmi olan ve Cezanne'nın yaratıcılığından dolayı renkli bir ilham alan Hofer'nın sanatı, katı, ciddi, hüzünlü, figürleri içe dönük ve melankoliktir, hatta doğa resimleri bile ıssızdır.

Hofer'in Ziegler için yaptığı iki kâğıttan biri olan Ekslibris muhtemelen Roma öncesi bir dönemine aittir.(bkz. Resim 34) Antik görünümlü üst gövdesi yarı çıplak bir erkek figürü, taştan yapılmış daire şeklindeki bir tahtın üzerinde oturmaktadır. Bakışları sert bir şekilde kâğıda bakana dikmiş, kolları kutlama yaparcasına kaldırılmış bir şekilde sağ elinde yaşam sembolü olarak bir meşale tutmaktadır. Örnek olarak Mares anlayışına ait bir heykel resmi olduğu gayet açıktır.⁵⁹

3.5. Emil Preetorius (1883–1973)

Çok yönlü bir kişi ve doktora unvanlı bir hukukçu ve sanatçı; Emil Preetorius tipograf, kitap tasarımcısı (Peter Schlemhil, 1908), “Simplicissmus”nun ressamı ve Beyrut, Berlin, Londra, Milano ve Paris ile ilgili Wagner tasarımları adeta kendine özgü stili ile etki bırakarak muhteşem bir dekoratör idi. Ayrıca kendisi bir öğretmen, sanat yazarı ve Asya sanatına ait en önemli Alman özel koleksiyonunu oluşturan bir koleksiyoncudur.⁶⁰ Yıllarca Bavyera Güzel Sanatlar Akademisi ile Kütüphane Birliğine başkanlık etmiştir.

Uzun süren hayatı boyunca özlü şekil ve içeriklerin ustası olduğunu gösteren pek çok Ekslibris, marka ve amblemler yapmıştır. Bunun yanı sıra zaman zaman garip ve matrak eserlerinde asla çıplaklığa kaymamıştır. O, akıllı ve komik bir şekilde nitelenen kişinin karakterize edilmesini sağlamıştır. Bunun en güzel örneklerinden biri 1907 yılına ait Otto Erdmann Ekslibrisi büyük siyah beyaz lekesine olan sevdasını ve “Simplicissmus” ve “Genç” meslektaş Thomas Theodor Heine'ye olan yakınlığını ele vermektedir.

⁵⁹Henry Tauber, *Aynı*. s.62.

⁶⁰ *Aynı*. s. 50

Resim 35: Emil Preetorius, Otto Erdmann için ekslibris 1907

Kaynak: H.Tauber, *Schatze Der Exlibriskunst*, Deutsche Exlibris- Gesellschaft e.V.2004. s.49

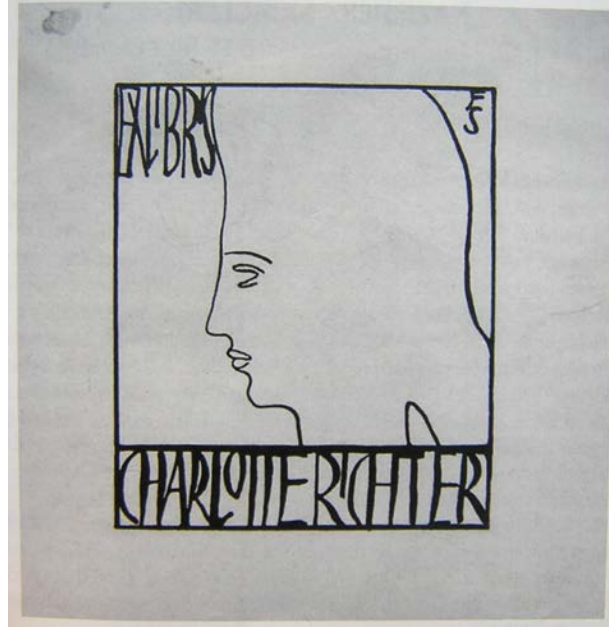
Erdman (1883–1960) pedagogdu ve yetiştirme yurdu hareketinin öncüsüdür. Preetorius kendisi ile Darmstadt okul yıllarından sonra birbirine sadık birer dost olmuştur.(bkz. Resim X) Erdman iyi bir okuyucu olmasına rağmen ne kütüphaneci ne de kitap koleksiyoncusu idi ve yazmayı da hiç sevmezdi. Yani çok nadiren mürekkep tüketti. Preetorius bunu kendine ait üslubu ile değersiz bir kitap yığının üzerinde mürekkep şişesini höpürdeten fareyi bir kitap kurdu ile ilişkilendirmiştir.⁶¹

3.6. Edwin Scharff (1887–1955)

Edwin Scharff henüz 16 yaşında iken Münih Akademisine girmiş ve aynı yıl içerisinde Alman Ekslibris derneğinin düzenlediği Halk Kütüphanesi Ekslibris yarışmasına bir çizim ile katılmıştır. Tasarımı dernek yazılarında açıklandığı gibi, ödüle laik bulunmuştur ve 1904 de Ekslibris Dergisinin Editörü Leiningen-Western Kontu Karl Emich O’ndan orijinal denecek derecede modern bir Ekslibris hazırladığı için “Yetenekli Ressam” diye bahsederek onurlandırmıştır.⁶²

⁶¹ Henry Tauber, 2004.*Aynı.* s.50.

⁶² *Aynı.* s. 52.

Resim 36: Edwin Scharff, Charlotte Richter için ekslibris 1910

Kaynak: H.Tauber, *Schatze Der Exlibriskunst*, (Deutsche Exlibris- Gesellschaft e.V.2004.) s.53.

1913’de Yeni Münih Sanat Grubunun kurucularından olmuştur. 1922 den sonra Berlin’deki Güzel Sanatlar Yüksek Okulunda eğitim vermeye başlamış, 1933 de Duesseldorf’a tayin edilmiş ve 1937’de Milli Sosyalistler(Naziler) tarafından devlet hizmetinden alınarak sergi yasağı getirilmiştir. Çalışmalarından 48 tanesi “sapkınlık” diye imha edilmiştir. Savaştan sonra Hamburg’daki Milli Sanat okuluna öğretmen olarak atanmıştır.

Ama yine de grafikçi olarak çalışmaya devam etmiş ve oymalar yapmıştır. Nazi döneminin posta hizmetleri için pul ve Apulejus’un “Amor ve Psyche” ile Shakespeare ait “Venüs ve Adonis” için resimler yapmıştır. 1910 da Charlotte Richter için yaptığı ekslibrisden sonra sadece konturları üzerinden geçerek ve göz ile kaşları vurgulayarak çok ince hatlar ve güçlü enerji dolu yazı biçimi ile akılda kalıcı bir dişi portresi yapmıştır.(bkz. Resim 36)⁶³

⁶³ Henry Tauber, 2004.**Aynı.** s.52.

3.7. Ewald Matare (1887–1965)

Ren bölgesinden Ewald Matare Berlin'deki Sanat Akademisine Lovis Corinth ve o zamanlar akademinin başkanı olan ve büyük Berlin Sanat sergileri için resim yapan tarih ressamı Arthur Kampf yanında eğitim almak için gittiğinde yıl 1907 idi. Görünüşe göre bu genç sanatçının hocaları onu pek etkilemediler. 1918 de Kasım Grubuna üye oldu ve 1920 den sonra heykeltıraş olarak çalıştı. Tercih ettiği malzemeler genellikle egzotik, tropikal ağaçlardı. Bunları cilalayarak parlatırdı, bazen de su kenarında bulduğu ağaçların dalgalarını, biçimini ve rengini bilinçli olarak bir tasarım elementi olarak kullanmıştır. Matare'nin amacı mümkün olduğu kadar büyük oranda küçülme ve yoğunlaşma sağlamaktır.⁶⁴

Resim 37: Ewald Matare, Carl Zarth için ekslibris 1908

Kaynak: H.Tauber, *Schatze Der Exlibriskunst*, (Deutsche Exlibris- Gesellschaft e.V.2004.) s.64

Bu şekilde sade, belirgin ve yoğun bir tasarım elde ederek kişisel olandan öte, özü tipik ve genel olarak geçerliliği olanı gösterebiliyordu. 1920’de aynı şeylerin geçerli olduğu ilk ağaç oymaları ortaya çıkmıştır. Hem heykeltıraş hem de grafikçi olarak Avrupa

⁶⁴Henry Tauber, 2004.**Aynı.** s.63.

standartlarındaki en önemli eserlerini yaratmıştır. 1931’de Berlin’den Ren yöresine geri döndükten sonra Duesseldorf Sanat Akademisinde yedi ay boyunca Naziler onu “sapkın” ilan edene kadar eğitim vermiştir. Savaştan sonra tekrar görevinin başına profesör olarak atanmış ve çok verimli bir eğitim gerçekleştirmiştir. Henüz en büyük temaları olan insan ve hayvan resimleri (Özellikle inek, at ve tavuk) yapmadan önce Matare kendini muhtemelen yaptığı tek ekslibris ile tanıtmıştır. (bkz. Resim X) 1908’de, ilk geçerli serigrafilerden 12 yıl önce Carl Zarth için tram baskı, açık bir kitabın arkasında Efeu şehrinin kenarında terk edilmiş bir harabe resmedilmektedir. Gökyüzünden ve duvar yapısından sanatçının ileriki zamanlardaki hapislik tutkusunun ipuçları görülmektedir.⁶⁵

⁶⁵ Henry Tauber, 2004.**Aynı.** s.63.

4. 19.YÜZYIL ve 20.YÜZYIL'DA ALMANYA'DAKİ EKSLİBRİS ÖRNEKLERİ

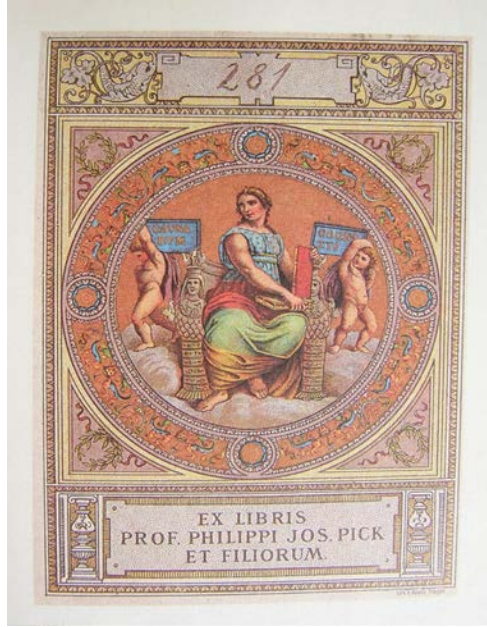
19.yy ve 20.yy. ait diğer önemli ekslibris tasarımcıları ise bu isimlerdir; Friedrich Christian Klas, William Unger, Johann Baptist Zwecker, Ernst Zimmermann, Alexander Zick, Georg Philipp Wörlén, Ernst Wirsum, Otto Westphal, Eduard Wengerd, Alber Weisgerber, Cornelius Wagner, Max Thalmann, Carl Streller, William Strathmann, Hans Speckter, Max Schwimmer, Arthur Schuricht, Wilhelm Santer, Atto Protzen, Hans Pepe, Marie von Malachowski, Otto Franz Kutscher, Paul Kleinschmidt, Mini Herzig, Fritz Flinte, Alexander Eckener, James Bieberkraut, Hans Barthelmess, Helene Altmann'dir.

Bu tasarımcıların ekslibris örneklerinden bazıları ise;

Resim 38: Friedrich Christian Klas, Ernst von Teubern için ekslibris, 1800?

Kaynak: Schmitt, Anneliese. **Deutsche Exlibris**. 1.Basım. Leipzig: Koehler & Amelang. 1986

Resim 39: Sanatçısı bilinmiyor, Philipp Joseph Pick için Ekslibris, 19.yy.

Kaynak: Schmitt, Anneliese. **Deutsche Exlibris.** 1.Basım. Leipzig: Koehler & Amelang. 1986

Resim 40: William Unger, Hugo Thimig için Ekslibris, 1890

Kaynak: Schmitt, Anneliese. **Deutsche Exlibris.** 1.Basım. Leipzig: Koehler & Amelang. 1986

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE ALMANYA’DA EXLIBRİS

1. GÜNÜMÜZDE ALMAN EKSLİBRİSLERİ

Resim sanatı tarihi ve grafik sanatlar tarihi içerisinde içinde bulunduğu dönemin ekonomik sosyal ve politik ortamlarından etkilenen ekslibris 15. yüzyıldan günümüze kadar olan dönemde her yüzyılın kendine ait olan sanat ve sosyal olaylarını dönemin modasını çok açık bir şekilde üzerinde taşımıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda “Geçmişten Günümüze Almanya’da Ekslibris”in sağlıklı bir şekilde algılanabilmesi için tez yazımı sırasında konunun, tarihi dönemler temel alınarak incelenmesi uygun görülmüştür.

Resim 41: Gerd Mackensen, C3/C2

Kaynak: Pektaş. H. *Exlibris*.(2.basım) Ankara TR: AED Yayınları (2003) s. 34

Son dönem Alman ekslibrislerini analiz etmek, bu dönemin incelenmesi için, 1900’lü yılların sonundan günümüze kadar olan sanatsal değişimleri siyasi farklılıkları göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu dönemi karşılayan *Jugend Stil*, Genç Tarz akımı bütün dünyada etkili olmuştur. Bu tarz değişimi döneminde ekslibrisde etkilenmiştir.⁶⁶

⁶⁶ Henry Tauber ile söyleşi, Mayıs 2007.

1890 dan 1930 dönemine ait ekslibrisler, resim sanatı tarz değişimin çok yönlü etkisi altındadır. 19. yüzyılın sonlarındaki doğaya karşı olan bu güçlü duyarlılıktan gitgide artan bir estetikleşme gelişmiştir.

Daha sonra Uzakdoğu sanatı Avrupa'yı ve Avrupa sanatını etkisi altına almıştır. Çin ve Japon resmi ile yüz yüze gelinmiştir.

Tarz değişimi orta Avrupa'da genç ressamların önce yüreğine daha sonra düşüncelerine işlemiştir. O dönemde yayınlanmaya başlayan ve döneme ismini veren Dergi her hafta başlığını değiştiriyordu. Üzerinde alt kısımda kalınlaşma gösteren ve aynı zamanda alışılmış yazı karakterinden farklı harflerle "Gartenlaube", "Fliegenden Blätter", veya "Jugend" yazıyordu.⁶⁷

Genç stil, her sanat dalında olduğu gibi, yeni yaşam dolu bir anlatım getirmiştir ve her türlü artistik imkân ve sanat eserlerinden faydalanmıştır.

*"Richard Strauss'un müziğinde, Rainer Maria Rilkes'in şiirlerinde, Segantinis'in resimlerinde, Beardsleys'in çizimlerinde, Toulouse – Lautree'nin pankartlarında, Leistikow'un grafiklerinde, Galles'in cam vazolarında, Hektor Guimard'ın yeraltı treni girişlerinde, Van de velde'nin mimarisinde, Richard Riemerschmid'in mobilyalarında ve Morris'in duvar kâğıtlarında."*⁶⁸

Ancak baskı sanatı bu gelişmeden özellikle etkilenmiş ve desteklenmiştir. Eski grafik teknikler yeniden keşfedilmiş, özlerine geri döndürülmüş, geliştirilmiş ve aktarılmıştır.

Hepsi insan ruhundan çıkan anlatım biçimleri idi. İnsan ruhundan gelen bu beyanat (gösteriş) elbette sadece Genç Stil sanatı ile sınırlı değildir. O zamanlar bu genel bir ihtiyaçtı. Yalnızca Genç Stilde, en verimli bir şekilde görülmüştür.⁶⁹

Bilimsel rasyonalizm'in duvarını delip geçmek istiyorlardı. Estetikçiler dikkatlerini diğer toplumların sanatına kaptırdılar. Özellikle uzak doğunun düşünce tarzı ile resim

⁶⁷ Helmut Zebhauser. 1985. S. 84

⁶⁸ Aynı. s. 88

⁶⁹ Aynı. s. 88

dili çok derin bir etkiye sahipti. Bunların hepsi, doğa'nın deformasyonu ile ilgili cesaret ile buluşmuştur. Ekspresyonizm kendini anlatım tarzını bulmuştur: görünen gerçeği bilinçli bir deformasyon ile daha kuvvetli bir şekilde ifade edebilmektir.⁷⁰

Ekslibrisdeki yeni grafik sanatının dönüm noktası, yazı ve resim arasındaki bağın yeniden keşfedilmesi olmuştur. Orta çağ ve Rönesans çağında yayınlanan kitaplardan sonra resim ve tekst tasarımı kaybolmaya başlamıştı. Gutenberg'in icadından beri tekst ve resim yan yana gelmişti. William Blake 1789 da, eski yazı ve resim ilişkisini tekrar gündeme getirmeye çalışmıştı. Şiirler için kendi yazı tipini çizmiş ve bunları kımıldayan ve salınan tekstin yanındaki süslerle birlikte aynı baskı plakasına oymuştur. Mükemmel bir ifade için bütünlük sorununu çözmüş ve genç stilin en önemli göstergelerinden birini onlardan önce gerçekleştirmiştir.

Resim ve süsler artık geleneksel ve önceden yazılan yazı karakterlerinden biri ile ilişkilendirilmeyecekti. Aynı sanatçının elinden yeniden keşfedilmesi gerekiyordu. Genç Stil baskı sanatının temel prensibi 1900- 1930 dönemine ait içe dönük(kapalı) ekslibrislerin çoğuna tamamen hâkimdir. Yazı ve resim arasındaki bu yakın ilişki, ekslibrise stilist bir kapalılık ve kuvvetli bir etki getirmiştir.⁷¹

Kitap, çocuk ile gençlik kitabı resimlerinin yanı sıra dergiler de bu yeni grafik / tipografik gelişimin belirleyici kaideleri olmuştur. "Revue Blanche" 1891 de bir başlangıç yapmıştır. Bunu İngiltere'de 1894 de "The Yellow Book" ve 1890 da "The Savoy", Almanya'da "Pan", 1895 den itibaren "Jugend" ve 1896'dan itibaren "Simplizissimus", 1898 den itibaren de "Insel" ve Avusturya'da aynı tarihte "Ver Sacrum" izlemiştir.⁷²

⁷⁰ Helmuth Zebhauser, **Aynı.** s.91

⁷¹ **Aynı.** s.93

⁷² **Aynı.** s. 94

Resim 42: Pan Dergisi Kapağı

Kaynak: www.onb.ac.at/.../bestand/sg/nl/klammer_pann.html 10 Eylül 2006

Resim 43: Jugend Dergisi kapağı

Kaynak: karaart.com/prints/ex-libris/3d.html 11 Eylül 2006

1900'larda bu genel tarz değişimi uygulamaya geçmiştir. Sanatın ve sanat endüstrisinin bütün sınıfları buna dâhil olmuştur. Yeni akımın herhangi bir adı yoktu. İngiltere'deki eski "Modern stil" kavramı, Fransa'daki "Style Mucha" (Alfonse Mucha'nın adı, 1860–1939) veya iğneleyici "Style Nouveau" kavramı da pek kabul görmemiştir. Günümüzde İngiltere ve Fransa'da "Art Nouveau" kavramı geçerlidir. Adını, 1896 da Samuel Bing tarafından Paris'te kurulan "L'Art Nouveau" yayınevinden almaktadır. Alman sanat alanında 1897'den itibaren başlarda biraz çekimser, ama sonra 1900'dan sonra genel olarak "Jugend Stil" kavramı kabullenmiştir.⁷³

⁷³ Helmuth Zebhauser, **Aynı.** s. 96

Resim 44: Kolloman Moser, Fritz Waerndorfer için ekslibris.

Kaynak: Braungard, Richard. **Deutsche Exlibris**. München: Hugo Schmidt Verlag. S. 65

1896 dan 1940 a kadar yayınlanan “Jugend” dergisi kapıları açmıştır. Yayıncı Georg Hirth dergisi için “Jugend” adını, Christian M. Nebehy “Ver Sacrum” adını belirlediği gibi, severek seçmiştir. “Jugend” dergisi, genç nesil çalışmalarının tek yorumlayıcısı değildi. Önceleri Estetisyenlerin dergisi değil, şaşırtıcı karikatür tutkunlarının, duygusal halk şarkılarının, açık saçık hikayeciklerin, masalsı çocuk anılarının ve duygu yüklü doğa grafiklerinin dergisi idi.” “Jugend” dergisinde günümüzde halen o zamanın büyükleri olarak anılan bütün isimler bulunmuştur; Arnold Böcklin, Lovis Corinth, Max Klinger, Max Liebermann, Franz Stuck, Hans Thoma, Wilhelm Trübner, Fritz von Uhde. Bu sanatçılar tarafından renkli grafikler yapılmıştır. Dünyanın gidişatı “Jugend” dergisinin konu başlıklarını belirlemiştir.⁷⁴

⁷⁴ Helmuth Zebhauser, **Aynı**. s. 96

O Zamanın ekslibris sanatını sadece genel kitap grafiği sanatı ile alakalı olarak görebiliriz. Başlangıcından günümüze sanat tarihi üzerine incelemeler yapıldığı zaman eski yüzyıllara ait bir sıralama farklı kültürlerle ait belirgin özellikler her kültürün kendisine ait geliştirdiği sanat anlayışları vardır. Gelişen ve değişen dünya yavaş yavaş sınırları kaldırdı. Ülkeler siyasi olarak çeşitli birleşmeler yaşadılar bazı ülkelerde bu ayrılıklar oluştu. Birlikler kuruldu büyük birlikler dağıldı. Bu olaylar insanı ve dolayısıyla sanatı da etkilemiştir. Küreselleşme olarak tanımlanan bu büyük birleşme sanatta da sınırları ve farklılıkları getirmiştir. İnsanlar arasında yaşanan bu birliktelikler sonucunda kültürlerin kendilerine ait olan sanatlarında diğer kültürlerden etkilenmeler ya da birçok farklı kültürün bir araya gelmesiyle ortaya çıkan yeni kültürler oluşmuştur. Almanya’da yaşanan sosyo kültürel değişimlere de bu pencereden bakmak gerekmektedir.

Daha önceki dönemlerden bahsederken o dönemlere ait belirgin tarzlardan örnekler verilerek açıklanmıştır. Ama son dönem Alman ekslibrisleri için belirgin bir tarzdan bahsetmek oldukça zordur. Kesin olarak söylenebilecek son dönemlerin popüler teması erotik konulu ekslibrislerdir. Bu tarz ekslibrisler son dönemlerde koleksiyonerler tarafından büyük ilgi görmektedir. Ekslibris ilk dönemlerinden bu güne kadar hep iki farklı anlam için kullanılmıştır. Birincisi ekslibrisin ilk anlamı yani kitap içi kullanımı, ikinci anlamı ise koleksiyon objesi olmasıdır. Günümüzde kesinlikle söylenebilecek şey ikinci anlamın da yaygın olarak kullanıldığıdır. Ekslibris günümüzde Almanya’da bir değiş tokuş objesi olarak işlev görmektedir. Bu açıdan koleksiyonerler için ekslibris çok değerli bir değiş tokuş objesidir.

2. GÜNÜMÜZDE ALMAN EKSLİBRİS TASARIMCILARI

2.1. Franz Marc (1880–1916)

Resim 45: Franz Marc, Franz Marc için ekslibris.

Kaynak: Hofstätter.H. H. ve diğerleri, **Jugendstil, Graphik und Druckkunst, Verlag GmbH,** Deutschland, Baden 1983 s.94

“Marc, kısa süren Teoloji ve Felsefe eğitiminden sonra 1900 yılında, öğretmenlerinin arasında Wilhelm von Diez de bulunduğu Münih deki Sanat Akademisine gitmiştir. Pek çok kez yurtdışına seyahat ettikten sonra 1909 yılında yukarı Bavyera da bulunan bir köye yerleşmiş ve 1910 da August Macke ve Wassily Kandinsky ile yakın dostluk kurmuştur. Aynı yıl içerisinde Münih Yeni Sanatçılar Derneğine üye olmuş ancak 1911 de Kandinsky ile birlikte bu dernekten, Mavi Süvarinin Grubunu (Gruppe des “Blauen Reiters”) kurmak için ayrılmışlardır. Bu ikilinin düzenlediği sergilerin yanı sıra 1912 yılında, 20. yüzyılın en önemli sanat yazıtlarından olan “Der Blaue Reiter” (Mavi Süvari) yillığını hazırlamışlardır. Kandinsky’nin zorunlu olarak Rusya ya geri gitmesine ve Macke ile Marc ın şehit düşmesine neden olan birinci Dünya Savaşı ile bu sanat grubunun sonu gelmiştir.”⁷⁵

⁷⁵ Henry Tauber, **Aynı.** 2002.S.56

Marc sanatından genç stilin yüzeyselliğinden ve vurgulu konturlarından, Fovizm'in renklerinden ve Delaunays'ın ışığından ve özellikle de Kandinsky'den etkilenecek Bavyera Halk sanatını geliştirmiştir. Kalıplaşmış renklerden kurtulup kendini üst üste yığılmış renk şekillerinde bulan bu kendine özgü boyama ve grafik stili ile ifade etmiştir.

Resim 46: Franz Marc, Daniel Pesl için ekslibris. 1901

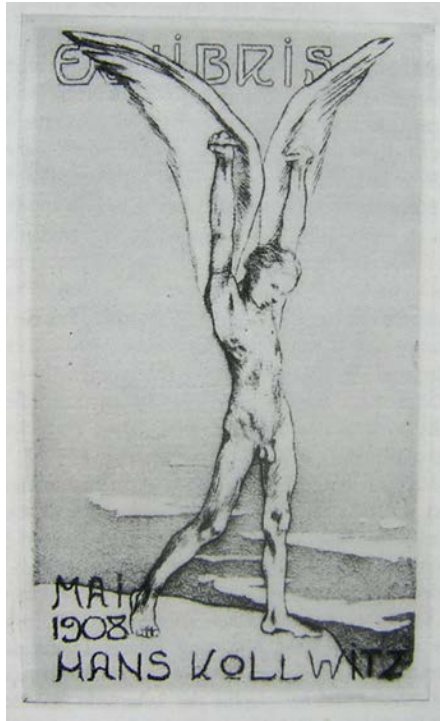
Kaynak: Tauber, Henry. **Schaetze der Exlibriskunst 2, Von Dürer bis Janssen - Ekslibris berühmter Künstler**. 1.Basım. Frankfurt/ Main. Deutsche Ekslibris Gesellschaft e. V. 2002. s. 57

Marc'ın az sayıdaki ekslibrisleri, 1901 yılına aittir. (bkz. Resim46) Ağacın altında çok büyük bir kitabın üzerinde oturarak daldaki kuşun ötüşünü dinleyen çıplak bayan figürü ile alt kısımda resmin ortasından geçen ve kıvrımlı bir şekilde resmin etrafını saran bandın üzerindeki isim ile Genç Stilin salınan çizgilerini yansıtmaktadır.⁷⁶

⁷⁶Henry Tauber, **Aynı**. s.56

2.2. Käthe Kollwitz (1867–1945)

Alman sanatı içersinde çok önemli bir yere sahip olan Kollwitz, Emile Zola ve Gerhart Haptmann'ın natüralist çalışmalarından etkilenererek, baskı resimlerinde ve plastik çalışmalarında daima fakirleri ve işçileri işlemiştir. Keskin ve çoğu zaman sert açık-koyu kontrastlı, litografileri ve ağaç oymaları muhteşem bir sadeliğe ve anıtsallığa sahiptir. Önemli eserleri arasında *Ein Weberaufstand*, “Bir Dokumacı İsyanı”, 1893/98, *Bauernkrieg* “Köylü savaşı”, 1902/08, *Krieg*, “Savaş”, 1922/23 ve *Proletariat*, “Proleterya”, 1975 vardır.⁷⁷

Resim 47: Käthe Kollwitz, Hans Kollwitz için ekslibris, 1908.

Kaynak: Tauber, Henry. *Schaetze der Exlibriskunst 2, Von Dürer bis Janssen - Ekslibris berühmter Künstler*. 1. Basım. Frankfurt/ Main. Deutsche Ekslibris Gesellschaft e. V. 2002. S. 71.

Oğlu için hazırladığı İkarus(bkz. Resim 47), tutsaklığını uçarak kaçıp sonlandıran ancak güneşe çok yaklaştığı için düşüp denizde boğulan yunan mitolojisinin klasik delikanlısı değil; korkmuş bir şekilde karanlığa bakan ve uçmaya hazırlanırken bile çok iyi bir

⁷⁷ Henry Tauber, *Aynı*. 2002. s. 70

görüntü vermeyen başı öne eğik bir gençtir. Buradaki içedönük insan tiplemesi ile melankolik ve üzülmeye çok yatkın oğlunu ele alan anne, aynı zamanda oğlunun geleceğine doğru başarılı bir uçuş dilemiştir.

2.3. Erhard Beitz (1955-)

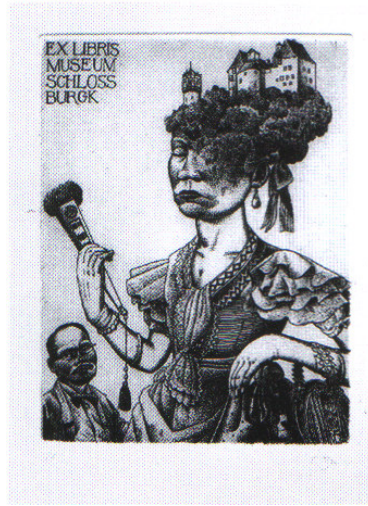

Resim 48: Erhard Beitz, Galina Lwowa için ekslibris, C2, C3, C5, 2000

Kaynak: Ankara Ekslibris Derneği, **1.Uluslararası Ekslibris Yarışması Sergisi**. Ankara TR: AED Yayınları(2003). S.46

9 Mayıs 1955 Berlin doğumlu olan sanatçı bilgisayar destekli grafik eğitimi almıştır. Tasarımlarında çoğunlukla gravür tekniğini kullanan Beitz, hayali mekânlara yerleştirdiği figürleri teknik ustalıkla birleştiren, ayrıntılı çalışmaları ile bilinmektedir. Küçük alanlarda çalışıp daha sonra Ekslibrise yöneldi.⁷⁸ Resimlerinde herhangi bir ideolojiyi ortaya çıkarmadan da çağdaş çalışmalar yapılabileceğini göstermiştir. Onun için Ekslibris uluslararası var oluşu mümkün kılması açısından önemli bir iletişim aracıdır.

⁷⁸ Künstlerlexikon der Deutsche Ekslibris – Gesellschaft E.V. 4/2004

Resim 49: Erhard Beitz, Museum Schloß Burgk için ekslibris C3, C2, C5, 1999

Kaynak: Künstlerlexikon der Deutschen Exlibris – Gesellschaft E.V. 4/2004

Resim 50: Utz Benkel, Alexander Kerrutt için Ekslibris C3, C5, 1993

Kaynak: Künstlerlexikon der Deutschen Exlibris – Gesellschaft E.V. 4/2000

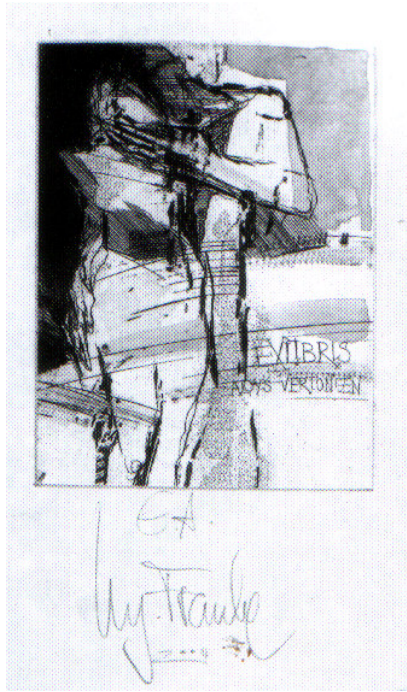
2.4. Utz Benkel (1965 -)

6 Mart 1965 München doğumlu olan tasarımcı ilk sergisini 1985 yılında Memmingen de açmıştır. Halen grafik tasarımcı ve ressam olarak çalışan sanatçının tasarımlarının yanında kendisine ait olan bir de ekslibris koleksiyonu bulunmaktadır. Alman Ekslibris

Derneğinde aktif bir şekilde çalışan tasarımcı derneğin *Mitteilungen* adlı dergisinin grafik tasarımını yapıyor. Henry Tauber Benkel'in Ekslibrislerini dışavurumcu, erotik, kışkırtıcı, olarak tanımladı. Serbest bir tarzı olan Utz sadece Ekslibris tasarımları ile değil karikatürleri ve illüstrasyonları ile de tanınmıştır. Temasını kadın gizemi olarak belirleyen Utz bu konuyla ilgili çok çalışma yapmıştır. Birçok eskizi, fotosu, Ekslibrisi, büyük boyutlu baskı resimleri vardır. Kendisini bağırırcasına ifade eden çalışmaların arkasında yaratıcı sanatçı belirginleşmektedir.⁷⁹

2.5. Regina Franke (1953 -)

27 Mayıs 1953 Zwickau'da doğan Franke, tipografi ve afiş tasarım eğitimi aldı. Bir dönem gravür ve litografi üzerine çalışan sanatçı şu anda özel bir atölyede çalışmalarını sürdürmektedir.⁸⁰

Resim 51: Regina Franke, Aloys Vertongen için Ekslibris C3, C4, 2004
Kaynak: Künstlerlexikon der Deutsche Exlibris – Gesellschaft E.V. 7/2004

Resim 52: Regina Franke Ekslibris, C3, C4, 2004
Kaynak: <http://www.exlibris-gesellschaft.de/> 20.07.2007

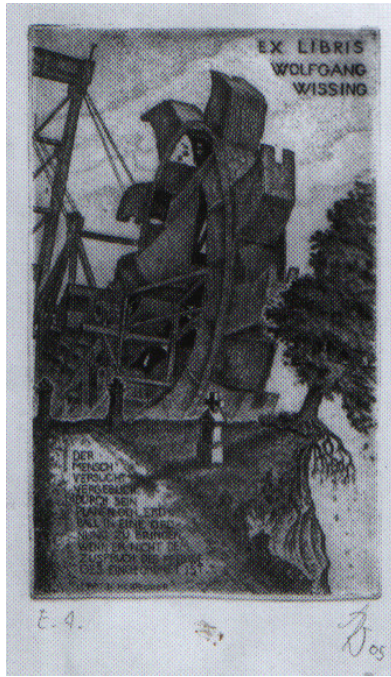
⁷⁹ Künstlerlexikon der Deutsche Exlibris – Gesellschaft E.V. 4/2000.

⁸⁰ Ayni.7/2004

Çalışmalarında genellikle gravür tekniğini tercih etmiştir. Leke ve çizgiyi kendisine ait olan insan formları üzerinde büyük bir ustalıklarla birleştiren Franke birçok ödülünde sahibidir.⁸¹

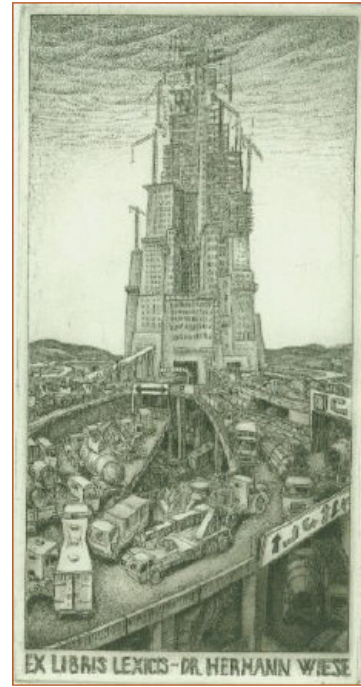
2.6. Andreas Raub (1967 -)

1967 Münster de doğan sanatçı 1990- 1995 yılları arasında Fachhochschule Münsterde Prof. Marjan ve Prof. Rolf Escher'in atölyesinin öğrencisi olmuştur. Temalarını günlük olaylardan seçen sanatçının kompozisyonlarında, endüstriyel kalıntılar, bina yıkıntıları görülmektedir. Sanatında politik konuları belli belirsiz ima yoluyla işlemiştir. Zaman zaman çalışmalarında güncel konuları gerçek üstü mekânlarda resmeden ekslibrisler yapıyor.⁸² (bkz. Resim53–54) 2007 yılında yapılan Alman Ekslibris Derneğinin kongresinde aldığı ödül ile başarısını bir kez daha göstermiştir.

Resim 53: Andreas Raub, Wolfgang Wissing için Ekslibris C3, C5, 2005

Kaynak: Künstlerlexikon der Deutsche Exlibris – Gesellschaft E.V. 2/2006

Resim 54: Andreas Raub, Dr.Hermann Wiese, için Ekslibris C3, C5, 2005

Kaynak: <http://www.exlibris-gesellschaft.de/>

⁸¹ Künstlerlexikon der Deutsche Exlibris – Gesellschaft E.V. 7/2004

⁸² **Aynı.** 2 / 2006

2.7. Jens Rusch (1950 -)

26 Nisan 1950 Dithmarschen doğumlu olan Rusch eğitime 1979 yılında Prof. Schlotter ile başlamıştır. Sanatçı 1998 yılından beri kendi galerisinde çalışmalarına devam etmektedir. Birçok ekslibris koleksiyonunda ekslibrisi bulunan sanatçı çok sayıda uluslararası sergiye katılmıştır. 1990 yılında Dithmarschen kültür ödülü almıştır.⁸³ Gravür tekniği ile yaptığı çalışmalarında ince ayrıntılara yer vermiştir. Temalarında sıkça erotik kompozisyonlar ve oto porteler vardır.(bkz. Resim55)

Resim 55: Jens Rusch, Anka Reise; Brahms/ Justus Frantz için ekslibris C3, 1994

Kaynak: Künstlerlexikon der Deutsche Ekslibris – Gesellschaft E.V. 4/2000

2.8. Norbert Salzwedel (1950 -)

13 Mayıs 1950 Berlin doğumlu olan Salzwedel, 1988 – 93 yılları arasında Berlin’de Hochschule der Künste’de Prof. Ramm ‘ın atölyesinde eğitim almıştır.⁸⁴ Çalışmalarının en önemli kısmını ölü doğa peyzaj figüratif kompozisyonlar oluşturmaktadır. Bu dönemi onun Ekslibrislerinde mekânsal düzenlemeler olarak görülmektedir. Bunun yanı

⁸³ Künstlerlexikon der Deutsche Ekslibris – Gesellschaft E.V. 4 / 2000

⁸⁴ Aynı. 11 / 2005

sıra mask teması da tasarımcının en bilinen ve en çok işlediği konular arasında yer almaktadır.(bkz. Resim56)

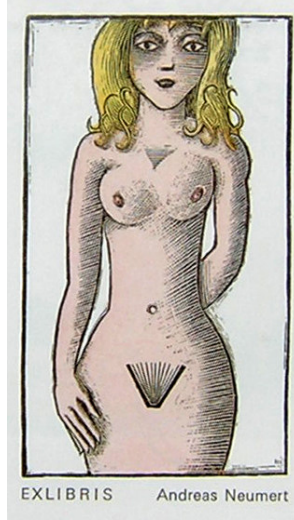

Resim 56: Norbert Salzwedel, Eigenblatt ekslibris C2, 2001

Kaynak: Künstlerlexikon der Deutsche Exlibris – Gesellschaft E.V. 11/2005

Dönemin önemli ekslibris sanatçıları arasında; Erich Aulitzky, Marianne Brüßing, Rathin Chattopadhyay, Adolf Franz, Franz Grickschat, Jürgen Gürtzgen, Michael Haussmann, Helga Lange, Reinhilde Peterknecht, Heinrich Preuss, Helga Schroth, Oskar Roland Schroth, Eugen F. Strobel – Matza, Axel Vater vardır.

3. GÜNÜMÜZ ALMAN EKSLİBRİS TASARIMLARINDAN ÖRNEKLER

Resim 57: Erbert Herfurth, Andreas Neumert için ekslibris, X6, 2003

Kaynak: Ankara Exlibris Derneği, **1.Uluslararası Exlibris Yarışması Sergisi**. Ankara TR: AED Yayınları(2003). S. 106

Resim 58: Otto Kuchenbauer, Steffi Proeller için ekslibris, P6+P7, 1992

Kaynak: Ankara Exlibris Derneği, **1.Uluslararası Exlibris Yarışması Sergisi**. Ankara TR: AED Yayınları(2003).s. 134

Resim 59: Hanns Studer, ML Hennig için Ekslibris, X3, 2000

Kaynak: Ankara Ekslibris Dernegi, **1.Uluslararası Ekslibris Yarışması Sergisi.** Ankara TR:
AED Yayınları(2003).s. 116

Resim 60: Bettina Rulf, Dr.Emil Kunze için ekslibris, X6, 2001

Kaynak: Ankara Ekslibris Dernegi, **1.Uluslararası Ekslibris Yarışması Sergisi.** Ankara TR:
AED Yayınları(2003).s. 11

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALMANYA'DAKİ EKSLİBRİS KOLEKSİYONLARI

1. ALMANYA'DAKİ EKSLİBRİS KOLEKSİYONCULUĞU

Koleksiyonculuk bilindiği gibi çok eski ve sevilen bir tutkudur, hem faydalı bir uğraş hem de insanları eğiten bir meşgaledir. Kitap, sanat eserleri, saat, bardak, silah, para bilinen koleksiyon malzemeleridir. Bunların yanı sıra tablo ve dekoratif grafik koleksiyonculuğunun aksine küçük grafiksel sanat olan Ekslibris o kadar maliyetli değildi.

19.yüzyılın sonunda Almanya'da Ekslibris koleksiyonu pek fazla bilinen bir koleksiyon alanı değildi. Ancak diğer koleksiyonu yapılan nesnelere göre az yer tutmuş ve Heraldik ruhunu iyi bir şekilde yansıtmıştır. Daha sonraki yüzyıllarda ise koleksiyonerler için keşfedilmemiş bir alan olan Ekslibris koleksiyonculuğu giderek önem kazanmıştır.⁸⁵

Resim 61: Örnek Ekslibris Kataloğu Kapağı

Kaynak: Dr. Henry Tauber koleksiyonu

⁸⁵ Henry Tauber ile söyleşi; Mayıs 2007

19.Yüzyıldaki en önemli Ekslibris koleksiyoncusu Gottlob Freiherr von Berlepsch'dir. 18.yüzyılın son dönemlerinden öldüğü yıl olan 1877 yılına kadar geçen sürede yaklaşık 80 yıl boyunca oluşturduğu bu koleksiyonu 1875 yılında Wolfenbüttel'deki “*Herzog August Bibliothek*” Wolfenbüttel Dükkalık Kütüphanesi'ne bağışlamıştır. Berlepsch bu koleksiyonu kütüphane işaretleri koleksiyonu olarak adlandırmıştır. Berlepsch tam bir sanat dostu ve koleksiyoncusu idi. Koleksiyonu yaptığı nesneler arasında, basılmış işaretler: yayınevi matbaa işaretleri, noter ve kuyumcu işaretleri, kitap kapakları kütüphane işareti dediği Ekslibrisleri, giriş biletleri, vize kartları, firma kartları, ipek bantlar, afişler, formlar, tiyatro programları, baskılar, sertifikalar vardı. Koleksiyonunda eski İncillerin ilk sayfalarını kesip başka bir karton üzerine yapıştırıyordu. Yaptığı bütün koleksiyon nesnelerini özel kutulara yerleştirip üzerlerine kendi el yazısı ile yazdığı notlar ilaştırdı.⁸⁶

Resim 62: Örnek Ekslibris Kataloğu Kapağı.
Kaynak: Dr. Henry Tauber koleksiyonu

Resim 63: Örnek Ekslibris Kataloğu iç sayfası
Kaynak: Dr. Henry Tauber koleksiyonu

⁸⁶ Wolfenbüttel Herzog August Bibliothek Ekslibriskoleksiyonu incelenmesi ve Dr. Henry Tauber ile söyleşi.

Berlepsch'in hazırladığı koleksiyonun içeriğine bakılacak olursa, bu koleksiyonun 2443 kâğıttan oluştuğu görülmektedir. Bu kâğıtlar 15 yüzyılın sonlarından 19 yüzyıla kadar olan süreyi yani 400 yılı kapsamaktadır. Bu koleksiyonda 15.yüzyıldan 1, 16 yüzyıldan 202, 17 yüzyıldan 412, 18.yüzyıldan 1493, 19.yüzyıldan 335 Ekslibris bulunmaktadır.⁸⁷

Günümüzde bu koleksiyon hala Wolfenbüttel'de bulunmaktadır. Bu eşsiz koleksiyonun zarar görmemesi için her bir Ekslibris yapıştırıldıkları kartonların üzerinden ayrılmış, alfabetik olarak düzenlendikten sonra, fotokopileri çekilmiş ve A5 boyutundaki mavi yarı kapalı özel kutuların içersinde üzerine yapıştırıldıkları kartonların üzerine küçük notlar ilâştirilmek suretiyle saklanmaktadırlar. Güvenlik ve telif haklarından dolayı bu koleksiyonun fotoğraflanması ve fotokopi çekilmesi yasaktır. Alınan özel izin ile koleksiyonun incelenmesi mümkündür. Bu inceleme sırasında sadece kurşun kalem ile not almak suretiyle çalışılabilmektedir.

Resim 64: Örnek Ekslibris Kataloğu iç sayfa

Kaynak: Dr. Henry Tauber koleksiyonu

Bu koleksiyon incelendiği zaman her birinin tek tek toplandığını ve özveriyi görebiliyoruz. Bu konuda hiçbir eğitim almamış bir kişi olarak büyük bir titizlikle ve

⁸⁷ D. E. G. Aynı. 1991. S.14

kendi döneminde Ekslibris ile ilgilenen tek kişi olmanın bilinci ile hareket etmiştir. Bıraktığı koleksiyon araştırmacılar için çok güzel bir mirastır.

Almanya içersinde ve Avrupa da olan koleksiyonlara bakıldığında bunları sadece üniversite ve müze koleksiyonları ile sınırlandırmak mümkün değildir. Birçok kişisel Ekslibris koleksiyonu ve daha ortaya çıkartılmamış birçok ekslibris bulunmaktadır.

Resim 65:Örnek Ekslibris Kataloğu Kapağı

Kaynak: Dr. Henry Tauber koleksiyonu

Genel olarak bir araştırma yapılmak istenirse önemli ekslibris koleksiyonlarına ulaşılacak yerler şunlardır:

1. Gutenberg Museum Mainz,
2. Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz Berlin,
3. Bayerische Staatsbibliothek München,
4. Städtische Bibliothek München,
5. Schloßbibliothek Fachsenfeld,
6. Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel,

7. Staats- und Stadtbibliothek Augsburg,
8. Stadtbibliothek Worms,
9. Heinrich- Heine – Institut Düseldorf,
10. Universitätsbibliothek Erlangen Nürnberg,

Verilen bu Ekslibris koleksiyonlarının dışında Almanya'nın birçok yerinde daha incelenmemiş ve kütüphanelerde bekleyen çok sayıda koleksiyon bulunmaktadır.

Resim 66: Schloßburg Müzesi Ekslibris Koleksiyonu.

Kaynak: Sezin Türk fotoğraf arşivi.

Ekslibris koleksiyonerlerinden bazıları ise;

Friedrich Warnecke, Gottlob Freiherr von Berlepsch, Leining- Westerburg Kontu Karl Emich, Emil Kunze, Hamburg. Birgit Göbel Stiegler, Berlin. Dr. Gernod Blum. Birçok dernek üyesinin kendisine ait özel Ekslibris koleksiyonları bulunmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ALMAN EXLIBRİS DERNEĞİ

1.ALMAN EKSLİBRİS DERNEĞİNİN KURULUŞU VE TARİHİ GELİŞİMİ

Resim 67: Alman Ekslibris Derneği(DEG) logosu.

Kaynak: <http://www.exlibris-gesellschaft.de/> 15kasım 2006

Almanya(Prusya) ve Fransa'nın 1870 -1871 yılları arasındaki Sedan savaşından Almanlar galip geldi. Bu savaşın ardından imzalanan Frankfurt antlaşması ile Fransa, Alsace ve Lorraine'i Almanya'ya bıraktı. Sedan savaşının en önemli sonucu ise Alman imparatorluğu'nun ilan edilmesidir. Bunun sonucu I. Wilhelmin taç giydi ve Almanya imparatoru oldu. Uzun yıllardan beri iki ülke arasındaki savaşlar sonucunda Almanya'nın bu son savaştan zaferle çıkması halkta ve yönetimde mili duyguların yeniden canlanmasına neden oldu. Bu tarihten sonra Alman sanatında milliyetçilik akımının etkisiyle birlikte vatanperver duygularla yapılan sanat eserleri görülmüştür.⁸⁸

Friedrich Warnecke Wilhelmschen Almanyasındaki pek çok vatansever yazarından sadece bir tanesiydi. 1868 de, Kraliyetin Hannover'deki Prusya Su Müfettişi olarak görev yapan Friedrich Warnecke yeni kurulan nümismatik (Madeni Para Birimi) araştırma derneğine katılmıştır. Bu derneğin “*Numismatischen Anzeiger*” isimli haber gazetesinde aynı zamanda Alman Heraldik ve Mühür koleksiyoncuların adresleri yayınlanmıştır. O zamanlar henüz 31 yaşında olan Warnecke nişane dostları ile iletişim

⁸⁸ C. Lemmer ders notu Mart 2007

haline geçmiştir. Yarım sene sonra Berlin'e tayin edildikten sonra orada birkaç yoldaşı ile Potsdamer caddesinde bulunan Cafe Jacobi'de “*Herold*” isimli Berlin nişane mühür ve aile bilgisi derneğini kurmuş ve bu vatanperver duygularla kurularak güçlenen ve günümüz de halen var olan bu derneğe yıllarca haznedar olarak görev yapmıştır.⁸⁹

“*Berlin'deki Ekslibris Derneğinin görevi; kitap işareti (bilimini bilgisini) muttasıl yerlerini ve tarihi bilimini korumak ayrıca Almanya'da kitap işaret kullanımını yaşatmak ve buna benzer sanatsal icraatları teşvik etmektir.*” Alman Ekslibris Derneğinin 24 Mayıs 1891 deki talimatnamesi bu cümle ile başladı.

Resim 68: Alman Ekslibris Derneği Dergisi logosu.

Kaynak: D.E.G. Jahrbuch. **Exlibriskunst und Graphik.** . 1.Basım. Frankfurt/ Main. Deutsche Exlibris Gesellschaft e. V. 1997.s.73.

Talimatnameye göre kurulan Ekslibris Derneği dergisi “*Zeitschrift für Bücherzeichen, Bibliothekenkunde und Gelehrten-geschichte*” adı altında Ekim 1891 den Aralık 1906’ya kadar Görlitz C. A. Sterke yayınevinde yayınlanmıştır. Yüzyılın değişim dönemi olarak bilinen bu zaman diliminde günümüz Ekslibris sanatının temel unsurları grafiksel sanat eserlerine dönüşmüştür. Günümüzde bu kâğıtların anlamları üzerinde düşünecek olursak, tarihi olan bu durumu 1900’lü yıllarda göz önüne getirmek gerekir. Ancak bu şekilde günümüzdeki Ekslibris koleksiyonu ve Ekslibris yapımı hakkında bir değerlendirme yapmak mümkündür.

⁸⁹ D. E. G.Aynı. 1991. s.8.

Friedrich Warnecke 1891'de çok çabuk yoldaşlar bulmuştur. Önce Ekslibris koleksiyoncularından oluşan küçük bir çevre iken daha sonra birçok kitapseveri bir araya toplamıştır. O zamanlar koleksiyonerlik için çok elverişliydi. İmparatorluğun kuruluşu Bismarck'ın görevinden feragat etmesi ile 1890'da sona ermiştir ve II. Wilhelm'in Alman İmparatoru olarak taç giymesi ile 1888'de vatanperver bir anlatım dönemi başlamıştır ancak ne yazık ki Almanların ve Almanlığın yazılı övgüleri haline gelmiştir. Bu kültür tarihi Wilhelmnizm olarak adlandırılmaktadır. Alman meşesi ve Alman savaçısı, Alman ruhu ve Alman tarihi kahramansal kavramlarla tasvir edilmiştir. Kitap bilim, sanat, yazarlık ve dernek hayatında anlam bulmuştur.

Resim 69: Sanatçısı bilinmiyor, Bonifaz I için Ekslibris 18.yy.

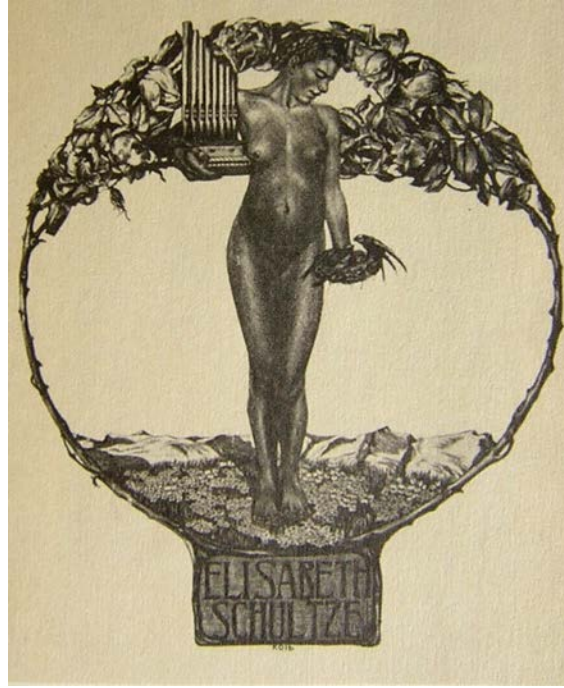
Kaynak: Schutt- Kehm. Elke, **Das Exlibris**, Birinci basım, Harenberger Kommunikation, Dortmund. 1990

Berlin'deki Ekslibris derneğinin aktiviteleri ve dergileri ile iyice anlatılmıştır. Friedrich Warnecke Kasım 1894'te vefat ettikten sonra daha önce adı geçen profesör ve tarih ressamı Emil Doepler O'nun yolundan gitmiştir. Ancak Ekslibris hareketinin asıl itici gücü, 28 Eylül 1906'daki ölümüne kadar, yine daha önce adı geçen Leiningen Westenburg'dan Karl Emich Graf olmuştur. Kendisi çok eski Ekslibrisler hakkındaki bilgileri sayısı belirsiz makalelerden toplamış ve kendi kitabında derlemiştir.⁹⁰

Heraldik işareti, hatta Ekslibris derneğinin kurulmadan önce, bu muhafazakâr Ekslibris sanatı kendini göstermiştir: 1891'den sonra yeni koleksiyoncu hareketinin

⁹⁰ D. E. G. Aynı. s. 14.

etkisi ile hız kazanmıştır. Ancak dört yıl sonra, yani Temmuz 1895’de Alman Ekslibris Dergisinde Londra dan R. Anningbell’nin çalışmaları okuyan veya düşünen kadınları ile ilgili tasarımlar etrafı süslü çerçeveli içine basılmış yazılı ilk modern İngiliz Ekslibrisleri yayınlanmıştır. Bu kâğıtları tanıtan yayıncının aklında şu sorunun oluşmasına neden olmuştur.⁹¹

Resim 70: Alois Kolb, Elisabeth Schultze için Ekslibris, 1907

Kaynak: Schmitt, Anneliese. **Deutsche Exlibris**. 1.Basım. Leipzig: Koehler & Amelang. 1986

Düşünce içerikli ekslibrislerin ne kadar geçerliliği vardı? Ve tabii ki bu yayıncı Ekslibris derneğinin başkanı olduğundan dolayı buzlar kırılmıştır: Yeni tarz ekslibrislerin küçük formunu keşfetmiştir ve ondan sonrasına her modern sanat akımı, ekslibris tasarımı da dâhil olmak üzere, kendi anlatım tarzını yakalamıştır. Eski ekslibris hareketi, kitap sanatındaki reform ile çökmüştür ve bu gelişimdeki katkısını ortaya koymuştur. Böylece Walter von zur Westen yönetimi altındaki muhafazakâr kitap işareti dergisi grafik sanatının modern bir organı haline dönüşmüştür: “Ekslibris, Kitap Sanatı ve Uygulamalı Grafik” 1907 de geleceğe yönelik bir program olmuştur.”

⁹¹ D. E. G. Aynı. s.16.

Ekslibris, kitap tasarımının bir parçası haline gelmiştir ki kitabı tamamen bir sanat çalışması olarak ele almakta idi: Kitabın cildi, kâğıdı, tipografisi, kitap süsü, kitap resimleri tekst ile bir bütünlük sağlamakta ki yeni tarz Ekslibris de kendine bunların arasında bir yer edinmiştir. Ekslibris hareketinin başladığı yıl olan 1891 de William Morris, Kelmscott Pres'i kurmuştur: Böylece modern kitap sanatı bütün reform hareketinin bir parçası olarak endüstri kültürünün sığlaşmasına karşı gelmiştir. Bu dönemden sonra daha sade bir kitap tasarım anlayışı yaşanmıştır.⁹²

Grafik sanatında Exlibris'in tasarlanması ve hazırlanması o zamanlardan beri en sevilen çalışmalardan olmuştur ve Ekslibris dostları için sayısı on binlerce olan ulusal ve uluslararası bir Pazar oluşmuştur. Eskiden çok net olarak görülebilirken artık sayısının çokluğundan dolayı nerdeyse takip edilemez hale gelmiştir. Ekslibris grafiksel bir seri ürün haline gelmiş ve koleksiyoncular bundan dolayı koleksiyonlarını belli motif veya tek bir tarz akım veya sanatçılara göre sınırlamak zorunda kalmışlardır. Anne çocuk, mitolojik, ulaşım taşıma, mimari, tipografik, mesleki, savaş ve asker, Heraldik gibi.

Bu, enflasyona uğramış gelişmiş sık sık şikâyet edilmiş ancak yine de koleksiyoncuların tutkularını/ şevklerini bundan dolayı bozmamak gerekir. Çok büyük bir seçenekleri vardır. Koleksiyon şevklerini özel alana yoğunlaştırabilir ya da büyük bir koleksiyon oluşturma tutkusu ile dolup taşıabilirler. Her zaman yeni sanatçılar keşfedilecek ve bu grafiksel küçük sanat dalına fantezi dolu tasarımlarında sürprizlerle karşılaşılacaktır.⁹³

Ekslibris derneğinin sürekliliği, sergilerin zenginliği, yayınların çok yönlülüğü, uzun kataloğ serileri, Exlibris'in her zaman olduğu gibi sevilen bir koleksiyon nesnesi olduğunu ve grafik sanatçılarına meydan okuduğunu göstermektedir. Koleksiyoncular Ekslibrisleri ile meşgul olurken çok mutlu anlar geçirmişler ve bazı grafikçiler kendilerine kitap işareti yapma ve basma görevi verildiğinden minnettarlık duymuşlardır.

⁹² D. E. G. Aynı. s.16.

⁹³ D. E. G. Aynı. s.16.

Ancak yinede: sık sık “Ekslibris kitaptan ayrılmamalıdır” veya “Ekslibris kitabın içine aittir” ya da “Ekslibris özel amaç içindir” uyarıları yapılmıştır. Kitap kültürünün yol alma ve anlamını yitirme tehlikesinin bulunduğu yeni medya döneminde bile baskı sanatının ve okuma kültürün teşvik edilmesi ile kitap kullanımı kültürel bir meydan okuma haline gelmiştir. Elbette ki teknik mükemmelliğin yanında asla mükemmel kitaplar tasarlanıp basılmamıştır. Kitapçı ya da kütüphaneye yapılan her ziyaret okuma hazzının yanı sıra estetik bir zevk durumundadır.⁹⁴

Bu bağlamda Ekslibrislerin günümüz kitap kültüründe de halen fonksiyonu olduğunu göz ardı edilmemelidir. Her ne kadar kitap işaretleri sıkça değiş tokuş objesi olarak yapılsa da birçok insanın kitap koleksiyonuna bir Ekslibris ilişitirildiğini bilinmelidir. Kitap kimliği olarak yapılışında bir enflasyon yaşansa da asla modası geçmemiştir. Bu biraz da, bu grafiksel küçük sanat ile profesyonel ya da amatörce boş zamanlarında ilgilenenlere bağlıdır. Bunlar her zaman kitap ile Ekslibrisin arasındaki ilişkiyi etkilemekte. Kütüphane edinmek günümüz de artık her vatandaş için mümkündür. Kitap (Pazarı, piyasası) ya da antikacılık hiç bu günkü kadar demokratik olmamıştır. Bu bağlamda Ekslibris “libri” ile yani kitaplarla, ilişkili ve “Ex” ise “ – den, -dan” anlamında değil, daha çok kitaba işaret yönerge anlamına gelmektedir.

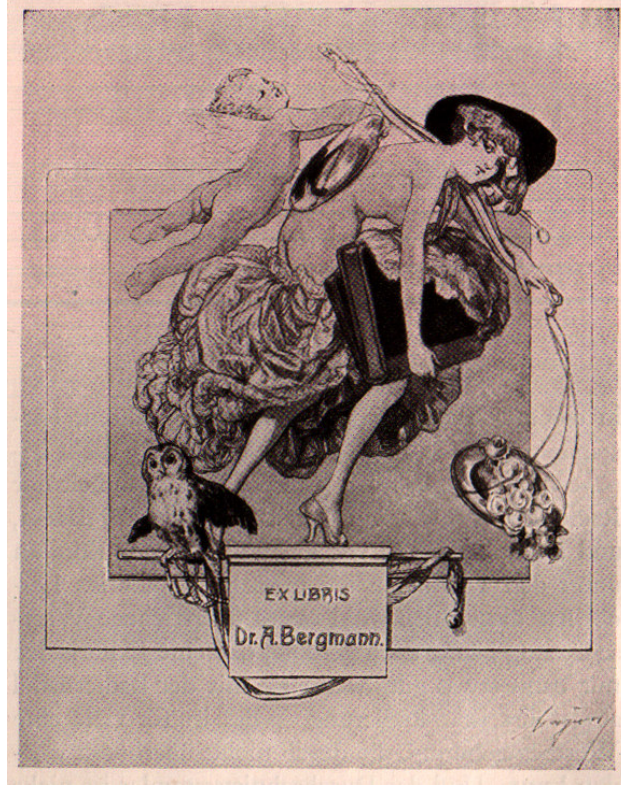
Kuşkusuz, günümüzde artık bir Ekslibrisin özel bir kütüphaneyi mi yoksa yaratıcı bir koleksiyoncuyu işaret edip etmediği anlamak zor. Bir kitap koleksiyonunu göstermesi gerektiği zaten belli, ancak kütüphane ile Ekslibris arasındaki ilişkiyi tespit etmek bulmak araştırmacıların görevi olmuştur.⁹⁵

Ancak burada ihmal edilmiş bir problem var. Şüphesiz eski Ekslibrisler, Ekslibris hareketlenmesinin başlangıcında genellikle kütüphane kimliği görevi görüyordu. Zaten bu nedenle sürekli bahsi geçen derginin adı “Kitap İşaretleri, Kütüphane Bilimi ve Tarih Bilimi için Dergisi” idi. Neredeyse 19.yüzyılın sonunda bu söz bozuluyordu ve eski Ekslibrisleri kütüphane ve tarih bilimin kaynağı olarak değerlendirilecekti. Ama bu ne o zaman nede daha sonra gerçekleşmedi. Günümüzde ekslibrislerin genellikle kütüphaneye gruplandırılmadan bağımsız olarak ortaya çıktığı düşüncesi hâkimdir.

⁹⁴ D. E. G. Aynı. s.17.

⁹⁵ Birgit Goebel Stiegler ile söyleşi, Şubat 2007

Ancak bu eski kütüphane işaretleri için geçerli olamayacağı için, bir zamanlar var olan özel kütüphanelerin tek kaynağıdır.

Resim 71: Franz von Bayros; Dr. A. Bergmann için ekslibris

Kaynak: Braungard, Richard. **Deutsche Exlibris**. München: Hugo Schmidt Verlag. S. 42.

Modern tarihi okuyucu araştırmaları, okuma kültürünün izlerini geçmişte aramakta. Aktarılan gerçek bir kütüphane koleksiyonundan, sahibinin eğitim düzeyini ya da ilgi alanını anlayabiliriz.⁹⁶

Bu tarz analizlerle bir kişinin ya da bir şehrin belli bir dönemdeki sosyal yapısı ve eğitimi hakkında bilgi ediniyoruz. Ancak çok az durumda eski kütüphaneler kamusal koleksiyonlara geçmiş veya tamamen kapalı bir şekilde teslim edilmiştir. Çoğu zaman da kitaplar yok olup gitmiştir.

⁹⁶ D. E. G. Aynı.1991. S.18.

18.yüzyılın başlarından itibaren bu özel koleksiyonların çoğu açık arttırma ile satılmıştır. Açık arttırma katalogu gönderilmesi ile bu ekslibris listeleri sayesinde koleksiyon prensipleri hakkında bilgi edinilmiştir. Ama artık bu tür açık arttırma kataloglarında çok fazla mevcut değildir. Bu durumda, dergi ya da muhaberelede, yani yazılı ya da yazılı olmayan kaynaklarda daha fazla veriler aranır, ya da özel bir şahsiyete ait Ekslibris keşfedilir. Aslında bu Ekslibrisin ait olduğu koleksiyonun kendisi hakkında pek fazla bilgi vermemektedir ancak yine de böyle bir işaretin varlığı, bir kişinin kütüphanesi hakkında tahmin yürütmemizi sağlamaktadır ki bu konu tarihçilerin ilgi alanına girmektedir. Belki bir şehri ya da ülkeyi temsil etmektedir ve bize daha çok koleksiyon keşfetmemizi sağlayacaktır. Bir tek ekslibris iz sürmemize yardımcı olabilir. Ayrıca bir kitap işaretinin tasarımı mutlaka koleksiyoncu hakkında da bir fikir verecektir. Kendisine Floridon ismini takan Sigmund von Birkens'a ait amblematik Ekslibris çok büyük bir kitap sevgisinin anlatımıdır. Bir başka örnek 100 yıl sonrasında ortaya çıkan Friedrich Nicolais ait ilginç Ekslibrislerdir.(bkz. Resim 26) Ekslibris de bir kitap yığın üzerine bir melek elinde açık bir kitap tutmakta ve bir diğeri ise “Friderich Nicolai Et Amicorum” yazısını okumaktadır. Bu da yayıncının ve yorumcu yazarın ne kadar kitap dostu olduğunu ancak, ne yazık ki savrukça kullanılarak yok olan zengin kütüphanesinin kapılarını arkadaşlarına devamlı açık tuttuğunu göstermektedir.

Resim 72: Tasarımcısı bilinmiyor, Nicolaus Peyer Im Hoff 1694

Kaynak: Tauber. H. *Schatze Der Exlibriskunst*. (3. basım). Von Cranach Bis Honegger- Exlibris Berühmter Künstler 2. Deutsche Exlibris- Gesellschaft e.V. Frankfurt/Main Germany (2004).s.18.

Nişane Ekslibrisleri eskiden sadece mülkiyeti işaret etmekte idiler ve yabancılaşmaya karşı uyardılar. 18.yüzyıldan beri Ekslibris üzerinde yeni bir okuma sevincini renkli bir şekilde anlatan resimli tasarımlar, sahibi hakkında da bir şeyler anlatmaktadır. Bu özellikle aynı dönemin Ekslibrisleri için geçerlidir.

Kitap okuma araştırmacıları, kütüphane tarihinin kaynağı olarak Ekslibris açısından ele alındığında, henüz yolun başındalar. Kitap sahibinin araştırılmasında Exlibris'in üzerinde bulunan kitap sahibinin adı temel bir hipotezdir/koşuldur. Bu iş adım adım yapılmıştır. Bundan dolayı ilk adım her şeyden önce 16–18.yüzyıllara ait kitap işaretleri ile ilgili toplu bir katalog hazırlamak olmalıydı. Bu hali ile Ekslibrisler koleksiyoncular için sadece bir şans değil aynı zamanda çalışmaları sayesinde bilim ve özel bir kaynaktan kütüphane geçmişi hakkında bilgi edinmektir. Ayrıca Ekslibris işaretleri aynı dönemin sanatını ve dönemin yaşam anlayışını yansıtmaktalar ve yansıtmaya devam edeceklerdir. Heraldik ruhundan ortaya çıktıklarına göre günümüzdeki şeklinden

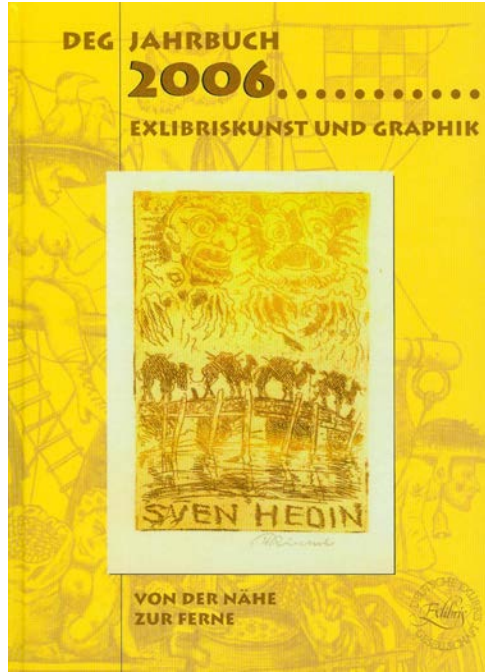
Ekslibris sanatının başlangıçtan bu güne ne kadar değiştiğini ve grafiksel tasarımlardaki anlatımın ne kadar ilerlediğini görebilmekteyiz. 116 yıl önce başlayan Ekslibris hareketlenmesi koleksiyoncular ve grafiklerden, kitap dostlarından ve kütüphanecilerden oluşan yeni bir dünya topluluğuna / birliğine dönüşmüştür.⁹⁷

2. ALMAN EKSLİBRİS DERNEĞİNİN GÜNÜMÜZ EKSLİBRİS SANATINA OLAN KATKISI

Çeşitli faaliyetleri bulunan Alman Ekslibris Derneğinin Almanya'daki Ekslibris hareketlenmesindeki rolü 116 yıllık geleneğini hiç bozmadan modern dünyanın teknolojilerini kullanarak devam etmektedir. Derneğin ilk kuruluş amacı günümüzdeki amacından çok farklı bir noktada değildir. Almanya'da Ekslibris ile ilgilenen insanlar arasındaki iletişim sağlanıyor, koleksiyonerler ve sanatçıların buluşması gerçekleşiyor. Her yıl düzenlenen Alman Ekslibris Derneği yıllık kongresi, sadece Almanya'dan değil Avrupa'nın diğer ülkelerinden ve diğer kıtalardan insanların Almanya'ya gelmesiyle gerçekleşmektedir. Bu kongre sırasında o yılki DEG Jahrbuch (Alman Ekslibris Derneği Yıllığı) yayınlanmakta, kongre içinde farklı kişilerin konuşmaları yer almakta, sergi düzenlenmekte, kitap stantları kurulmakta, değişim odalarında sanatçılar ve koleksiyonerler ellerindeki ekslibrisleri değiştirmekte ve ekslibris satışı yapılmaktadır.

Yılda üç defa yayınlanan "Mitteilungen" adlı dergi ile sene içersinde olan Ekslibris faaliyetleri hakkında bilgi verilmektedir. Bu dergi vasıtasıyla sergi haberleri yayınlanmakta, ekslibris üzerine yazılan makalelere yer verilmekte, yeni sanatçılar tanıtılmaktadır.

⁹⁷ D. E. G. Aynı. s.18.

Resim 73: Alman Ekslibris Derneği 2006 yılılığı kapağı

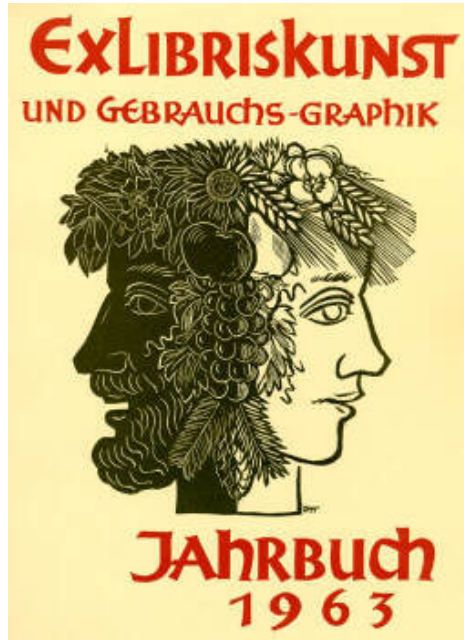
Kaynak: <http://www.exlibris-gesellschaft.de/> 20 Temmuz 2007

Resim 74: Alman Ekslibris Derneği 1999 yılılığı kapağı

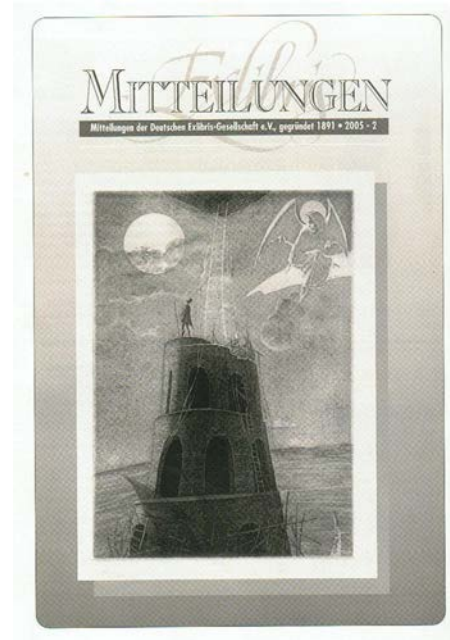
Kaynak: <http://www.exlibris-gesellschaft.de/20> Temmuz 2007

Alman Ekslibris Derneği birçok yayının çıkmasını ve bunların basılmasını destekleyen faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu yayınlar, derneğin ekslibrisi sadece bir koleksiyon malzemesi, değiş tokuş objesi ya da kitap içi bir etiket gibi görmenin dışında tamamen bir bilim alanı olarak değerlendirdiğinin göstergesidir.

Resim 75: Alman Ekslibris Derneği 1963 yıllığı kapağı

Kaynak: <http://www.exlibris-gesellschaft.de/> 20 Temmuz 2007

Resim 76: Alman Ekslibris Derneği Dergisi Mitteilungen kapağı

Kaynak: <http://www.exlibris-gesellschaft.de/20> Temmuz 2007

Alman Ekslibris Derneğinin yayınladığı kitaplardan ve dergilerden bazıları; Exlibriskunst und Graphik 1963, 1981, 1982, 1983, 1984, 1986, 1988, 1989, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 100 Jahre Deutsche Exlibris Gesellschaft 1891- 1991, Herbert Schwarz “*Lucas Cranch der Altere Leben und Werk*”, Henry Tauber “*Schätze der Exlibriskunts aus dem 15 bis 18. Jahrhundert Band I*”, “*Schätze der Exlibriskunts- von Dürer bis Janssen, Exlibris Berühmter Künstler Band II*”, “*Schätze der Exlibriskunts- von Cranach bis Honnegger, Exlibris Berühmter Künstler Band III*”, Christoph Zeckai, “*Exlibris Bayerischer und Fränkischer Klöster*”, Gernot Blum / Walter von Zur Westen “*Vereinsgraphik des Deutschen Exlibris-Vereins 1892 bis 1942*”

Resim 77: Alman Ekslibris Derneği 2007 yılı kongresi Ekslibris değişim odası.

Kaynak: Sezin Türk fotoğraf arşivi.

SONUÇ

Kitap ve kütüphane işareti olarak da adlandırılan küçük boyutlu baskıresimlere verilen ekslibris adı, 18 yüzyılın sonları ile 19 yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. Exlibrisin ilk kullanımı M.Ö. 1400 yıllarına kadar dayanır. O dönemde papirüslerin hangi kütüphaneye ait olduğunu gösteren bu küçük baskılar, daha sonra şekil olarak bir değişime girseler de kullanım amacı bakımından çok büyük bir farklılık yaşanmamıştır.

Bu tez çalışmasından çıkan sonuca göre; 15 yüzyıl, modern anlamdaki ilk ekslibrislerin ortaya çıkışıdır. “İlk üç Ekslibris” olarak adlandırılan, sanatçıları bilinmeyen ve tarihleri konusunda da farklı kaynaklarda farklı bilgiler verilse de 15.yüzyılın son yarısında ortaya çıktıkları kesin olarak bilinen ekslibrislere ulaşılmıştır. Bu ekslibrisler de, *Angel and Shield(Melek ve Kalkan/Siper) 1480-1491? Jhannes Iglar’e ait olan Ekslibris 1450? Wilhelm von Zell için Ekslibris 1479?* dir. Tarihler konusunda farklı bilgiler olduğu için, Avrupa’daki ilk ekslibris’in hangisi olduğu bilinmemektedir.

Ekslibris en parlak dönemini 16. ve 17.yüzyıllarda yaşamıştır. Bu dönemlerde Almanya’da yaşanan milliyetçilik akımı; dönemin ekslibrislerinde aile armaları, nişan ve logolar olarak kendini göstermiştir. Bu armaların yer aldığı Ekslibrislere Heraldik Ekslibris denir. 18.yüzyılda Heraldik ekslibrisler önemini kaybetmeden varlığını sürdürmeye devam etmiştir. 18. yüzyılın sonlarından 19 yüzyılın başlarına doğru Ekslibris kullanımında bir azalma görülmüştür. 19.yy.’ın sonlarına doğru ise Heraldik motifli ekslibrislerin kullanımı tekrar artmıştır. 20.yy.’ın ilk yarısında yaşanan Dünya savaşları ve bu savaşlara Almanya’nın da katılması, bir dönem için sanatsal faaliyetlerde duraklama yaşanmasına sebep olmuştur. Dünya savaşları sonrasında ise sanatsal anlamda çok güçlü bir Almanya ile karşılaşmıştır. Bu dönemde yaşanan siyasi ve sosyal değişiklikler Almanya’ya sanatsal anlamda birçok yenilik getirmiş, ekslibris de bu yenilikte kendi yerini bulmuştur.

Tez çalışmasında ulaşılan bir diğer sonuç ise; 1891 yılında Friedrich Warnecke tarafından Berlin’de kurulan Alman Ekslibris Derneği’nin, ekslibrise bilimsel açıdan yaklaşması olmuştur. Bu dernek, koleksiyonerleri buluşturmuş ve sanatçıları yeni tasarımlar konusunda teşvik etmiştir. Günümüzde de faaliyetlerini sürdürmekte olan Alman Ekslibris Derneği; çıkardığı yayınları, düzenlediği yıllık kongreleri ve sanatçılara verdiği destek ile sadece Almanya’da değil, aynı zamanda uluslararası alanda da ekslibris için önemli bir güç olmaya devam etmektedir. Dernek, ekslibrisi bir bilim alanı olarak değerlendirmekte ve bu konu hakkında yapılan bütün çalışmalarını desteklemektedir.

Bu tez çalışması sırasında ulaşılan başka bir sonuç, *Ekslibris* kelimesinin evrensel hale nasıl geldiğinin saptanması olmuştur. Bu değişiklik, Alman Ekslibris Derneği kurucu başkanı Fredrich Warnecke ve onun arkadaşı Walter von zur Westen arasındaki tartışmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Warnecke, Ekslibris isminin evrenselleşmesi ve kullanımının daha kolay olacağını savunurken, Westenburg ise “kütüphane işareti” ya da “kitap dan”, anlamına gelen “aus dem Buch”, “Bibliothekzeichen” kelimeleri üzerinde durmuştur. Warnecke için, *Ekslibris* kelimesi daha pratik, kolay anlaşılan ve karışıklığa yol açmayandır. 1907 yılına gelindiğinde “*Zeitschrift für Bücherzeichen, Bibliothekskunde und Gelehrten-geschichte*” “Kitap İşareti, Kütüphane İlmi ve Tarihi Bilimi Dergisi” nin adı “*Ekslibris Buchkunst und Angewandte Graphik*”, “Ekslibris, Kitap Sanatı ve Uygulanmış Grafik” olarak değişmiştir. Ekslibris hareketi için önemli ve tarihi bir gelişim olarak nitelendirilen bu isim değişikliği ile birlikte “*Exlibris-Ekslibris*” kelimesi evrensel hale gelmiştir.

Tez çalışması sırasında günümüzle ilgili ortaya çıkan sonuç ise; Alman ekslibris tasarımlarına, tasarımcılarına ve koleksiyonerlere yönelik yapılan araştırmalar sonucunda elde edilmiştir. Alman koleksiyonerler genellikle geleneksel baskıresim teknikleri ile yapılan ekslibrisleri tercih etmekle birlikte, ofset ve bilgisayar destekli ekslibris çalışmalarına koleksiyonlarında daha az yer veriyorlar. Bazı koleksiyonerler ise, günümüzdeki teknolojik baskı sistemleri ile üretilmiş ekslibrislere hiçbir şekilde yer vermemektedirler. Alman koleksiyonerlere özgü bu durum, ekslibris tasarımlarını ve

tasarımcılarını birebir etkilemektedir. Çağdaş tasarım anlayışı, geleneksel baskı teknikleri ile birleşerek günümüz Alman ekslibris sanatına yön vermektedir.

EKLER

	<u>Sayfa</u>
A. KONULARINA GÖRE EKSLİBRİS ÖRNEKLERİ.....	90
B. EKSLİBRİS BASKI SİMGELERİ.....	100
C. EKSLİBRİS UYGULAMALARI İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR.....	103
D. EKSLİBRİS UYGULAMALARI.....	105

EKA. KONULARINA GÖRE EKSLİBRİS ÖRNEKLERİ

1.1. HERALDİK MOTİFLİ EKSLİBRİS ÖRNEĞİ

Resim I: Sanatçısı bilinmiyor, Alfred von Klement kilisesi için ekslibris, 19.yy.

Kaynak: Schutt- Kehm. Elke, **Das Ekslibris**, Birinci basım, Harenberger Kommunikation, Dortmund. 1990.s. 97

1.2. İNSAN VE KİTAP KONULU EKSLİBRİS ÖRNEĞİ

Resim II: Gerhard Wedepohl, Herforder Wanderwögel için ekslibris, 1920

Kaynak: Schutt- Kehm. Elke, **Das Ekslibris**, Birinci basım, Harenberger Kommunikation, Dortmund. 1990.s.149

1.3. HAYVAN VE BAHÇE KONULU EKSLİBRİS ÖRNEĞİ

Resim III: Willi Münch, Walther Stohmann- Tiez kilisesi için ekslibris, 1912

Kaynak: Schutt- Kehm. Elke, **Das Ekslibris**, Birinci basım, Harenberger Kommunikation, Dortmund. 1990.s.165

1.4. TOPRAK, ARAZİ, MANZARA KONULU EKSLİBRİS ÖRNEĞİ

Resim IV: George Barlösius, Carl G. F. Langenscheidt için ekslibris, 1900

Kaynak: Schutt- Kehm. Elke, **Das Ekslibris**, Birinci basım, Harenberger Kommunikation, Dortmund. 1990.s.202

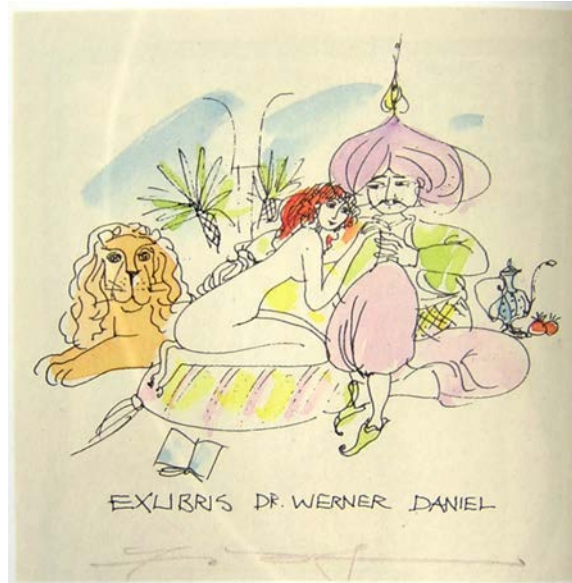
1.5. BİNA, SOKAK KONULU EKSLİBRİS ÖRNEĞİ

Resim V: Wilhelm Johannsen, Willy Tropp için ekslibris.

Kaynak: Schutt- Kehm. Elke, **Das Ekslibris**, Birinci basım, Harenberger Kommunikation, Dortmund. 1990.s.220

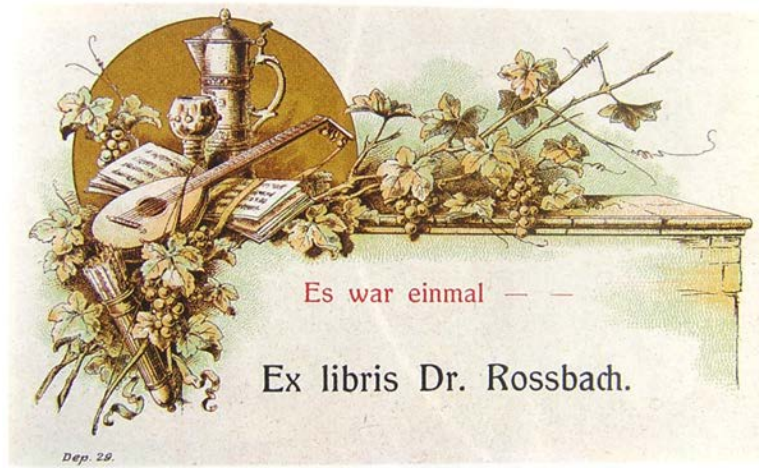
1.6. NÜ/ ÇIPLAK KONULU EKSLİBRİS ÖRNEĞİ

ResimVI: Elfriede Weidenhaus, Werner Daniel Jordan için ekslibris,

Kaynak: Schutt- Kehm. Elke, **Das Ekslibris**, Birinci basım, Harenberger Kommunikation, Dortmund. 1990.s.258

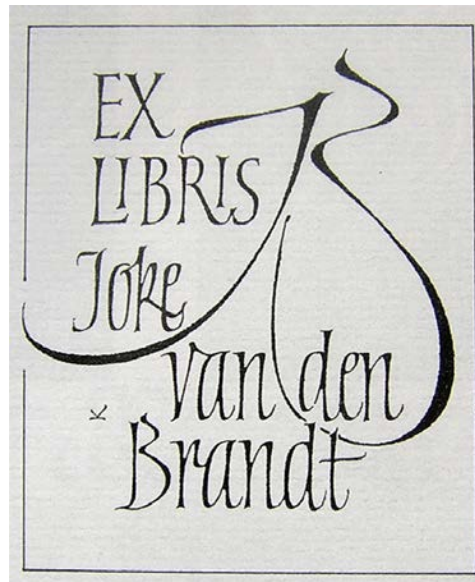
1.7. SANAT VE KÜLTÜR KONULU EKSLİBRİS ÖRNEĞİ

ResimVII: Sanatçısı bilinmiyor, Rossbach Kilisesi için ekslibris, 1890

Kaynak: Schutt- Kehm. Elke, **Das Ekslibris**, Birinci basım, Harenberger Kommunikation, Dortmund. 1990.s.263

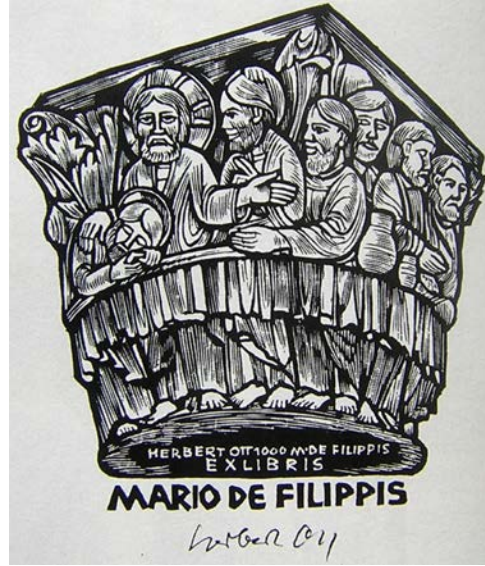
1.8. TİPOGRAFİK VE KALİGRAFİK EKSLİBRİS ÖRNEĞİ

Resim VIII: Hermann Kilian, ekslibris.

Kaynak: D.E.G. Jahrbuch. **Exlibriskunst und Graphik.** . 1.Basım. Frankfurt/ Main. Deutsche Ekslibris Gesellschaft e. V. 1997.s.11.

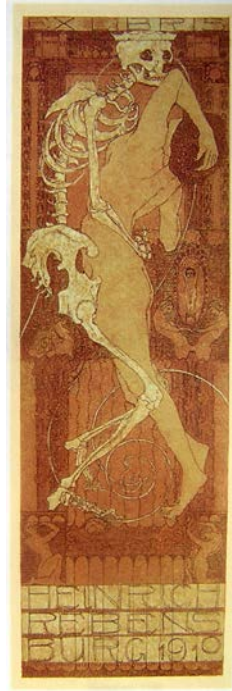
1.9. İNANÇ VE DÜNYA GÖRÜŞÜ KONULU EKSLİBRİS ÖRNEĞİ

Resim IX: Herbert Otto, Mario de Filippis için ekslibris, 1986.

Kaynak: Schutt- Kehm. Elke, **Das Ekslibris**, Birinci basım, Harenberger Kommunikation, Dortmund. 1990.s.316

1.10. ÖLÜM VE YAŞAM KONULU EKSLİBRİS ÖRNEĞİ

Resim X: Curt Hasenohr, Heinrich Rebsburg için ekslibris, 1910.

Kaynak: Schutt- Kehm. Elke, **Das Ekslibris**, Birinci basım, Harenberger Kommunikation, Dortmund. 1990.s.319

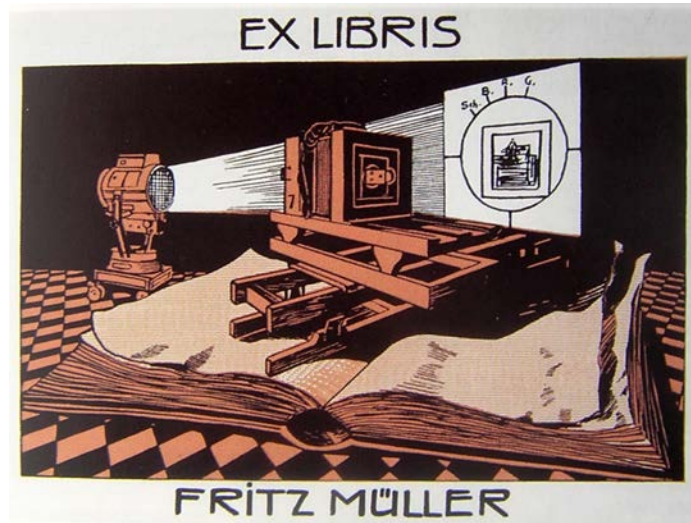
1.11. ASKER VE SAVAŞ KONULU EKSLİBRİS ÖRNEĞİ

Resim XI: Karl Blossfeldt, A. Bräuer için ekslibris, 1950.

Kaynak: Schutt- Kehm. Elke, **Das Ekslibris**, Birinci basım, Harenberger Kommunikation, Dortmund. 1990.s.333

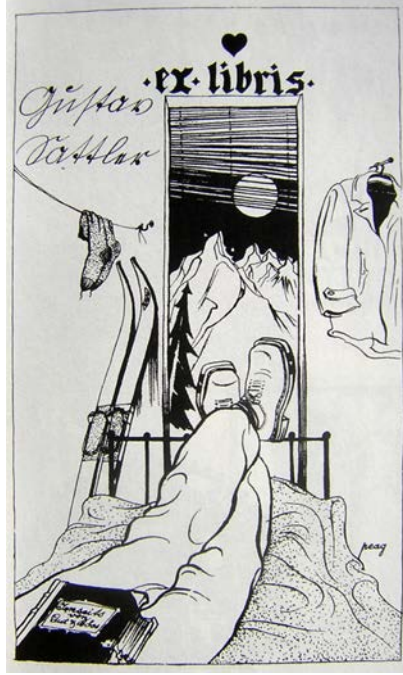
1.12. BİLİM VE TEKNİK KONULU EKSLİBRİS ÖRNEĞİ

Resim XII: Bauernschmied, Fritz Müller Kilisesi için ekslibris.

Kaynak: Schutt- Kehm. Elke, **Das Ekslibris**, Birinci basım, Harenberger Kommunikation, Dortmund. 1990.s.350

1.13. MESLEK ve HOBİ KONULU EKSLİBRİS ÖRNEĞİ

Resim XIII: Peter Anton Gekle, Gustav Sattler için ekslibris.

Kaynak: Schutt- Kehm. Elke, **Das Ekslibris**, Birinci basım, Harenberger Kommunikation, Dortmund. 1990.s.383

1.14. ANTİK KONULU EKSLİBRİS ÖRNEĞİ

Resim XIV: Georg Wagner, Hans Brendicke için ekslibris.

Kaynak: Schutt- Kehm. Elke, **Das Ekslibris**, Birinci basım, Harenberger Kommunikation, Dortmund. 1990.s.398

1.15. GENÇ TARZ/ JUGEND STIL EKSLİBRİS ÖRNEĞİ

Resim XV: Marie Stüler- Walde, Frida Langenscheidt Kilisesi için ekslibris.

Kaynak: Schutt- Kehm. Elke, **Das Ekslibris**, Birinci basım, Harenberger Kommunikation, Dortmund. 1990.s.441

1.16. MİZAH KONULU EKSLİBRİS ÖRNEĞİ

Resim XVI: Emil Honigberger, Emil Honigberger için ekslibris.

Kaynak: Schutt- Kehm. Elke, **Das Ekslibris**, Birinci basım, Harenberger Kommunikation, Dortmund. 1990.s.485

1.17. İNSAN KONULU EKSLİBRİS ÖRNEĞİ

Resim XVII: Gertraud Brausewetter, Walther und Gretl Vogl için ekslibris, 1925.

Kaynak: Schutt- Kehm. Elke, **Das Ekslibris**, Birinci basım, Harenberger Kommunikation, Dortmund. 1990.s.485

1.18. EFSANE VE MASAL KONULU EKSLİBRİS ÖRNEĞİ

Resim XVIII: Hanns Bastanier, Curt von der Mühlen için ekslibris, 1919.

Kaynak: Schutt- Kehm. Elke, **Das Ekslibris**, Birinci basım, Harenberger Kommunikation, Dortmund. 1990.s.553

1.19. YABANCI KÜLTÜR KONULU EKSLİBRİS ÖRNEĞİ

Resim XIX: Erich F. Hübner, Erich F. Hübner için ekslibris.

Kaynak: Schutt- Kehm. Elke, **Das Ekslibris**, Birinci basım, Harenberger Kommunikation, Dortmund. 1990.s.464

1.20. DOKTOR KONULU EKSLİBRİS ÖRNEĞİ

Resim XX: Ottohans Beier, Dr. Oertel, (çocuk doktoru) için ekslibris.

Kaynak: Dr. Karl Thomae, **Ärzte Exlibris**, , Biberach. 1980.

EKB. EKSLİBRİS BASKI SİMGELERİ

	Çukur Baskı	Intaglio Printing	Tiefdrucktechniken
C	Çukur baskı	Intaglio printing	Blinddruck
C1	Çelik oyma	Steel engraving	Stahlstich
C2	Hakkak kalemiyle bakır oyma	Burin engraving	Stich mit Grabstichel hergestellt
C3	Asitle yedirme	Etching	Radierung
C4	Kuru kazıma	Dry point	Kaltnadel
C5	Akuatinta	Aquatint	Aquatinta
C6	Vernikli, şekerli yumuşak yüzey yedirme	Soft – ground etching	Weichgrundätzungen
C7	Mezotint	Mezzotint	Mezzotinto
C8	Palstik gravür	Engraving on linoleum	Platten für Tiefdruck aus Linol
	Yeniden Çoğaltma	Reproductive	Reproduktiv
P3	Fotogravür	Photoengraving	Heliogravur
P4	Tifdruk	Commercial Photoengraving	Industrielle fotografur
P10	Çelik oyma	Etched steel printing	Stichtiefdruck
	Yüksek Baskı	Relief printing	Hochdrucktechniken
X	Yüksek baskı	Relief printing	Blinddruck
X1	Ağaç baskı	Woodcut	Holzschnitt
X2	Ağaç oyma baskı	Wood engraving	Holzstich
X3	Linolyum baskı	Linocut	Linolschnitt
X4	Metal oyma baskı	Relief –printed engraved	Hochdruck von gestochenen oder radierten platten aus metal
X5	Metalle çukur-yüksek baskı	Relief –printed metal plates created for intaglio printing	Hochdruck von Metallplatten für Tiefdruck gefertigt
X6	Plastik oyma baskı	Relief –printed engraving of other materials	Hochdruck von Platten aus anderen Materialien, Plastik
X7	Taş oyma yüksek baskı	Stone satmp	Steinsiegeldruck
	Yeniden çoğaltma	Reproductive	Reproduktiv
T	Tipografi, yazı baskı	Typography	Buchdruck, Typendruck
T1	Laynotayp baskı	Linotype	Linotypie, Zeilensatz

T2	Ağaç oyma yüksek baskı	Photoxylography, facsimile wood engraving	Fotoxylografie
T3	Lastik damga baskısı	Commercial rubber stamp	Kommerzieller gummistempel
P1	Kilişe baskı	Line block with or without photography	Klisschee fotomechanisch oder von Hand hergestellt
P2	Yarım ton kilişe baskı	Half tone; photozincography	Klisschee, Fotozinkografie
	Düz şablon ve elektronik baskı	Flatbed, stencil and electronic printing	Flach, stencil und elektronische techn.
L1	Taş baskı	Autolithography	Autolitografie
L2	Transfer taş baskı	Autography	Umdruckverfahren, Autography
L3	Ofset çinkosuyla baskı	Zincography	Zinkflachdruck
L4	Alüminyum baskı	Algraphy	Algrafie, Aluminiumdruck
P8	Fotograf	Original photograph,	Original- fotografie
S	Şablon baskı	Stencil	Schablone
S1	İpek baskı	Silkscreen	Siebdruck
S2	Boyama şablonla baskı	Mimeography	Mimeografie
S3	Balmumu kâğıtla baskı	Katazome	Katazome
S4	Hurma suyu ile kapatma baskı	Kapa	Kappa
CGD	Bilgisayarda özgün tasarım	Computer generated design	Original Computergrafik
	Yeniden çoğaltma	Reproductive	Reproduktiv
P	Fotografik çoğaltma	Photographic reproduction	Photomechanische Verfahren
P5	Fototayp	Collotype	Lichtdruck
P6	Fotolitografi baskı	Process transfer lithography	Fotolithografie
P7	Ofset baskı	Offset	Offset
P9	Fotografik ipek baskı	Serigraphic Reproductive	Fotosiebdruck
CRD	Bilgisayarda çoğaltma	Computer Reproductive design	Computerreproduktion
Y	Fotokopi	Photocopy	Fotokopie
	Diğer simgeler	Other symbols	Andere Symbole
U	Sınıflama dışı	Technique not listed	Weitere Techniken
MT	Karışık teknik	Mixed technique	Mix
--/...	Kalıpsayıslı/	Number after the technical	Ziffer nach den Symbolen

/mon. / col	Monotip baskı Elle renklendirme	symbols Monotype Hand- coloured	Monotypie Handkoloriert ⁹⁸
----------------	------------------------------------	---------------------------------------	--

⁹⁸ Hasip Pektaş, **Ayn.** 2003. S. 41–42 ve XXIX Congress, Frederikshavn DK, 08.2002

EKC. TEZ UYGULAMALARI İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR

Kişinin kitabın sahibi olduğunu gösteren aitlik simgesi ekslibrisler; bu tez çalışmasında kişilerin bireysel özellikleri, tipografik öğeler ön planda tutularak, çarpıcı renklerle bir araya getirilmiş ve modern bir sanat anlayışıyla harmanlanmıştır.

Basit ve sade bir şekilde yapılan ekslibrislerde amaç; akılda kalıcılığı sağlamaktır. Bu düşünceden yola çıkarak, ağaç yaprakları, çalı, mum, metal parçaları, pipet gibi sıradan malzemeler ile tasarlanan çalışmaların çıkış noktası kurgulanmıştır. Bu malzemelerin mürekkep yardımıyla kâğıt üzerinde bıraktığı dokulardan yararlanılmış, ön taslak olarak hazırlanan bu çalışmalar bilgisayar ortamında son halini alana kadar üzerinde çalışılmış ve daha sonra ipek baskı tekniğinin zenginliğinden yararlanılarak basılmıştır.

Bireylerin kişisel özelliklerinden yola çıkılarak yapılan ekslibrisler, çizgisel bir anlatımla sade bir şekilde tasarlanmış olup, resim ve yazı bütünlüğüne dikkat edilmiştir. Resimsel etkisi yüksek olan çalışmalarda lekesel arayışlar ön planda tutulmuş, yazı ağırlıklı çalışmalarda ise leke ikinci plana itilmiş ve yazının tek başına kendini ifade etme gücünden yararlanılmıştır.

Tanıtma, hatırlatma gibi işlevleri olan ekslibris doktor reçetelerinden yola çıkılarak doktorun kendi imzasını ve mührünü taşıyan lekesel çalışmalar şeklinde değerlendirilmiştir. Bu seride karmaşık ve okunması güç olan doktor yazıları sanatsal bir dille ifade edilmiştir.

Tipografik unsurların yoğun olduğu çalışmalar ise, kişilerin önemli özelliklerine hitaben geliştirilmiş yazı karakterleri kullanılarak tasarlanmıştır. Genellikle siyah beyaz olarak ele alınan çalışmalarda bazen renk görülmekte çoğu zaman ise dışavurumcu etkilerle ekslibrisin sahibi, hakkında bilgi verilmiştir.

Çizgisel bir anlayışla yazıyı ön plana alarak tasarlanan ekslibrisler, klasik anlayışın dışında parlak renklerle günümüz insanını anlatan bir tavırla kurgulanmıştır.

Doğal malzemeler ile başlayan, bilgisayar ortamında geliştirilen ve geleneksel baskı yöntemi kullanılarak zenginleştirilen çalışmalar, bu olay örgüsü ile günümüzün sanat anlayışını ve sanatçının genel tavrını ortaya koymuştur.

EKD. EKSLİBRİS UYGULAMALARI

	<u>Katalog No</u>	<u>Ekslibris Sahibi, Teknik, Yapım Yılı</u>	<u>sayfa</u>
1.	HAWKEX1	Dr. med. Ch. Haellmigk. S1. (2006).....	106
2.	HAWKEX2	Dr. Süreyya Önder. S1. (2006).....	107
3.	HAWKEX3	Dr. Şahin Kabay. S1. (2006).....	108
4.	HAWKEX6	Dr.Veli Cengiz. S1. (2006).....	109
5.	HAWKEX9	Dr. Hamdi Elbeyoğlu. S1. (2006).....	110
6.	HAWKEX12	Sezin Türk. S1. (2006).....	111
7.	HAWKEX21	Orhan, Filiz, Nurşen, Nihan Türk. S1. (2007).....	112
8.	HAWKEX28	Sezin Türk. S1. (2007).....	113
9.	HAWKEX29	Onur Özgür Özkan. S1. (2007).....	114
10.	HAWKEX32	Zaneta Gruchala. S1. (2007).....	115
11.	HAWKEX42	Zekiye Doğan. S1. (2007).....	116
12.	HAWKEX43	Canan Pehlivanlar. S1. (2007).....	117
13.	HAWKEX48	Dr. med. Jens Evers. S1. (2007).....	118

KAYNAKÇA

Ankara Exlibris Dernegi. **Luc Van Den Briele Koleksiyon Sergisi.** Ankara TR: AED Yayınları, 1999

Ankara Exlibris Dernegi. **1.Uluslararası Exlibris Yarışması Sergisi.** Ankara TR: AED Yayınları, 2003

A.E.D. **Ankara Exlibris Dernegi Bülteni Sayı: 5.** Ankara TR: AED Yayınları

Akalan, Güler. **Gravür.** Birinci Basım. Ankara: Kaleseramik, 2000

Blum, Gernot. **Griechenland im Exlibris (Antike im Exlibris)** Klaus Rödel Frederikshavn, 1994

Birgit Göbel Stiegler; Söyleşi. Şubat 2007

Braungard, Richard. **Deutsche Exlibris.** München :Hugo Schmidt Verlag

Decker, Heinz. **Schaetze der Exlibriskunst 5, Von Johann Baptist Fischart bis Ernst Jünger-Dichterexlibris.** 1.Basım. Frankfurt/ Main: Deutsche Exlibris Gesellschaft e. V. 2006

D. E. G. **Einhundert Jahre 1891 1991 Deutsche Exlibris Gesellschaft.** Anlässlich Der Jubilaums Vom 10. Bis 12. Mai 1991 in Gutersloh: Germany, 1991

D.E.G. Jahrbuch. **Exlibriskunst und Graphik.** Birinci basım. Frankfurt/ Main. Deutsche Exlibris Gesellschaft e. V. 1997

Der Grosse Brockhaus. Dritter band D- Faz. Wiesbaden: Eberhard Brockhaus, 1953

Deguer , A. **Albrecht Dürer.The Complete Woodcuts**. Berghaus Verlag: D, 1990

Dr.Kreyenberg .G. **Artze Exlibris**. Bisolvomycin. Thomae. Germany (1980).

İstanbul Exlibris Akademisi Dernegi . Uluslararası Exlibris Yarışması Nazım Hikmet
1902–2002 İstanbul TR.

Graf, E. K. **Deutsche und Österreichische Bibliothekzeichen Exlibris**. Stuttgart:
Julius Hoffmann. 1980.

Herman, Schmidt. **Schriften Erkennen**, Mainz: Verlag Herman Schmidt. 1998

J. F. Badeley, C. B.E. ,R.E. **Bookplates**. London: Print Collectors club, 1927.

Hofstätter.H. H. ve diğerleri, **Jugendstil, Graphik und Druckkunst, Verlag GmbH,**
Deutschland, Baden 1983.

Karolyi, Claudia. **Aufbruch und Idylle, Elibris Österreichische Künstlerinnen 1900–**
1945. Wien: Österreichischer Kunst – und Kulturverlag. 2004.

Künstlerlexikon der Deutschen Exlibris – Gesellschaft E.V. 2004

Leslie, Caroline. **Bookplates a Brief History**. Oxford: Oxford Polytechnic, 1979.

Noirel, Meyer. **Exlibris, Histoire Art Techniques**. Paris: Picard, 1989

Pektaş. Hasip. **Ekslibris**. Ankara TR: Kanomat, 1996

_____. **Exlibris**. İkinci basım. Ankara TR: AED Yayınları, 2003

Schmitt, Anneliese. **Deutsche Exlibris**. Birinci basım. Leipzig: Koehler & Amelang.
1986

Severin. M ve Reid.A. **Engraved Bookplates**. Birinci basım. Ghatham Great Britain: Private Libraries Association Pinner. 1972.

Schutt- Kehm. Elke, **Das Exlibris**. Birinci basım, Harenberger Kommunikation: Dortmund, 1990

Tauber, Henry. **Der Deutsche Exlibris- Verein 1891 bis 1943, Deutsche Exlibris Gesellschaft Jahrbuch 1995**. 1.Basım. Frankfurt/ Main. Deutsche Exlibris Gesellschaft e. V. 1995.

_____. **Die Deutsche Exlibris gesellschaft 1949 bis 1999, Deutsche Exlibris Gesellschaft Jahrbuch 1999**. 1.Basım. Frankfurt/ Main. Deutsche Exlibris Gesellschaft e. V. 1999.

_____. **Schaetze der Exlibriskunst 2, Von Dürer bis Janssen - Exlibris berühmter Künstler** . 1.Basım. Frankfurt/ Main. Deutsche Exlibris Gesellschaft e. V. 2002

_____. **Schatze Der Exlibriskunst**. (3. basım). Von Cranach Bis Honegger- Exlibris Berühmter Künstler 2. Deutsche Exlibris- Gesellschaft e.V. Frankfurt/Main Germany (2004).

Henry Tauber, söyleşi, Mayıs 2007

The National Gallery Of Art **.Fifteenth Century Woodcuts And Metalcuts**. Washington, D.C. U.S.A.

Türkiye’de ve Almanya’da Ağaç Baskı Sanatı. Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları:6, 1987

Wolf. S. **Exlibris 1000 Examples From Five Centuries**.München: D. Bruckmann, 1985

Zebhauser, Helmuth. **Alpine Exlibris**. München: F. Bruckmann: K.G. 1985

İnternet Kaynakları

<http://www.angelfire.com/co/exlibris/introd.html>

http://www.antioch.com/features_bookplate.html

<http://www.bartleby.com/65/e-/E-bookplat.html>

<http://www.britannica.com/eb/article-9080662>

<http://www.exlibrisweb.cz/en/index.htm>

<http://www.exlibris-gesellschaft.de>20.07.2007

<http://www.geocities.com/Athens/Olympus/4369/Bookplate/germany.html>

http://graphicdesign.spokanefalls.edu/tutorials/process/type_basics/history.html

[http:// www.guggenheimlasvegas.org/past/exhibition_16...](http://www.guggenheimlasvegas.org/past/exhibition_16...)

<http://www.karaart.com/prints/ex-libris/3g.html>

<http://www.karaart.com/prints/ex-libris/3d.html>11 Eylül 2006

<http://www.lib.udel.edu/ud/spec/guides/bkplates/>

<http://magazine.lib.duke.edu/issue16/feature1.html>

<http://www.moleschino.org/wp/?p=64> 13 Kasım 2006

http://www.onb.ac.at/.../bestand/sg/nl/klammer_pan.htm 10 Eylül 2006

http://www.spaightwoodgalleries.com/Pages/Durer_Othe... 15 Ekim 2006

<http://www.turkcebilgi.net>. 10 Kasım 2006